10 JULI 1584 - 10 JULI 1884.

J. VAN BRUGGEN,
Hoofdonderwijzer aan de Christelijke
School te Franeker.

WILLEM VAN ORANJE

GESCHETST

VOOR HET

Nederland der 19de Eeuw.

HEUSDEN — H. WULJSTER.
1884.

WILLEM VAN ORANJE.

10 JULI 1584—10 JULI 1884.

WILLEM VAN ORANJE

geschetst voor het Nederland der 19de Eeuw,

DOOR

J. VAN BRUGGEN,

Hoofdonderwijzer aan de Christelijke School te Franeker.

HEUSDEN,
H. WUIJSTER.
1884.

Snelpersdruk van H. C. A. THIEME, te Nijmegen.

T. Sch. April 15, 1932.

»'k Heb met den Heer der Heeren
Een vast verbond gemaakt."

WILHELMUS VAN NASSOU.

---

1. Wilhelmus van Nassouwe
   ben ick van duitschen bloet,
den vaderlant ghetrouwe
   blijf ick tot in den doot;
een prince van Oraengien
   ben ick vry onverveert,
den coninc van Hispaengien
   heb ick altijt gheeert.

2. In Godes vrees te leven
   heb ick altijt betracht,
daer om ben ick verdreven,
   om lant, om luit ghebracht.
maer God sal my regheren,
   als een goet instrument,
dat ick sal wederkeren
   in mijnen reghiment.

3. Lijdt u, mijn ondersaten,
   die oprecht sijn van aert;
God sal u niet verlaten,
   al sijt ghij nu beswaert.
die vroom begheert te leven,
   bid God nacht ende dach,
dat hy my cracht wil gheven,
   dat ick u helpen mach.

4. Lijf ende goet al te samen
   heb ick u niet gheschoont.
mijn broeders hooch van namen,
   hebbent u ooc vertoont.
graaf Adolf is ghebleven
   in Vrieslant in den slach,
sijn siel in ewich leven
   verwacht den jongsten dach.

5. Edel ende hooch gheboren
   van keiserlijken stam,
een vorst des rijks vercoren,
   als een vroom christen man,
voor Godes woort ghepresen
   heb ick vry onversaecht
als een helt sonder vresen
   mijn edel bloet ghewaecht.

6. Mijn schilt ende betrouwen
   sijt Ghy, o God mijn Heer,
op U so wil ick bouwen
   verlaet my nimmermeer,
dat ick doch vroom mach blijven,
   uw dienaer taller stont,
die tiranny verdrijven
   die my mijn hert doorwont.

7. Van al die my beswaren
   ende mijn vervolghers sijn
mijn God wilt doch bewaren
   den trouwen dienaer dijn,
dat sy my niet verraschen
   in haren bosen moet,
haer handen niet en waschen
   in mijn onschuldich bloet.

8. Als David moeste vluchten
   voor Saul den tyran,
so heb ick moeten suchten
   met menich edelman.
maer God heeft hem verheven,
   verlost uit alder noot,
een coninkrijc ghegheven,
   in Israel seer groot.

9. **N**a 't suur sal ick ontvanghen,
van God mijn Heer dat soet,
daer na so doet verlanghen
mijn vorstelijc ghemoet,
dat is dat ick mach sterven
met eeren in het velt,
een ewich rijc verwerven
als een ghetrouwe helt.

10. **N**iet doet my meer erbarmen
in mijnen wederspoet;
dan dat men siet verarmen
des conincs landen goet;
dat u de Spangiaerts crenken
o edel Neerlant soet,
als ick daer aen ghedenke,
mijn edel hert dat bloedt.

11. **A**ls een prins opgheseten
met mijner heires cracht,
van den tyran vermeten
heb ick den slach verwacht,
die bij Maestricht begraven
bevreesde mijn ghewelt,
mijn ruiters sach men draven
seer moedich door dat velt.

12. **S**o het den wille des Heren
op dien tijt had gheweest,
had ick geern willen keren
van u dit swaer tempeest.
maer de Heer van hier boven,
die alle dinc regheert
die men altijt moet loven,
en heeftet niet begheert.

13. **S**eer christelijc was ghedreven
mijn princelijc ghemoet,
stantvastlich is ghebleven
mijn hert in teghenspoet;
den Heer heb ick ghebeden
van mijnes herten gront
dat Hy mijn saec wil reden,
mijn onschuld doen oorcont.

14. **O**orlof mijn arme schapen,
die sijt in groten noot,
uw harder sal niet slapen,
al sijt ghy nu benout;
tot God wilt u begheven,
sijn heilsaem woort neemt aen,
als vrome christen leven,
't sal hier haest sijn ghedaen.

15. **V**oor God wil ick belijden
ende sijner groter macht,
dat ick tot ghenen tijden
den coninc heb veracht,
dan dat ick God den Heren,
der hoochster majesteit
heb moeten obedieren
in der gherechticheit.

INLEIDING.

Het is geene gemakkelijke taak, den levensloop te schetsen van den man, die met het volste recht de hoofdpersoon uit onze schoone geschiedenis, de verdediger der hoogste belangen en rechten onzer vaderen, een geloofsheld bij uitnemendheid in dagen van lijden en strijd mag worden genoemd. Is het kleine Nederland door God den Heer gesteld tot een wonder zijner Almacht in de Statenrij der nieuwe geschiedenis, is 's Heeren trouw en kracht op 't treffendst gebleken op elke bladzijde onzer historie, zoodat de leidingen des Allerhoogsten met het kleine Nederland het apostolisch woord: »Het zwakke verkoren om het sterke te beschamen", bevestigden; naast God, is Willem van Oranje de man geweest, die in den bangen strijd voor de vrijheid en voor het geloof, den heiligen overgeleverd, ons volk heeft geleid en bezield, met dat volk heeft gestreden, geleden, gebeden! In die tijden van tirannie en vervolging om des Heeren wil, werd door goddelijke besturing de band gelegd tusschen Nederland en Oranje, zóó hecht, zóó proefhoudend, vooral in dagen van bangen nood, dat de glans van onzen Staat rees of daalde, naarmate men trouw of ontrouw was aan het verbond, dat Oranje, en Nederland in hem, gemaakt had met den Koning der koningen, toen in de donkerste dagen van onzen worstelstrijd, uit zijnen mond de taal van geloovig vertrouwen klonk: 'k Heb met den Heer der Heeren, Een vast verbond gemaakt! Een drievoudig snoer wordt niet haast gebroken en het schoon drievoudig snoer onzer historie vond zijne kernachtige uitdrukking in der vaderen leus: Met God, voor Nederland en Oranje!

De geschiedenis van Willem van Oranje is dan ook in hoofdzaak de geschiedenis van ons Vaderland gedurende zijn leven. De bezielende kracht van het verzet tegen koning Filips en zijne wreede dienaren ging uit van den man, die lijf en goed al te zamen niet verschoonde en bij wien het devies van zijn wapen »Je maintiendrai, Ik zal handhaven," met eere gevoerd werd. Eerst verdediger der volksvrijheden, later handhaver van het Protestantisme, werd hij met roem de voorganger in den hachelijken kamp voor het vrij

gebruik en de eere der Heilige Schrift. Oranje en Nederland groeiden samen in deze worsteling; bij beiden was het: »Steunende op den Bijbel, verdedigen wij de vrijheid."

Waar wij dus zullen trachten, al is het slechts met flauwe trekken, het beeld te schetsen van Willem van Oranje, die door zijnen schoonen en welverdienden eeretitel van: »Vader des Vaderlands" zich den sierlijksten lauwerkrans om de slapen gevlochten heeft, daar kan het bijna niet anders, of we zullen tevens de geschiedenis van ons land en volk in die dagen in hoofdtrekken afteekenen. Eene kleine schets van den toestand, waarin de Nederlanden gekomen waren, toen Willem van Oranje optrad, zal dan ook niet misplaatst zijn.

Gedurende de middeleeuwen ontwikkelt zich langzaam op de zandige kust der Noordzee en aan de boorden van Rijn, Maas en Schelde een volk, dat, hoewel nog in staatjes verbrokkeld en onderling verdeeld, toch de kracht van zijnen aard dermate openbaart, dat het in veerkracht, in vernuft voor geen der volken van zijn tijd behoeft te wijken. Door erfrecht en aankoop, soms ook door geweld van wapenen komen allengs de verschillende staatjes vereenigd onder een en hetzelfde hoofd; maar niet dan na hevigen strijd bukten enkele gewesten voor den heerscher over de andere, en eerst in 1543 waren al de Nederlanden vereenigd onder den scepter van Karel V, toen ook Gelderland, den ongelijken strijd moede, zich boog en Karel van Oostenrijk als hertog erkende. En zoo vereenigd, vormden de verbonden 17 gewesten de schoonste parel aan de kroon van den machtigen vorst, die zeggen kon, dat in zijn gebied de zon nooit onderging.

Verbazend was de bloei, de macht en glans dezer landen ten tijde der Bourgondische en Oostenrijksche vorsten. Het Bourgondische hof was het glansrijkste van geheel Europa; de schatten, gevorderd voor de weelderige hofhouding van Filips, den Goeden bijgenaamd, en de ontzachelijke sommen, door Karel den Stouten verkwist in zijne onzinnige oorlogen, ze waren hoofdzakelijk uit de Nederlandsche gewesten gevloeid en de trotsche en rijke steden van Vlaanderen en Brabant hadden niet het kleinste aandeel geleverd.

Reeds vroeg hadden onze vaderen zich gewaagd op de groote wateren en langs de kust werd de visscherij op groote schaal gedreven. Uit die geharde visschers groeiden de koene zeelieden voor onze handelsvloot; die visschersschepen waren de leerscholen voor de onverschrokken zeelieden, die op hunne bodems de schatten van Oostland en van het Zuiden, van geheel Europa brachten binnen de havens van Brugge en Antwerpen. De visscherij deed eene groote schrede voorwaarts, toen Willem Beukelsz. te Biervliet het haringkaken uitvond, en welhaast zou, in de dagen der jonge Noord-Nederlandsche republiek, die bron van bestaan Neerlands goudmijn worden genoemd. De handel, eerst in het klein begonnen, breidde zich telkens verder uit, stak de Hanze de loef af en Antwerpen werd het middelpunt van

de handelsbeweging in Noord- en West-Europa. Tweemaal daags werd er beurs gehouden en telkens was het groote gebouw tot overloopens toe vol. Alle natiën verdrongen zich op dit brandpunt van den koophandel, alle groote handelaars hadden hier hunne agenten en kantoren. Antwerpen overtrof in rijkdom en bloei zelfs de machtige steden Genua en Venetië en in haar welvaart deelde het geheele omliggende land, geheel Brabant en Vlaanderen.

De nijverheid was ook in Nederland, vooral in de Zuidelijke provinciën, tot eene verbazende hoogte geklommen. Vooral de linnenweverijen te Gent en de bloeiende lakenfabrieken van Vlaanderen. Henegouwen en Artois verschaften duizenden handen werk en een goed bestaan, terwijl Brussel en Mechelen reeds in de 15e eeuw beroemd waren om de fijne kant, die men er vervaardigde. Als te Gent de groote Roeland, de welbekende torenklok, klepte, moesten al de bruggen neergelaten blijven om de duizenden arbeiders, die naar hun werk togen, vrij hunnen weg te doen gaan. Gent alleen kon, met het rechtsgebied over de omliggende steden, vlekken en dorpen, eene legermacht van 80000 man te velde brengen ! In luister overtroffen dan ook de Vlaamsche steden al de andere, zoodat eene Fransche prinses bij haar bezoek te Brugge tot de onwillige betuiging kwam: Het schijnt wel, of het hier alle prinsessen zijn. Maar al was de hoofdrichting van den handel en de hoogste ontwikkeling der nijverheid in het Zuiden, in Vlaanderen en Brabant; ook het Noorden, vooral Holland deelde in den algemeenen bloei der 17 vereenigde gewesten en maakte, dat Karel V niet in Oost of West, maar in »de Nederlanden" zijn onuitputtelijke goudmijn vond.

Vanwaar deze groote bloei, die snelle ontwikkeling? Dat Nederland, door diepe rivieren doorsneden, tusschen Oost- en Zuid-Europa gelegen, in het midden van West-Europa een handelsstaat worden zou, was niet meer dan natuurlijk. Dat de visscherij door het meer winstgevende handels-bedrijf vervangen werd, is niet te verwonderen. Maar dat alles zulk eene hooge vlucht nam en de Nederlanders, toen nog meest Vlamingen in het buitenland genoemd, gelijk later Hollanders, tot steeds meerdere welvaart geraakten, wijst ons op eene andere oorzaak en deze was: de groote mate van vrijheid, die de verschillende staten en steden genoten.

De opkomst en bloei der steden had den landheer eenen niet onbelangrijken steun geschonken in zijnen strijd tegen de Edelen. Tegenover de macht van het zwaard kon hij, door het volk en de steden gesteund, hun aantal en hun geld plaatsen. Maar die steun werd niet onvoorwaardelijk gegeven; elke nieuwe hulp in geld of troepen moest worden beloond met voorrechten, elke steun gekocht voor nieuwe privilegiën. Al deze keuren waren er gewoonlijk op aangelegd, om de vrijheid, de zelfstandige ontwikkeling der steden en der burgers te beschermen en te vestigen. Dat de burgers op de verkregen rechten en vrijheden trotsch waren, behoeft ons niet te verbazen. Nauwgezet

hielden ze er rekening mede, pleitten er op, maakten er gebruik van en elk vorst moest de eenmaal verworven privilegiën bezweren en bezegelen. Die groote mate van persoonlijke vrijheid trok den handel tot zich en maakte, dat vele kooplieden zich hier kwamen vestigen, waar zoo weinig beletselen de vrije ontwikkeling van de koopmanschap tegenhielden.

De vrijheidszin van onze vaderen openbaarde zich dan ook in hun geheele bestaan, in woorden en daden. Was het vreemd, dat ze met echt Nederlandsche vrijmoedigheid hunne gedachten uitspraken over den toestand van maatschappij en kerk? En geen wonder. De Apostolische kerk, gebouwd op het fondament der Apostelen en Profeten, waarvan Jezus Christus is »de uiterste hoeksteen", was in diep verval. Zij was in de waarheid niet staande gebleven, maar had allerlei leeringen van menschen geschoven voor de onveranderlijke waarheden van Gods heilig Woord. De verlossing uit genade door het geloof werd ontkend en voor eene leer der goede werken ingeruild; het plaatsbekleedend en algenoegzaam lijden van Christus ontzenuwd, door de leer der transsubstantiatie; het »Onderzoekt de Schrift" miskend door te verbieden den Bijbel te lezen.

Juist daardoor, door aan de arme gemeente het levende Woord Gods te onthouden, werkte de kerk de schromelijkste onkunde en het grofste bijgeloof bij de eenvoudige lieden in de hand, ja was diezelfde onkunde en lichtgeloovigheid eene rijke bron van inkomsten voor de geestelijkheid. Zij had, waar de adel verarmd en achteruitgegaan was, hare goederen steeds zien vermeerderen, het aantal harer bezittingen steeds zien rijzen. Monniken- en nonnenkloosters waren steeds in grooter aantal verrezen. De rijke kloostergoederen, de welgevulde kelders, de welgedane gestalten der broerkens kwamen op al te krasse wijze in tegenspraak met de belofte van »armoede," eenmaal als kloostergelofte afgelegd. En hoe het stond met de kuischheid, daarvan getuigden de menigte kinderbeenderen, gevonden op de kloosterkerkhoven, daarvan — de wulpschheid der »paters" — en menig klooster, menige biechtstoel zou kunnen gewagen van het schrikkelijk zedenbederf, dat door de heerschappij van de lusten des vleesches alle palen te buiten ging en Salomo's spreuk bevestigde: Ledigheid is des duivels oorkussen.

Dit verval der kerk, dit zedenbederf der voorgangers in den godsdienst, die hunne roeping: »Weidt de kudde Gods," zoo schromelijk verzaakten, was door 't volk niet onopgemerkt gebleven. De eerbied voor de heilige Moederkerk nam af, de achting voor hare dienaren week en maakte vaak maar al te zeer plaats voor spot. De monniken werden: »luie buiken, smulpapen," enz. gescholden, en men wist maar al te wel, dat zij liever met de dobbelsteenen op het bord rammelden, dan zich in godsdienstige overpeinzingen verdiepten.

Ernstige mannen hadden reeds in woord en geschrift den strijd aangebonden tegen den bedorven toestand der kerk en onder de

»Voorloopers der Hervorming," die in Nederland door 's Heeren hand werden verwekt, om den akker van ons Vaderland voor te bereiden voor 't gezegende zaad des Evangelies, bekleedden de broeders des gemeenen levens, een Gerard Groote, Thomas à Kempis, Nicolaas Cusa, Wessel Gansfort en Rudolf Agricola eene eerste plaats; terwijl de fijn beschaafde en geletterde Erasmus in zijn »Lof der Zotheid" de monnikerij met den aankleve van dien in al hare naaktheid ten toon spreidde en onder fijnen spot ontmaskerde. Het Evangelie moest in de landstaal gepredikt, zoo wenschten zij, opdat het zou gedragen worden buiten de muren der kloosters en er voldaan werd aan den honger naar Gods Woord, die op alle wijzen bevrediging zocht. —

Hoe het volk dacht over de toestanden in kerk en maatschappij, openbaarde zich het best in de rederijkerskamers, waar men op allerlei wijzen, in kreupelrijm gewoonlijk, de vragen van den dag behandelde en noch de zucht tot heerschen bij de vorsten, noch de schijnvroomheid veler priesters, noch de slechtheid der monniken, noch de gebreken der kerk onaangetast liet. Zelfs trachtte men, hoewel schroomvallig, ook langs dezen weg de kerk terug te voeren tot den Bijbel, tot den Christus, waar men de bedriegelijkheid der menschelijke leeringen nauwkeuriger kennen leerde. Geen wonder, dat deze »spelen van zinne" de geestelijkheid mishaagden. Het volk evenwel luisterde, las en genoot. De boekdrukkunst was uitgevonden en daardoor ook de mindere man in de gelegenheid gesteld om zelf te gaan onderzoeken, en waar zoo op allerlei wijzen de harten ontvangbaar waren gemaakt voor het groote werk der Hervorming, genaakte 's Heeren tijd, om de kerk der martelaren weder op te richten. Er zij licht!..... en de nevelen van on- en bijgeloof weken, toen Luther in 's Heeren kracht opstond en gewapend met het zwaard des geestes, Gods Woord, zijne stellingen aanplakte, verdedigde en den volke met steeds meerder klem het schriftwoord hooren deed: »De rechtvaardige zal door het geloof leven!"

Hadden de pogingen, reeds vroeger door Waldus, Wickleff, Huss, Savonarola en anderen gedaan, schipbreuk geleden, alles had medegewerkt om den grooten dag der Hervorming voor te bereiden. Toen kwam de reuzengeest van een Luther, die, als een tweede Paulus, kon roemen door het geloof en zich vasthield aan den Rots der Eeuwen, als ziende den Onzienlijke! Luther, die den geloofsmoed ontving om voor de grooten der aarde trouw vast te houden aan de onwankelbare belijdenis der hope, als hij op den rijksdag te Worms de gedenkwaardige woorden uitsprak: »Hier sta ik, ik kan niet anders, God helpe mij, Amen"!

Het kon niet missen, of de schok, die Luther had toegebracht aan de kerk, moest zijne uitwerking hier te lande doen gevoelen.

Weinige dagen na den welbekenden 31 October 1517 werd het groote nieuws van den dag gebracht op de Beurs te Antwerpen. Luthers stellingen werden gedrukt, verspreid en bij duizenden gelezen

en herlezen. En al schudde menigeen meewarig het hoofd, er waren toch ook enkelen, die nadachten en onderzochten, of deze dingen alzoo waren.

Nu bleek het, dat het werk der »broederen des gemeenen levens," der wegbereiders voor de Hervorming niet ijdel was geweest, de oogen, reeds vroeger op de feilen der Kerk gewezen, gingen nu beter open. Luthers geschriften, want bij deze stellingen bleef het niet, vonden tal van koopers en versterkten in de harten de overtuiging, dat alleen de Getuigenis des Heeren zeker is en eenvoudigen wijsheid geeft. Zoo won, ook door den steun, die Luther allengs bij de Duitsche vorsten, bij talentvolle medestanders (Melanchton, Oecolampadius, Jonas en anderen) ondervond, de Hervorming meer en meer veld, vooral in onze landen, al hadden slechts weinigen aanvankelijk den moed, den toorn van de geestelijke en wereldlijke macht te trotseeren, die zich vijandig tegenover »de nije leere" stelden en haar als een werk des Boozen op allerlei wijzen zochten tegen te gaan.

Toen begon de strijd van de machtigen der aarde tegen de gemeente des Heeren, die zich hield aan het onbedriegelijke Woord Gods. Toen, meer dan ooit, was smaadheid, schande, lijden, de dood, weggelegd voor de »ketters", die met de vervloekte »ketterije" besmet waren en monniken peinsden als om strijd op middelen ter marteling en foltering, om aan het lichaam te straffen, wat de geest had misdreven. Maar even als in 's Heeren tijd en in de dagen der vervolging voor de gemeente, bleek ook in die tijden der benauwdheid de kracht en de zalige geloofsverzekerdheid der »ongoddelijke, verdoemelijke secten!" Vreest niet, gij kleine kudde, een vaste burcht is onze God, een toevlucht voor de Zijnen, Vreest niet voor degenen, die het lichaam kunnen dooden en daarna niets meer kunnen doen, maar vreest dien, welke beide ziel en lichaam kan verderven in de hel! Zoo bleef men dan getrouw, ook in 't aanzicht van den dood, zoo was de gang naar den brandstapel, de triomftocht voor den getrouwen martelaar, die begeerde om ontbonden en met Christus te zijn, van de strijdende kerk tot de triomfeerende, van het lijden dezes tegenwoordigen tijds overgebracht te worden tot de onvergelijkelijk schoone heerlijkheid, die hen zoude geopenbaard worden. Zoo getrouw tot den dood, volstandig tot den einde, roemende in de verdrukking, juichende ook tot den jongsten snik, getuigden en predikten deze »verworpenen onder de menschen" van de kracht des kruises, van de beginselen der Hervorming en werd ook nu het bloed der martelaren het zaad der kerk.

De vorst, in wiens rijken het eerst de Hervorming ontstond, en die dus in onmiddellijke aanraking met haar werd gebracht, was Karel V. In 1500 te Gent geboren en opgevoed, was hij Nederlander, meer dan Spanjaard of Duitscher, en hij zou een beter Nederlander geweest zijn, zoo hij, in den strijd, die, vooral onder zijn bewind, ge-

streden werd voor het geloof en de vrijheid, geen partij gekozen had tegen de Hervorming en de beschermers der Nederlandsche privilegiën. In 1515 werd hij Heer over de Nederlanden, in 1516 koning van Spanje en de landen der Spaansche monarchie, in 1519 keizer van Duitschland. De lange lijst zijner titels luidt als volgt: »Roomsch koning van Germanië, Castilië, Leon, Grenada, Arragon, Napels, Sicilië, Majorca, Sardinië, de eilanden van Indië en de vastelanden der Oceanische zee, Aartshertog van Oostenrijk, Hertog van Bourgondië, Lotharingen, Limburg, Luxemburg, Gelder, Paltzgraaf en Graaf van Henegouwen, Holland, Zeeland, Namen en Zutfen, Heer van Friesland en Utrecht, Heerscher in Azië en Afrika." Zulk eene macht was in handen van een enkelen persoon gelegd en hoe heerlijk zou het geweest zijn, indien Karel zijne roeping had begrepen en in plaats van hevig bestrijder, een kampvechter voor de Hervorming geworden was.

Dit nu werd hij niet. Hij wilde heerschen, heerschen, door de verschillende en ongelijksoortige bestanddeelen in zijn rijk te verbinden, nauwer aaneen te hechten, kon het zijn, ze te vervormen tot een ondeelbaren staat. Dat was zijn levenstaak, ten einde één machtig, vereenigd rijk aan zijnen zoon na te laten. Stonden voor dit doel de privilegiën der verschillende staten en steden in den weg, dan werden ze ter zijde gezet, door Karel, hoewel hij ze bezworen had, met voeten getreden! Charles qui triche, (Karel de bedrieger) is de kenschetsende bijnaam, hem gegeven. Men waagde het niet, zich tegen den overmachtigen keizer te verzetten! Gent had het gedaan, en hoe vreeselijk was Gent getuchtigd.

Men wist, dat men met eenen man te doen had, die schrikkelijk was in zijnen toorn, en men morde, men klaagde, men zweeg soms geheel, weerstaan durfde men niet! In zijn eenheidsplan, het plan van samensmelting was voor »de Reformatie geene plaats. Zij deelde de geesten, bracht scheiding in de gemoederen, scheuring in de kerk. Geen wonder, dat keizer Karel deze scheurmakers zoo sterk mogelijk vervolgde. Maar nog meer. Des keizers groote tegenstander was Frans I, koning van Frankrijk, mededinger naar de Duitsche keizerskroon. Vier oorlogen waren de vrucht der jaloezie, die tusschen beide vorsten bestond. In dezen strijd tegen den ridderlijken Franschen Koning trachtte Karel V de gunst te verwerven van den Paus, als hoofd der katholieke Christenheid en hij kocht ze, maar al te duur, voor kostelijke menschenlevens, voor bloedplakkaten en brandstapels. In 1521 verscheen het eerste plakkaat tegen de Hervorming. Daarin werd verboden, iets te lezen van de geschriften der Hervorming, te gaan naar de leering van »predikers der nije leere," ja men mocht geen kettersch blaadje oprapen of een kettersch lied overschrijven. En de straf op deze overtredingen! De mannen zouden gedood worden met den vure, de vrouwen gedolven, dat is levend begraven. Zoo zou men den booze uit het midden der Heilige Moederkerk wegdoen, en too-

nen dat zij als eene teedere moeder voor hare kinderen waakte. En de geloovigen in Nederland zouden, zoo schreef Luther aan de gemeenten in de verdrukking dezer landen, de hooge eere waardig gekeurd worden, het eerst de martelaarskroon te beërven.

De ketterij had zelfs het karmelietenklooster te Antwerpen aangestoken. De Prior, Hendrik van Zutphen, en de monniken werden, en terecht, verdacht van kettersche gevoelens. Een onderzoek werd ingesteld, de meeste monniken ontsnapten, maar twee hunner, Johannes Voes en Hendrik van Essen, werden gevangen genomen, gevonnisd en den 1 Juli 1523 in 't openbaar te Brussel ter dood gebracht, terwijl in de vlammen het geloofslied weerklonk: Tedeum Laudamus (Gez. 3). Ook naar Noord-Nederland sloeg de vervolging over. Jan De Bakker, ook wel Johannes Pistorius geheeten, werd 15 September 1525 te 's Gravenhage levend verbrand. Lieve vrienden, zoo riep hij zijnen medegevangenen toe: Thans zet ik den eersten stap op den weg der martelaren. En toen de houtmijt werd aangestoken, en de vlammen dreigend naderden, riep hij triomfeerend uit: Dood, waar is uw prikkel, hel, waar uwe overwinning! toen bad hij op het voetspoor zijns Heilands: »Vader, vergeef het hun!" en ging biddende den Hemel in. Die openbare terechtstellingen — tot afschrik en waarschuwing van het volk — misten hun doel. De menigte kon en wilde niet gelooven, dat die zachtmoedige vrome menschen, die met zooveel kalmte, zooveel blijdschap den dood tegengingen, goddelooze verdoemelijke ketters waren en — de hitte der vervolging deed het woord wassen en vermenigvuldigen.

Het hielp niet, of de geestelijke rechters, belast met het opsporen der ketters, of de gehate inquisitoren met verveelvoudigde gestrengheid den gruwel der ketterij zochten te keeren. Met de plakkaten was ook tevens de inquisitie hier te lande ingevoerd, en — hoewel niet zoo berucht als de Spaansche — toch heeft zij, in den tijd van haar bestaan in Nederland, op de vreeselijkste, geheimzinnigste wijze gewoed. Pijnigen, martelen, zengen, moorden op de wreedste wijze, het was aan de orde van den dag, en wee den ongelukkige, die in handen van »'t heilige Officie" verviel, wee vooral, wanneer hij rijk was, al had hij slechts een enkel kettersch boek gelezen, een kettersch liedje geneuried; de zonde was groot genoeg in de oogen zijner beulen, om te worden gemoord, alles — tot meerdere eere Gods!!! 50000 menschen hebben, zoo meldt de geschiedenis, onder de regeering van Karel V door beulshanden het leven verloren. Dat branden, hangen en smoren was gedekt door het gezag van 's keizers naam .... maar hij werd bevonden tegen God te strijden!

In die dagen van geloofsvervolging werd Willem van Oranje geboren, om, als een tweede Mozes, de verlosser te worden van onze zwaarbeproefde en getergde vaderen, en even als Mozes werd hij aan 't hof opgevoed van den Farao zijns tijds, aan 't hof van Karel V.

DE HUIZEN VAN ORANJE EN NASSAU.

Het huis van Nassau behoorde tot een der oudste en aanzienlijkste van Duitschland, en stond evenals het huis van Oranje hoog in eere bij de adellijke geslachten van Frankrijk. De eerste prins uit het huis van Oranje was de dappere Willem (Guillaume au Court-nez), die het prinsdom Oranje van Karel den Grooten ontving als vrij en erfelijk allodium, tot belooning zijner dapperheid in den strijd tegen de Saracenen (793). In 1393 ging het vorstendom Oranje over aan het huis van Chalons, waarvan de prinsen, omdat ze de belangen verdedigden van de Bourgondische en Oostenrijksche vorsten, reeds eenigszins met de geschiedenis dezer landen in aanraking beginnen te komen. Inzonderheid onder Karel den Vijfde is het Filibert van Chalons, die als ervaren en dapper krijgsman in zijn kortstondig leven aan dien vorst menigen dienst bewezen heeft in zijne veelvuldige oorlogen. Frans I was daarover zoo verbitterd, dat hij het prinsdom Oranje verbeurd verklaarde. Met 's keizers troepen trok Filibert naar Rome, bedekte, toen de aanvoerder der keizerlijke troepen, Karel van Bourbon, gesneuveld was, diens lijk met zijnen mantel, nam het opperbevel op zich en maakte zich meester van Rome en den Paus, die 7 maanden door hem gevangen gehouden werd. Tot onderkoning van Napels benoemd, wist hij den voortgang der Fransche wapenen te stuiten en dit rijk voor Karel te behouden. Zelfs trachtte hij Florence aan 's keizers kroon te hechten, belegerde de stad 9 maanden lang, maar sneuvelde in den laatsten storm op de stad.

Zijn neef, Réné van Chalons, gehuwd met Anna van Lotharingen, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Friesland, woonde te 's-Gravenhage, en bewees Karel V gewichtige diensten. Toen de hertog van Orleans bijna geheel Luxemburg veroverd had (1542) trok hij, aan het hoofd van een Nederlandsch leger er heen, verdreef de Fransche troepen en herwon al de genomen plaatsen weder. Ook voor Maarten van Rossum, de gevreesde veldoverste van Karel van Gelder, was hij een geducht tegenstander. Hij was het, die den keizer overal vergezelde, Willem van Gulik zoo in het nauw bracht, door de vestingen Roermond, Venloo en Dieren te nemen, dat deze in 1543

het hoofd in den schoot legde en Gelderland bij de vereenigde gewesten werd gevoegd. Op 32 jarigen leeftijd sneuvelde deze heldhaftige prins aan de voeten des Keizers, die St. Dizier in Champagne belegerde.

René van Chalons had geene kinderen, daarom vermaakte hij, bij zijn uitersten wil, zijne goederen en bezittingen aan zijnen neef, de oudste zoon van zijns vaders broeder, aan Willem van Nassau, zoon van Willem, bijgenaamd »de Rijke", en Juliana van Stolberg.

Van het huis van Nassau wordt in de 11e eeuw reeds in de geschiedboeken melding gemaakt. In 2 groote takken gesplitst, bleef de oudste in Duitschland en genoot zelfs de eer, in Adolf van Nassau (1291—1298) een harer leden den Duitschen keizerstroon te zien bestijgen. De jongere lijn verkreeg het vorstendom Nassau-Dillenburg en bekwam in 1311 door het huwelijk van Otto I, graaf van Nassau, met de gravin van Vianden bezittingen in Brabant, Luxemburg, Vlaanderen en Holland. De kleinzoon van Otto was Engelbrecht I, die door zijn huwelijk met Johanna, de erfdochter van Jan van Polanen, Leek en Breda, in 1404 zich voor goed in de Nederlanden vestigde en te Breda zijn verblijf hield.

Engelbrechts zoon Jan, onder Karel de Stoute's regeering, drossaard van Brabant, stierf in 1475 te Dillenburg en verdeelde zijne goederen onder zijne twee zonen, Engelbrecht en Johan. De eerste erfde de Nederlandsche, de tweede de Duitsche bezittingen, doch verkreeg later de geheele erfenis, omdat Engelbrecht kinderloos overleed.

Deze Engelbrecht stond in de hoogste gunst bij het Bourgondische en Oostenrijksche hof. Karel de Stoute sloeg hem op jeugdigen leeftijd tot vliesridder en zijn huwelijk met eene nicht van den keizer van Duitschland verhoogde nog zijn aanzien. Tegen zijn raad en waarschuwing in, waagde Karel de Stoute den veldslag bij Nancy, met dit noodlottig gevolg, dat diens leger totaal verslagen en hij zelf gedood werd. Ook Engelbrecht, getrouwer dan andere dienaren van den ongelukkigen Hertog, werd na als een held te hebben gestreden, gevangen genomen, en eerst tegen een hoog losgeld weer vrijgelaten. De stad Breda hielp ijverig mede, dit losgeld op te brengen.

Toen in 1479, de sluwe Lodewijk XI de Bourgondische erflanden bedreigde, was het Engelbrecht van Nassau, die in den slag bij Guinegates het Nederlandsche voetvolk aanvoerde, welke door zijn beleid en moed de kans van den strijd wist te keeren en de nederlaag in eene overwinning omzette. Als loon voor bewezen diensten droeg Maximiliaan hem achtereenvolgens de waardigheden van »stadhouder van Luxemburg, burggraaf van Limburg, stadhouder van Vlaanderen, Artois en Holland" op. Zoozeer bezat hij het vertrouwen van Filips

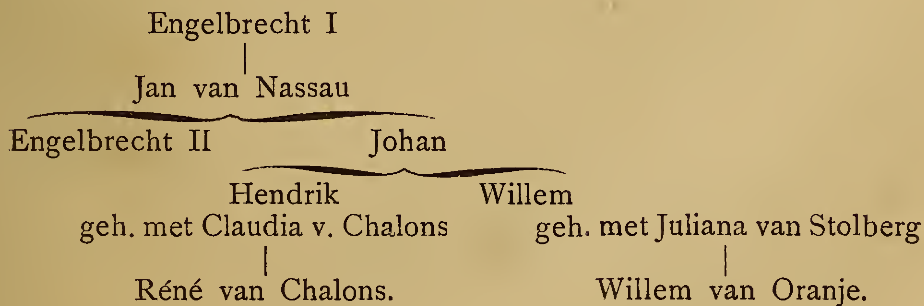
den Schoonen, dat deze hem, bij zijn vertrek naar Spanje in 1496 tot stadhouder over al de Nederlandsche gewesten benoemde. In 1504 stierf hij en werd te Breda begraven, waar zijne fraaie graftombe nog altijd een sieraad der Groote kerk uitmaakt. Zijne wapenspreuk was: Ce sera moi, Nassau!

Zijn reeds genoemde broeder en erfgenaam Johan, liet twee zonen na, Hendrik en Willem. Hendrik verkreeg wederom de Nederlandsche gewesten, Willem de Duitsche, de laatste vestigde zich te Dillenburg. Hendrik van Nassau werd ridder van het gulden vlies, stadhouder van Holland, Zeeland en Friesland; hij bepleitte de belangen van Karel V op den rijksdag te Frankfort, waar de vergaderde Duitsche rijksvorsten eenen keizer moesten kiezen, met zooveel beleid, dat Willem I later in zijne apologie tegenover Filips II zeggen kon, dat hij het was geweest, die de keurvorsten had bewogen, keizer Karel te kiezen in plaats van zijn niet te verachten mededinger, Frans I, koning van Frankrijk.

Hendrik van Nassau was gehuwd met Claudia van Chalons, eenige zuster en erfgenaam van Filibert van Chalons, reeds in dit hoofdstuk genoemd. Hij stierf in 1538 te Breda.

Reinier van Nassau erfde al zijne bezittingen, ook die, welke zijn oom Filibert van Chalons hem reeds had vermaakt bij het leven zijns vaders, op voorwaarde, dat hij den naam en de wapenen van Nassau zou afleggen, en die van Chalons aannemen. Onder den naam van Réné van Chalons is hij dan ook algemeen bekend, en reeds besproken in het begin van dit hoofdstuk.

Prins Willem van Oranje werd dan ook door zijne rijke goederen te erven in de Nederlanden, Duitschland en Frankrijk, een der eerste edelen van zijnen tijd. Met recht mocht hij naderhand in zijn verdedigingsgeschrift wijzen op de oudheid en den roem van zijn geslacht, op de diensten het Oostenrijksche huis bewezen. »Indien de prinsen van Oranje en Nassau niet zoo dapper waren opgekomen voor de rechten van dat stamhuis, zoudt gij (Filips II) niet zooveel titels aan het hoofd van den banvloek hebben kunnen plaatsen."

ORANJE TE DILLENBURG EN AAN HET HOF VAN KAREL V.

In de schoone vallei, waardoor de kleine Dille hare golfjes voortrolt naar de Lahn, aan de helling van het Westerwoud, ligt een klein eenvoudig stadje. Vroeger van nog geringer omvang, werd het geheel overschaduwd door een hecht en ruim gebouwd slot met muren en torens. Dit was de Dillenburg, die aan de stad haren naam gaf, de burcht der Nassauers, de geboorteplaats van Willem van Nassau, Prins van Oranje.

De oude slotburcht is vervallen en tot puin vergruisd; uit de steenen der ruïne hebben de arme bewoners van het Westerwoud hunne hutjes opgetrokken, maar nog altijd is de gedenkwaardige bouwval te zien en toont men den belangstellenden bezoeker, wanneer hij het bergpad betreedt, eene oude, statige linde, breed getakt en schaduwrijk, het is de »Oranjelinde."

Willem de Rijke, jongste zoon van Hendrik van Nassau, was gehuwd met Juliana van Stolberg. Zij schonk haren gemaal 7 dochters en 5 zonen, die allen met eere genoemd worden in de geschiedboeken onzes vaderlands. Willem, geboren 1533, Jan, geb. 1535, Lodewijk, geb. 1538, Adolf en Hendrik. Wel mocht later Marnix onzen Oranje de woorden in den mond leggen:

Lijf en goed, al te zamen
  Heb ik U niet verschoond;
Mijn broeders, hoog van namen
  Hebben 't U ook getoond.
Graaf Adolf is gebleven
  In Friesland in den slag enz. —

Willem van Nassau, ten onrechte »de Rijke" bijgenaamd, was een der eerste Duitsche vorsten, die uit overtuiging en van ganscher harte de Hervorming omhelsde. Hij was een getrouw lid van het Smalkaldisch verbond en een ijverig verdediger der rechten van het Protestantisme.

De moeder van onzen Willem was eene uitstekende vrouw. Haar naam verdient met eere te worden genoemd in de geschiedenis, omdat de deugdelijkheid harer opvoeding Willem en zijne broeders gemaakt heeft tot de Nederlandsche Makkabeën, hare liefde, hare tranen en gebeden een' grond in de harten legde, die zich op lateren leeftijd niet verloochenen kon, maar als een zaad des levens eerlang kracht en vrucht zou openbaren. Aandoenlijk is het, met welk eene teederheid zij hare zonen, zelfs als zij op mannelijken leeftijd gekomen

zijn, toespreekt en vermaant; treffend de eerbied, de hulde en de liefde, die hare zonen haar tot in den grijzen ouderdom betoonen. Vele harer brieven bestaan nog en geven ons een blik te slaan in haar teeder moederhart. Zoo schreef zij eens aan haren zoon Lodewijk: »Met »bekommering zie ik de gevaren, die U omringen: Beraadslaag niets, »doe niets, wat tegen het woord Gods, tegen het heil uwer ziel, tegen »het welzijn des lands en deszelfs inwoners gericht is. Bid den he- »melschen Vader, dat Hij u door Zijnen Geest verlichte, en dat Hij »u voor alle dingen het eeuwige leven leere beminnen. Doch dit »is onmogelijk zonder den bijstand des Heiligen Geestes, weshalve »het volstrekt noodzakelijk is, in het gebed te volharden. O, hoe ben »ik voor u bezorgd, welke angsten verscheuren mijn moederlijk hart! »Leef dan, leef in de vreeze Gods, wend u tot Hem, smeek Hem, »dat Hij u voor alle kwaad beware en dat Hij u leide naar zijn »welbehagen." Is het te verwonderen, dat zulk eene moeder hoogen invloed uitoefende en de heerlijke uitwerking van haar geloof niet uitbleef!

Elf gelukkige jaren bracht Willem onder de ouderlijke vleugelen door. Toen werd hij als een Jozef, voor wien het kwade ten goede keerde, geplaatst aan 't hof van Karel V, die den jongen Prins om zijne uitnemende hoedanigheden had liefgekregen, en naar Brussel zond, om aan dat hof in de staatszaken en in den roomschen godsdienst te worden opgeleid.

Niet dan aarzelend hadden de ouders van den jeugdigen prins hunne toestemming tot dezen stap gegeven. Eerst na het sterk aandringen des keizers, waren zij voor dien aandrang bezweken en kwam Willem te midden van de wereld der verleiding, werd hij gevoed met de dwalingen van het roomsche geloof, in plaats van met de kostelijke spijze van Gods Woord. Evenwel, al mag vooreerst de verleiding der wereld en de weelde en luchthartigheid van het hof Willem afvoeren van de leer zijner moeder, dagen van druk en strijd zouden aan zijn hart de leerschool heiligen, waarop hij, èn bij zijne moeder, èn in den stroom der wereld, zijne ervaringen en lessen had opgedaan.

Voor de toekomst evenwel van Willem was 't van groot belang, dat hij te Brussel, aan het hof, te midden der Nederlanders kwam, om langzamerhand Nederlander mee te worden. Het was de leiding der Voorzienigheid Gods, dat hij van der jeugd aan met dat volk vertrouwd raakte, dat volk leerde liefhebben, de zaak van dat volk tot de zijne maakte, waar het recht en gerechtigheid gold. Als Mozes, onderwezen in al de wijsheid dier tijden, werd hij bekwaam gemaakt om den weg te vinden in de kronkelpaden der staatkunde en den weg der wijsheid in het bestuur van den Staat, en elken tak van regeering te leeren besturen, bekwaam om naderhand de ziel te zijn van 't verzet en de leider van den opstand tegen het machtigste rijk der aarde en het sluwste en bedriegelijkste kabinet van Europa.

De jeugdige Prins deed zijn onderwijs eer aan. Hij maakte bewonderenswaardige vorderingen en Karel V, die een meester was in 't leeren kennen der personen, bespeurde al ras den helderen blik, die de jeugdige Oranje op de zaken wierp, het scherpe vernuft en het klare oordeel, waarmede hij was begaafd. Zoozeer genoot hij 's keizers vertrouwen, dat het hem vergund was te blijven, wanneer de geheime gezanten van andere mogendheden binnentraden en menig ervaren en grijs staatsman zich verwijderen moest. Want de keizer schatte zijn oordeel hoog en wist, dat nooit een geheim zou komen over den mond van hem, die, hoe gezellig hij ook in den omgang kon kouten, nooit door eenig woord een hem toevertrouwd geheim openbaren zou, zoodat hij wegens deze eigenschap den bijnaam van »de Zwijger" kreeg. Van zijnen keizerlijken beschermer zag hij de kunst af om geheimen uit te vorschen en verborgen beweegredenen te ontdekken, leerde hij meer denken dan ras te besluiten, leerde hij menschen kennen. Zoo was hij op 18 jarigen leeftijd een jongeling, maar met een mannelijk hoofd op de schouders. Hij verbond zich, Juli 1551 in den echt met Anna van Egmont, erfdochter van Maximiliaan, graaf van Buren, een edelman, die hoog in aanzien stond bij Karel V, en voegde alzoo de graafschappen Buren en Leerdam, de heerlijkheden IJsselstein en St. Maartensdijk, Kortgene en enkele kleinere plaatsen bij zijne reeds aanzienlijke bezittingen.

Maximiliaan van Egmont was Vliesridder, een type van Oud-Romeinschen heldenmoed, een uitnemend strijder voor de zaken van het Oostenrijksche Huis. In 1548 stierf hij te Brussel. Toen in 1552 bij vernieuwing een oorlog met Frankrijk, waar Hendrik II den ridderlijken Frans I was opgevolgd, uitgebroken was, trok ook Willem van Oranje ten strijde. Hij onderscheidde zich bij deze gelegenheid zoo gunstig, dat de Keizer hem in 1554 met voorbijgang van bekwame veldoversten, van Egmont, van Maarten van Rossum zelfs, benoemde tot opperbevelhebber van het Nederlandsche leger. In deze hoedanigheid kweet hij zich loffelijk van zijne taak en beschaamde niet de hooge verwachting, die de keizer van hem koesterde. Zijne eigene middelen, zijn rijke inkomsten besteedde hij soms boven vermogen, om met eere den hoogen post, hem toevertrouwd, te bekleeden. —

In 1555 werd de vrede met Frankrijk geteekend. De keizer had haast gemaakt, omdat hij der regeering moede werd. De last van het bewind werd hem zwaar, te zwaar. Hij had gewenscht de eenheid in zijn rijk behouden te zien, 't had niet mogen gebeuren. Van het begin zijner regeering tot op den dag, dat hij zijne moeielijke taak nederlegde, was zijn veel bewogen leven eene aaneenschakeling van teleurstellingen geweest. Op 55jarigen leeftijd was hij afgeleefd en uitgeput, de »bouwval van zichzelven." Onmatigheid, vermoeienis en de jicht, »de kwaal, die merg en gebeent verteert," hadden den keizer het regeeren zat doen worden en de 25ste October vond de staten der Nederlandsche gewesten in de groote zaal van 't hof te Brussel bijeen,

om getuige te zijn van de zeldzame plechtigheid, dat een vorst bij zijn leven afstand doet van den zoo menigmaal benijden troon.

Al wat groot en aanzienlijk mocht heeten, was in de zaal bijeen. De bloem der Nederlandsche edelen was vertegenwoordigd. Om 3 uur trad de keizer binnen, leunende op den schouder van zijnen jeugdigen vriend, Willem van Oranje, en gestut door een stok, omdat het gaan hem uiterst zwaar viel. Hij werd gevolgd door zijnen zoon Filips, zijnen aanstaanden opvolger, door Maria, Landvoogdes dezer landen en eenen breeden stoet van Vliesridders.

Eene diepe stilte heerschte er in de zaal, toen allen gezeten waren en Filibert van Brussel, lid van den Nederlandschen staatsraad, in eene sierlijke rede schetste, wat den keizer bewogen had, om tot den grooten stap te besluiten, waartoe men vergaderd was. Namens den keizer ontsloeg hij de landzaten van hunnen eed en beval 's keizers zoon Filips, als diens opvolger, in de liefde en welwillendheid der Nederlanders aan.

Nauwelijks had de raadsheer geëindigd, of de keizer, door zijne aandoeningen overmeesterd, rees op, en leunende op den schouder van Oranje, gaf hij in de Fransche taal een kort verslag van zijn veelbewogen leven, van alles, wat hij ook voor deze landen had trachten te doen. Toen wendde hij zich tot zijnen zoon, en met bewogen stem vermaande hij hem de belangen dezer gewesten in liefde voor te staan. Waar ik zelf, zoo sprak hij, eigenwillig U deze landen schenk, zoo vraag ik van U, alles, wat gij mij hiervoor schuldig zijt, te vergoeden door nog meerdere zorg en liefde voor de ingezetenen. Blijf de vreeze Gods en den katholieken godsdienst, de twee zuilen der regeering, aankleven en handhaven! Toen de keizer uitgesproken had, viel Filips voor hem op de knieën en smeekte hem, onder het storten van vele tranen, om zijnen zegen.

Dit treffende tooneel, dat menig oog een traan ontlokte, maakte echter spoedig plaats voor teleurstelling, toen Filips in het Spaansch zich verontschuldigde, dat hij de taal des lands noch de Fransche genoeg machtig was, om eene toespraak te houden, en den bisschop van Atrecht verzocht, zijn tolk te zijn. Deze (Granvelle) sprak toen eene sierlijke rede uit, waarin hij 's konings goede voornemens en liefde tot deze landen schilderde. Ook de landvoogdes sprak nu eenige woorden tot afscheid, en beiden werden beantwoord uit naam der staten door den pensionaris van Antwerpen (Jacob Maas).

Den volgenden dag werd door Filips de eed afgelegd. Hij was in de volgende bewoordingen vervat: »Ik, Filips, door Gods genade, »prins van Spanje, beide Siciliën, enz. belove en zweere, dat ik in »deze landen, hertogdommen, graafschappen enz. een goed en recht»vaardig heer zal zijn; dat ik alle edelen, steden, gemeenten en on»derdanen hunne privilegiën en vrijheden door mijne voorzaten ver»leend, en verder hunne gewoonten, herkomsten, gebruiken en wetten, »welke zij thans allen in het gemeen en ieder in het bijzonder heb-

2

»ben en bezitten, getrouwelijk zal houden en doen onderhouden, en »verder al datgene doen, wat een goed en rechtvaardig vorst en heer »van rechtswege te doen verschuldigd is. Zoo waarlijk helpe mij »God en al Zijne heiligen." — Na dezen eed zwoeren de Staten der verschillende gewesten trouw aan hunnen nieuwen en wettigen Heer!

Weinig bedachten zij toen, welk eenen slechten ruil zij gedaan hadden. Filips, in Spanje geboren en opgevoed, Spanjaard in het hart, onvriendelijk, achterdochtig, niet dan zeer middelmatig ontwikkeld, besluiteloos, was de man niet om de liefde der vroolijke en ronde Brabanders, Vlamingen en Hollanders te winnen. Hoe had hij reeds veler weerzin opgewekt, toen hij, bij eene rondreis in de Nederlanden, geen oog had voor de bewijzen van vriendschap, die 't volk hem toonde, geen vriendelijk gelaat voor de toejuichingen, waarmede hij werd ontvangen. Het was niet noodig geweest, dat Karel V zijnen zoon op het hart gebonden had, den katholieken godsdienst te beschermen, waar Jezuïten zijne opvoeding hadden voltooid, de Heilige Vader hem zijnen getrouwen en lieven zoon noemde; hij zelf had verklaard liever duizend levens te willen verliezen, dan eenige verandering in den Godsdienst te gedoogen.

Weinig vermoedden de staten echter, dat hun nieuwe vorst in zijnen blinden ijver voor het katholieke geloof duizenden zijner onderdanen ten doode doemen, de fakkel van tweedracht ontsteken en het schoonste en rijkste deel van zijn gebied opofferen zou aan zijn overdreven godsdienstijver. Weinig zagen zij in, dat het streven van dienzelfden vorst zou zijn, diezelfde rechten, privilegiën enz., die hij openlijk bezworen had, met voeten te treden, omdat hij geene macht naast, noch onder zich wilde dulden, en als een God geëerd wilde zijn. Dat kon in Spanje, maar in Nederland moest hij zoodoende in botsing komen met het vrijheidminnend volk, dat zijne rechten en vrijheden zich tot geen prijs ontrooven liet.

Het volgende jaar deed de keizer afstand van de tronen van Spanje en Duitschland. Spanje kwam aan zijnen reeds genoemden zoon Filips, in Duitschland werd Ferdinand, broeder van Karel V, tot keizer gekozen. 't Was wederom Willem van Oranje, die belast werd, de teekenen der keizerlijke waardigheid, naar den nieuwbenoemden vorst over te brengen. Keizer Karel V bracht nog 3 jaren in afzondering door als monnik in het klooster St. Just en stierf, kort nadat hij de ceremoniën zijner toekomstige begrafenis had bijgewoond.

ORANJE VOOR HET EERST TEGENOVER FILIPS.

Filips had in »de Nederlanden" eene schoone erfenis aanvaard. »Hij trof," zegt Hooft, »Nederland in 't breedst van zijn bloeien, bebouwd

»met meer dan tweehonderd steden, honderd en vijftig opene vlekken, »zoo goed als bemuurde steden, zesduizend dorpen, alles vol van in- »woners, rijkdom, nering, welvaart, weelde tot dartelheid toe." Hoe spoedig zou die luister, die dartelheid, door jammer en gekerm, door burgertwist en oorlogswee vervangen worden. Reeds nu begon het volk, bij de weinige genegenheid en door het geringe vertrouwen op zijnen vorst, den blik te vestigen op Nederlands eersten edele, de gunsteling van den vorigen keizer, maar — gehaat door den achterdochtigen en stuggen Filips.

Want Willem van Oranje en Filips II waren, hoewel het nog niet tot eene openlijke breuk gekomen was, geen vrienden. Daartoe liep beider karakter te zeer uiteen, daartoe was Willem te veel de lieveling en de raadsman des volks, de vraagbaak van den adel. Samen waren ze opgevoed, als jongelingen hadden ze met elkander omgegaan, maar Filips had maar al te zeer de geestelijke meerderheid van Oranje gevoeld en bespeurd, dat nooit een knechtelijke geest als de Spaansche grooten kenmerkte, hem tot een gedwee volger van Filips verlagen zou. Had hij misschien reeds een flauw besef van de verhouding, waarin hij eens tegenover Oranje zou staan? Hoe het zij, vooreerst werd de breuk tusschen deze twee persoonlijkheden zooveel mogelijk gepleisterd. Oranje's oudste zoon, geboren Dec. 1554, werd naar den toekomstigen koning, Filips Willem geheeten.

't Was vooral Oranje, die, toen een vernieuwde krijg met Frankrijk Filips in groote geldelijke ongelegenheid bracht, groote sommen gelds voorschoot en daardoor zijne eigene financiën eenigszins in 't ongereede bracht. Vele dezer schulden zijn nooit door Filips afgedaan.

Filips vond het geraden, de Nederlandsche grooten en vooral den Prins, vooreerst nog tot vriend te houden. Had zijn vader, omdat hij populair was in de Nederlanden, steeds aanzienlijke sommen gelds uit deze gewesten ontvangen voor zijne vele en kostbare oorlogen, niet dan na sterk aandringen, stond men Filips eene jaarlijksche som toe van 8 tonnen gouds, en dat nog op voorwaarde, dat de Staten zelve de beschikking over deze gelden zouden hebben en daarmede krijgslieden bezoldigen. Voorwaar, Spaansche trots kreeg hier een harde les. Geen wonder, dat Filips in geldnood zat, en aarzelend bij de Staten aanklopte. Liever trachtte hij, door de gunst der edelen te winnen, zijne geldmiddelen uit hunne fondsen te sterken. Zoo werden dan door Filips, als hoofd der orde van het »gulden vlies" Oranje, Hoorne en den hertog van Aarschot tot vliesridders benoemd. Egmond was reeds vroeger die onderscheiding te beurt gevallen.

In den strijd, die Filips II met Hendrik II opnieuw voerde, was het oorlogsgeluk meest op de zijde der Spaansch-Nederlandsche wapenen. Het Nederlandsche leger, vooral de ruiterij, onder bevel van Egmond, versloeg in den slag bij St. Quintin den eersten veldheer van zijnen tijd den »Connetable van Bourbon" zoo volkomen, dat de Connetable zelf gevangen geraakte, evenals Coligny en meer andere Fransche grooten.

De weg naar Parijs lag open, het Fransche leger was bijna geheel vernietigd, en had in Filips de aard van zijnen vader gestoken, dan was het zegevierende leger onmiddellijk in 't hart van Frankrijk gerukt. Maar Filips draalde, wikte en woog, en meende heel verstandig te zijn, terwijl hij den gunstigen tijd tot handelen voorbij liet gaan en zoo den oorlog noodeloos verlengde. In 't volgende jaar was het wederom Egmond, die met onversaagden, ridderlijken moed den maarschalk de Termes bij Grevelingen aanviel en 't grootste deel van 't Fransche leger al vechtende de Noordzee indreef.

Door al deze tegenspoeden begon de Fransche koning naar den vrede te haken en ook Filips, die nog altijd met geldgebrek te worstelen had, kwam zulks niet onwelkom. Door geheime omstandigheden evenwel werd de vrede verhaast en reeds zoude hij spoedig na den slag van Grevelingen geteekend zijn, zoo niet de onverwachte dood van Maria Tudor, koningin van Engeland en gemalin van Filips II, de onderhandelingen had vertraagd.

De bisschop van Atrecht, later Kardinaal de Granvelle, had namelijk in onderhandelingen met den Kardinaal van Lotharingen, broeder van den Hertog de Guise, het hoofd der katholieke partij in Frankrijk, dezen weten over te halen, zijnen invloed tot het sluiten van den vrede bij den Franschen Koning aan te wenden. Hij had, in eene samenkomst te Peronné er op gewezen, hoeveel leed de koning van Spanje droeg, dat de twee grootste rijken der Christenheid elkander in aanhoudenden strijd verzwakten, hoe het veel beter en Gode welgevalliger zou zijn, zoo men met vereende krachten den ongeloovigen Turk weerstond of nog beter, den nog erger vijand der ketterij bestreed en de ketters ten eenenmale uitroeide. De oorlog gaf dezen lieden eene welkome gelegenheid, hun giftige leeringen te verbreiden en bond den vorsten de handen in het tegengaan der gruwelijke secten. Welk eenen dienst zou de kardinaal zijnen vorst en den lande bewijzen, zoo hij eenen duurzamen vrede tusschen beide Christenstaten bewerken kon; wat hem, Granvelle betrof, hij was bereid, met alle krachten te werken aan dit plan tot wering der ketterij, zoo men over alles het stilzwijgen bewaarde. — Het complot vond bijval. De onderhandelingen vlott'en verwonderlijk. Filips wilde van zijne zijde vrede maken tot elken prijs, en daarom is het beleid van Oranje, als hoofdonderhandelaar, te bewonderen, dat bij den vrede van Chateau-Cambresis Frankrijk een zeer nadeelig verdrag sloot, niet minder dan 198 steden en vestingen moest afstaan en ook het Prinsdom Oranje formeel aan den Prins werd toegekend.

Na het sluiten van den vrede werden Oranje, Alva, Egmont en Aarschot als gijzelaars naar 't Fransche hof gezonden. Hier ontdekte hij het laaghartige plan, in 't geheim gesmeed, en nam hij het besluit, voor de vertrapte en belaagde ketters op te komen en hun te beschermen tegen zoo koel berekende moordzucht.

Eens reed Oranje op eenen morgen met koning Hendrik II ter

jacht. Argeloos, in de stellige meening, dat de vertrouwde van Karel V in 't geheim zou zijn, sprak de koning over de voorgenomen uitroeiing der ketters. De Prins, hoewel verbaasd en ontroerd, hield zich goed, hoorde den koning uit en vernam in bijzonderheden alles, wat men van voornemens was te doen.

Oranje was, zooals hij later zelf heeft betuigd, op dat oogenblik voor 't uiterlijke een oprecht katholiek, hoewel hij toen nog tamelijk onverschillig was omtrent het leerstellige van den godsdienst. Toch was 't een gruwel in zijn oog, zoo het doodvonnis te beramen van duizenden nijvere burgers, edelen zelfs, van zooveel lieden van eer. Hij zag in, dat de snoode inquisitie vrij spel zou krijgen in deze landen en dat het niet alleen om de eenvoudigen, maar ook om de heeren van 't land en hunne goederen te doen was. Hij zelf had vrienden bij de ter dood opgeschrevenen en hij nam het edele besluit, het moordplan te voorkomen of — te verlammen. Van dat oogenblik begint de strijd van Spaansche dwingelandij onder Filips tegen Nederlandschen vrijheidszin onder Oranjes leiding. De Hugenooten, de admiraal de Coligny werden gewaarschuwd; onderscheidene vrienden in de Nederlanden kregen brieven, om hen op hunne hoede te doen zijn; en toen hij na ernstig pogen, eindelijk verlof kreeg om naar Brussel terug te keeren, organiseerde hij met zooveel beleid, met zooveel voorzichtigheid eene partij, bereid om den beramers van dit complot de middelen tot uitvoering van hunne schurkerij zooveel mogelijk te ontnemen dat men vooralsnog den ketterhaat intoomen moest. Spaanschen invloed te breken, vreemdelingen te weren, vrijheid te verzekeren, ziedaar zijn doel. Al dadelijk werd de strijd begonnen tegen de 3 à 4000 man Spaansche troepen, die in het land lagen. Hun gedrag maakte hen gevreesd en gehaat, en algemeen waren de klachten over den overlast, die men van hen had. Willem van Oranje zag wel in, dat juist die troepen eene onmisbare schakel vormden in den keten van het moordplan. Reden te meer, om ernstig op hunne verwijdering aan te dringen.

Den 17en Aug. 1559 waren de Algemeene Staten der verschillende gewesten te Gent bijeen. Zij waren door Filips bijeengeroepen om zijne laatste beschikkingen en mededeelingen te ontvangen, vóór hij naar Spanje vertrok. Eigenlijk was de hoofdboodschap, dat Filips drie millioen verzocht, om, zoo het heette, de verwarde financiën van den lande in orde te brengen. Daartoe werden er lange, deftige en pluimstrijkende redevoeringen gehouden, om de Staten te bewegen, de wenschen des konings te bewilligen.

Wat zouden de Staten doen? Ze zagen wel in, dat met dat geld weer nieuwe ketenen zouden worden gesmeed, om de vrijheid aan banden te leggen. Bovendien, de 4000 vreemde soldaten, die op kosten van 't land leefden, die de landsgelden opteerden, waartoe waren ze langer in deze provinciën? Maar ook begreep men zeer goed, dat eene weigering den toorn des konings ten hoogste zou gaande maken.

Evenwel, millioenen schats hadden ze reeds opgeofferd voor de grootheid van het Oostenrijksche huis; ze besloten, en Oranje stijfde hen in dat besluit, den moed te hebben, te weigeren, zoo lang de 4000 gehate Spanjaarden in 't land waren.

De bedenktijd, die men gevraagd had, was om, Filips zat weder op zijn zetel, en de Staten van Artois betuigden, onder het toebrengen hunner hulde aan den landsheer, dat zij gaarne hun aandeel in de gevraagde bede zouden dragen, maar ootmoediglijk verzochten, de vreemde troepen dadelijk weg te zenden. Filips kon zijn toorn bijna niet bedwingen. Maar de andere gewesten, niet uit het veld geslagen, beloofden niets, maar stelden de vervulling der bede afhankelijk van de wegzending der Spaansche troepen. Als om de maat vol te meten, werd den koning aan het einde der vergadering een verzoekschrift in denzelfden geest aangeboden, geteekend door Oranje, Egmont en andere edelen, waarin nog bovendien van 't schandelijk gedrag der troepen gesproken werd. De donkere onweerswolk barstte los, en Filips riep uit, dat men hem dan ook maar het land uit moest jagen. Maar toen de storm wat over was, kwam er toch eene boodschap van den koning aan de Staten, dat hij de troepen binnen 3 à 4 maanden zou wegzenden; gaarne zou hij ze met zich naar Spanje meenemen, maar daarvoor was geen goede gelegenheid.

Echter, Filips had de ziel van den tegenstand ontdekt, Willem van Oranje. Zijne hovelingen versterkten hem in dat vermoeden en bliezen de vonk van den haat voortdurend aan. Hij vatte het plan, de stoute onderteekenaars van het hem overhandigde stuk te straffen en — de vorst, die nooit vergaf, hield maar al te zeer woord.

Oranje begeleidde Filips tot Vlissingen, waar eene vloot van 90 schepen onder bevel van den admiraal Hoorne zeilreê lag. Toen hij van den koning afscheid nam, begon Filips hem op hevigen toon zijn jongste gedrag te verwijten. De Prins antwoordde, dat de Staten uit eigen beweging hadden gehandeld en hij op hun bevel gesproken had, waarop Filips buiten zich zelven van toorn, Oranjes arm schudde en hem driftig toebeet: Neen, niet de Staten, maar jij, jij, jij. Oranje achtte het 't wijste, het stilzwijgen te bewaren, maar zorgde wel, dat hij den koning niet tot diens schip begeleidde.

De Prins zag Filips niet weder. Dat waren zijne laatste afscheidswoorden geweest; de vredebreuk was er; de klove zou steeds grooter worden.

ORANJE TEGENOVER GRANVELLE.

Voordat Filips naar Spanje vertrok, had hij het Bestuur der Nederlanden geregeld. Tot landvoogdes was benoemd Margaretha van Par-

ma, natuurlijke dochter van Karel V en van Johanna van der Geenst, uit een oudadellijk geslacht van Oudenaarden. Had iemand door rang en afkomst reden, om aanspraak te maken op de landvoogdij, dan was het zeker de vertrouwde van den adel en de vraagbaak des volks, Willem van Oranje. Maar noch hij, noch Egmont, de ridderlijke hertog, de populairste man in den lande, de held van St. Quentin en Grevelingen, kwamen voor die hooge waardigheid in aanmerking, hoewel Oranje nog eene zwakke poging deed, om als zoodanig benoemd te worden. Filips waagde het niet, eene keuze te doen uit de twee eerste edelen van den lande, die zoozeer de volksgunst genoten, en in zijn oog al te veel macht zouden krijgen en de bisschop van Atrecht, de reeds vroeger genoemde Granvelle versterkte hem in deze beschouwingen.

Zelden heeft eene vrouw zulk eenen zwaren last te torschen gehad, als de nieuwbenoemde Landvoogdes. Zij moest de tusschenpersoon wezen bij den heerschzuchtigen en tyrannischen Filips en de vrijheidlievende Nederlanders. Daarom moet hare netelige positie wel in aanmerking genomen worden, waar men over haar een oordeel velt. Toch is, ondanks dit, dat oordeel verre van gunstig. Zij had in de school der Italianen die gruwelijke veinzerij geleerd en die bedriegelijke staatkunde leeren kennen, welke aan het hof van Filips in zwang was en tot een fijn weefsel van misdadige politiek werd geweven door den valschen koning van Spanje met zijne schandelijke, kruipende, bedrogsmedende dienaren. Aan de voeten van Loyola, den stichter der Jezuïtenorde, gezeten, had zij geleerd, dat »het doel de middelen heiligt," en al toonde zij, als vrouw, soms meewarigheid en zachten zin, — toch was zij eene geschikte persoon voor de oogmerken van Filips.

Bekwaamheden bezat zij weinige. Zij was eerst zedelijk onderworpen aan den bisschop van Atrecht, later afhankelijk van het meerdere talent van Oranje. — Listig was zij in hooge mate en die listigheid heeft later menigeen in den strik gelokt.

Verder werden tot Stadhouders benoemd: Willem van Oranje, Stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht; Jan van Ligny, Heer van Aremberg, van Friesland, Groningen en Drente; de Graaf van Megen over Overijsel en Gelderland; Egmont over Vlaanderen en Artois; Barlaimont over Namen, enz. — In den Raad van State, door Filips vastgesteld, om over alle regeeringsaangelegenheden te beraadslagen, hadden zitting: de Stadhouders der verschillende gewesten en enkele andere bekwame mannen. De hoofdpersonen in dien raad waren: Oranje, Egmont en Hoorne eenerzijds en Granvelle, Viglius van Suichem van Aytta en Karel van Barlaimont ter andere zijde. Een geheime afspraak van den koning met de landvoogdes was, dat de drie laatstgenoemde Heeren elk besluit met de landvoogdes moesten afhandelen en dat zij de vertrouwde raadslieden moesten zijn, die de besluiten zouden uitvaardigen. Deze geheime raad, achterraad of con-

sulta geheeten, was den anderen leden van den Raad van State en vooral Oranje eenen doorn in het oog.

Verder werden opgericht een Raad van Financiën, onder presidium van Barlaimont en een geheime raad voor de burgerlijke aangelegenheden en de rechtsbediening.

Zeer spoedig bemerkte de Prins, wie alle gezag in handen had. Wanneer in den Raad van State over 't een of ander beraadslaagd was, verwijderde zich Margaretha om met de drie verkorenen des konings nog eens te beraden en dan finaal te besluiten. De meeste zaken werden den Raad van State onttrokken en in de Consulta behandeld. En Granvelle was de spil waar alles om draaide. De landvoogdes moest hem naar de oogen zien. Viglius, de geleerde, maar uiterst vreesachtige en zwakhoofdige Viglius, liep aan zijn leiband. Barlaimont liet zich geheel door hem beheerschen. Zelfs wist hij door zijne wegslepende welsprekendheid Egmont, Hoogstraten, Megen en anderen te betooveren en om den tuin te leiden. En geen wonder. In bekwaamheid vond hij alleen zijn evenknie in den Prins van Oranje. Zijne scherpzinnigheid, zijne uitstekende bedrevenheid in de rechtsgeleerdheid maakten hem voor Filips onmisbaar, en de meerdere in kennis en ervarenheid in staatszaken. Op 20jarigen leeftijd sprak hij 7 talen. Hij kon, zegt men, 4 schrijvers tegelijk bezig houden in 4 verschillende talen. Om lastige quaestiën op te lossen, om vele zaken in korten tijd en degelijk af te doen, daarvoor was hij de rechte man.

Hoe bekwaam echter, wist hij zich in schijn met geveinsde nederigheid aan den koning te onderwerpen. De dienaar, die in talent oneindig ver boven den meester stond, verlaagde zich om den schijn aan te nemen, alsof de koning de gedachten aangaf, die door hem werden uitgewerkt. Inderdaad wist Granvelle den koning zoo te beheerschen, dat hij zijne eigene denkbeelden, alsof ze van den koning waren, uitvoerde en zoo was hij de man, die feitelijk deze landen bestuurde. En als zoodanig was er van hem niet veel goeds te wachten.

Hij was streng koningsgezind, beschouwde den koning als de onbeperkte heerscher in zijne staten en greep al de middelen aan, welke hem ten dienste stonden om dat onbeperkt koningschap te bevorderen. Het kon dus niet anders, of hij moest een verklaard tegenstander der privilegiën zijn en voortdurend in strijd tegen de menigte rechten, vrijheden en handvesten, in zijne oogen belemmeringen voor het volkomen gezag des konings en nadeelig voor het goddelijk recht, de goddelijke macht des vorsten. En gewis, niemand kon met meer beleid onder een schijn van recht, die privilegiën op zij zetten dan hij, niemand kon Filips, in het doorzetten zijner plannen, betere wapenen tot ontduiking der bezworen rechten geven, als de vernuftige bisschop, die allen bijna »te slim en te handig" was.

Geen wonder, dat Filips zijn' nederigen dienaar voor onmisbaar hield, en langzamerhand slechts door zijne oogen zag. Toch was er nog eene eigenschap, die bij den koning de hoogste waarde had. Gran-

velle haatte de ketters en de ketterij. Had zijn meester gezworen, liever duizend levens te verliezen dan eenige verandering in den godsdienst te gedoogen, Granvelle was evenzeer de meening toegedaan, dat het verbranden en uitroeien van ketters een Gode welgevallig werk was. Hij stijfde den koning in elk besluit tot wering dier pest, en was zoo ijverig in het nasporen er van, vooral bij personen van invloed, dat zijn meester geen waakzamer volgeling had. Valsch was hij in hooge mate. Onder een vertoon van vroomheid belasterde hij allen, die hem in den weg stonden, en gaf daardoor voortdurend voedsel aan de argwanende ziel van den achterdochtigen Filips. In eenen adem kon hij prijzen en berispen en betuigingen zijner genegenheid doen volgen door verdachtmakende opmerkingen, losse geruchten zonder grond, maar die op den valschen Filips hunne werking niet misten. Hij is de hoofdbewerker van die zee van jammer en wee, die over de bloeiende landen van Karel V zich heeft uitgestort en het bloed van duizenden roept om wraak over zijne valschheid en bedriegerij.

De begeerte naar geld en goed scheen bij hem onverzadelijk te zijn. Telkens groeiden zijne schatten, telkens kreeg hij nieuwe bronnen van inkomst van den anders zoo karigen meester. Zoo kon hij, ondanks zijne weelderige leefwijze, zijne prachtige hofhouding, zijne pronkende livrei, zijne financiën in orde houden en toch zijne godsdienst »zoo aangenaam mogelijk te leven," tot streeling der zinnen en des vleesches in praktijk brengen.

Die man regeerde feitelijk »de Nederlanden." Was het wonder, dat hoewel men hem vreesde, men hem nog meer verachtte? Al spoedig werd het duidelijk, welken weg de regeering opging. Het beruchte plakkaat van 1550, door Karel I afgekondigd, werd hernieuwd, verscherpt en ernstig in werking gebracht. De koning liet, op aanraden van zijnen listigen beheerscher, den naam des keizers onder het beruchte stuk. Toch kon dit Prins Willem van Oranje niet misleiden. Hij wist van de geheime overeenkomst tusschen de Fransche en Spaansche hoven, en hij had zijne vrienden gewaarschuwd. Granvelle begon nu de eerste stappen voor dit moordplan te doen, waardoor, zooals Oranje zeide, zelfs hij, die een heiligenbeeld schuin aankeek, ten doode opgeschreven was.

Verschrikkelijk was de verslagenheid in deze landen, zoo vreemd aan alle dwangbevel. De handel stond stil. De fabrieken kwijnden. Het drukke, woelige Antwerpen zuchtte onder de uitwerking van 't vreeselijk bloedplakkaat. Toch hield Granvelle vol, hoewel de handel van deze bloeiende gewesten dreigde verlegd te worden, hoewel reeds tal van kooplieden aanstalten maakten om naar veiliger oorden te vertrekken. De gehate Spaansche inquisitie was het schrikbeeld, dat ieder voor den geest zweefde, en men wist, dat men, hoewel listig de naam inquisitie vermeden was, de zaak zelf had. De inquisitie werd alzoo gehandhaafd. Geestelijke rechters, wier macht van uitgestrekten omvang was, stond het vrij, alle verdachte personen, zonder aanzien, stand of rang, voor zich te dagen en te straffen, zoo zij met ketterij

waren besmet. Zij waren boven de rechtsvormen verheven ; zoo zij slechts eenen enkelen raadsheer kennis gaven, *moest* deze hunne vonnissen uitspreken, de ambtenaren *moesten* hun de behulpzame hand bieden, en noch rechten, noch privilegiën konden hen binden. Die uitgestrekte macht, waardoor zij boven landswetten en landsrechten verheven waren, werd door hen dan ook aangewend, en de namen van provoost Spelle, bijgenaamd Roode roode, Titelman en anderen, wier bijnamen van Drakenbloed en Jan Gruwel genoegzaam aanduidden, hoe schrikkelijk zij huis hielden, wekten allerwege afgrijzen op.

Vooral Titelman, eerst in schijn de nieuwe leer toegedaan, woedde met den gewonen »renegatenijver" tegen de aanhangers der »nije leere." Geheel alleen reed hij Vlaanderen af, overal ontzetting verspreidende. Met eenen grooten kneppel gewapend, sloeg hij de weerlooze landlieden op het hoofd. Als Saulus (zoo noemden de vervolgden hem) was ook hij blazende dreiging en moord tegen de discipelen des Heeren. De landvoogdes was bang voor hem, en durfde zijn lastig en brutaal aandringen om geld of hulp niet wederstaan. En — wat alles zegt — Filips prees hem, en gaf naderhand aan den afgeleefden beul onderstand.

Die schurkenbent spitste zich er nu op, om op de meest ellendige wijze te martelen en te moorden. Was het wonder, dat Willem van Oranje, toen nog katholiek, maar met mededoogen vervuld voor zooveel weerlooze slachtoffers, met afschuw op inquisitie en Granvelle beide neerzag en besloot, zulk snood bedrijf te keeren!

Granvelle en Oranje waren eerst vrienden. Als Oranje te Brussel kwam, stapte hij gewoonlijk bij Granvelle af. Nicolaas Perenot, vader van Granvelle, was Willems pleitbezorger geweest, toen men hem het prinsdom Oranje ontfutselen wilde, op grond, dat de zoon van eenen ketter niet erven mocht.

Die vriendschap kon nu echter niet blijven bestaan. Daarvoor was de gedweeë dienaar van kerk en koning te veel in contrast met den kampioen der Vrijheid.

Had Oranje reeds in Frankrijk geleerd, wat er op til was, zijne maatregelen waren ook genomen. Hij verbond zich nader met Egmont, met Hoorne, met Montigny en Hoogstraten en zelfs met vele strengkatholieken, om Granvelle's alvermogen en Spaanschen invloed te fnuiken. Oranje begreep, dat de Spaansche soldaten eene noodzakelijke schakel waren in de keten, waarmede men Nederland wilde kluisteren. Van nu af is hij dan ook, getrouw geholpen door zijne vrienden, gerugsteund door het volk, de pleitbezorger der Nederlanders in den Raad van State, de leider der oppositie tegen de gehate vreemdelingen. En met vrucht! De belastingen werden geweigerd. Gemor en geklaag toonde genoegzaam den weerzin tegen de Spaansche woestelingen. 't Regeeren werd bijkans onmogelijk. Margaretha, de landvoogdes, vermocht niet op den duur weerstand te bieden aan den aandrang van 't ontevreden volk. Granvelle wist met al zijne gesle-

penheid geen gunstiger plooi aan den beslisten afkeer voor 't vreemde krijgsvolk te brengen. In brief op brief meldde de landvoogdes den treurigen toestand des lands, smeekte en bad om de terugroeping der soldaten, en elke brief terug sprak van uitstellen, beloven en daardoor misleiden, Filips waardig. Om den schijn te geven, dat de soldaten spoedig vertrekken zouden, werden ze in Walcheren ingekwartierd. Maar de Zeeuwen wilden liever de dijken doorsteken, dan de woestaards herbergen. Zoo, zonder geld om te regeeren, gedreven door den aandrang der geheele bevolking, die tot het uiterste in staat was, door de landvoogdes in brief op brief geprest, moest Filips wel toegeven, en de Spaansche soldaten vertrokken. Helaas, voor een tijd!...

Maar ditmaal had Oranje 't pleit gewonnen. Nu moest de kardinaal, de gehate kettervervolger en rechtenvertreder, vallen. De inquisitie had nu ten minste geen 4000 satellieten meer in de vreemde krijgsmacht en men haalde ruimer adem. De felste worsteling zou echter nog komen, de strijd tegen den geslepensten staatsman van Nederland.

In 1558 was de gemalin van Oranje, Anna van Buren, gestorven. De Prins, na 3 jaren weduwnaar geweest te zijn, wendde nu het oog op Anna van Saxen, dochter van den beroemden Maurits van Saxen, de vervolger van Karel V en de verdediger van het Smalkaldisch verbond, toen het uiteengeslagen was door den zegevierenden keizer. In 1544 geboren, was zij reeds op 11-jarigen leeftijd eene wees, maar ze werd opgevoed aan het hof van haren oom August van Saxen, met goedvinden van haren edelen oom Filips van Hessen. Oranje bedoelde met dit huwelijk aansluiting bij de hoofden van het Protestantisme in Duitschland, maar er moest nog al veel over- en weer onderhandeld worden, waarbij Lodewijk van Nassau de hoofdpersoon was van 's Prinsen zijde eer het tot eene volledige toestemming en feitelijke echtverbintenis kwam. De Prins was katholiek, Anna protestant. De Prins beloofde Anna vrijheid te geven voor de uitoefening harer godsdienst in eigen kapel, voor haar en haar gevolg en onwillig werd de toestemming der landvoogdes gegeven, eer door Oranje genomen.

Granvelle vond in dit huwelijk eene vruchtbare bron voor 't verklagen en belasteren van den Prins, en prikkelde den tragen Filips door hem te wijzen op de nieuwe gemalin van Oranje als: de dochter van keizer Karels grootsten vijand en op het gevaarlijke van den omgang met eene kettersche vrouw met gevolg en prediker. Allemaal druppelen venijn in den beker van nijd en wrok, die ten slotte zijne werking openbaarde, als haat den moordprijs deed plaatsen op het hoofd van den edelste des lands!

's Prinsen huwelijk heeft den Prins niet die vrucht afgeworpen, welke hij wenschte. De Duitsche vorsten waren òf te vreesachtig, òf te onverschillig en lauw om zich de zaak der Nederlanden aan te trekken.

De talrijke Gereformeerden in deze landen waren bijkans even fel tegen de Lutherschen, als tegen de Roomschen gekant. Bovendien heeft de Prins met zijne vrouw een ongelukkig leven gehad, zij was oploopend en twistziek en — haar levenswijs heeft eindelijk den Prins gerechtigd zich van haar te laten scheiden. Haar beroemde zoon, Maurits van Nassau, geboren 1567, leeft in de dankbare herinnering van 't nageslacht voort als de handhaver onzer vrijheden en de voortzetter van 't werk, door zijnen doorluchtigen Vader begonnen.

Had Prins Willem op het punt van 't vreemde krijgsvolk gezegevierd, een nieuwe strijd was reeds begonnen. De kerkelijke organisatie der Nederlanden, door Karel V reeds beproefd en een van de geliefkoosde plannen van Filips II, had de Pauselijke goedkeuring ontvangen en zou nu worden ingevoerd. In plaats van de 4 bisdommen Utrecht, Atrecht, Kamerijk en Doornick, kwamen er drie aartsbisdommen, te Mechelen, waartoe de bisdommen Antwerpen, 's Hertogenbosch, Roermond, Gent, Brugge behooren zouden, te Kamerijk, met de bisdommen Doornick, Atrecht, St. Omer en Namen, en dat van Utrecht met de bisdommen Haarlem, Middelburg, Leeuwarden, Groningen en Deventer.

Algemeen was de verontwaardiging over dezen maatregel, die, hoe ook misschien door de omstandigheden gewettigd, toch de algemeene ontevredenheid opwekte. De adel zag ongaarne de vermeerdering der geestelijke macht, die noodwendig de hunne moest verminderen. Het volk riep er schande over, dat men de 14 nieuwe bisschopsmutsen weer moest onderhouden, en zag er in : eene verscherping van 't kerkelijk toezicht, waaraan de verdachten en ketters, als weerlooze lammeren waren overgeleverd, een nieuw plan tot onderdrukking beraamd door den gehaten Granvelle. De geestelijkheid zelfs zag met leede oogen den nieuwen maatregel, omdat noodwendig de bron hunner inkomsten kariger moest vloeien, waar er zooveel groote heeren te bezoldigen waren en was volstrekt niet ingenomen met het verscherpte toezicht op hare daden.

Pauselijke, koninklijke, geestelijke tyrannie was gehaat in de oogen der Nederlanders, die nu ook al hun best deden om uit hunne oorkonden te bewijzen, dat de nieuwe maatregel onwettig was. De Prins stelde zich aan het hoofd van den tegenstand. De nieuwe bisdommen waren, volgens hem, deelen van één groot plan, om de wreedaardige inquisitie van Spanje in te voeren, waarbij de bisschoppen zouden dienen als inquisiteurs, bestemd om 't lichaam te verbranden en het geweten te dwingen, dewijl werkelijk twee kanonniken in elk bisdom belast waren met de taak van het geloofsonderzoek.

Granvelle, inmiddels tot kardinaal benoemd, raadde den koning met omzichtigheid èn inquisitie èn bisschoppelijke regeling in te voeren, maar te vermijden woorden en uitdrukkingen, die aanstoot konden geven aan het volk ; maar de Prins liet zich niet misleiden. Hij bleef overal de tegenstander van den kardinaal, en, waar deze zich ten doel

stelde, de privilegiën van den lande ter zijde te stellen, de inquisitie te handhaven en den Raad van State voorbij te gaan in alle regeeringszaken, was Oranje de handhaver der volksrechten, de strijder tegen geloofsvervolging en drong hij op uitbreiding van den Raad van State en bijeenroeping der Algemeene Staten aan.

Zoo kwamen er allengs twee partijen, die elkander vinnig bestreden. Granvelle, gerugsteund door den koning met zijne trouwe helpers Viglius en Barlaimont, en Oranje, sterk door den steun van Egmont en Hoorne, de Edelen, de kooplieden en het volk, sterk door den haat, die men den kardinaal toedroeg.

Filips beval, dat 2000 man ter hulp zouden gezonden worden naar Frankrijk om de Hugenooten te bestrijden. Oranje wist tegen Granvelle en zijne volgers dit te beletten en Margaretha zond eene som gelds in plaats van troepen.

Granvelle bewerkte, dat de Hertog van Aarschot, met voorbijgaan van den Prins, als afgezant tegenwoordig was bij de plechtigheid der kroning van keizer Maximiliaan. Oranje maakte van zijn recht als Rijksvorst gebruik, om, zonder te letten op de vertoogen van Margaretha, eveneens op den Rijksdag te verschijnen en de Nederlandsche belangen te bepleiten. Een gezantschap van den baron de Montigny, om bij Filips op de verwijdering van den kardinaal aan te dringen, bleef zonder gevolg. Toen waagden Oranje, Egmont en Hoorne eenen stouten stap. Zij schreven eenen brief aan den koning, om hem den toestand des lands door 't dwangbestuur van den kardinaal en den haat des volks tegen zijn persoon af te schilderen. Zij klaagden er over, hoe alle zaken van bestuur den Raad van State werden onttrokken en drongen aan op verwijdering van den gehaten man. Filips weigerde, maar de Heeren drongen nogmaals bij den koning aan, wijl het belang des lands zulks noodwendig vorderde. Verder namen ze alle drie hun ontslag als leden van den Raad van State, daar zij niet voor figuranten gebruikt wilden worden. Ook de landvoogdes, niet opgewassen tegen den storm, die om den kardinaal opstak, zond haren geheimschrijver Armenteros naar Spanje, om duidelijke opening van zaken te doen. Oranje, sprekende uit aller naam, had er op gewezen, hoe alles in de war liep, de soldijen werden niet betaald, de belastingen kwamen niet in, de handel was gedrukt, het volk in wrevel. Hij voor zich wilde en mocht niet verder de verantwoordelijkheid van den slechten toestand op zich nemen. Nog bleef Filips onverbiddelijk. Men legde evenwel het hoofd niet in den schoot. Eene vergadering van Vliesridders te Brussel diende slechts om tot meerder verzet te prikkelen. Granvelle werd allen onverdragelijk. Deze zag intusschen laag op die onstuimige drinkgelagen en luidruchtige edelen neder. Hij behandelde ze met minachting en koelen trots en sprak zulks onverholen uit. Oranje evenwel wist hij naar waarde te schatten, als een man vol schranderheid en met buitengewone gaven. Hij voelde, dat zijne list niet bestand

was tegen den scherpen blik van »den Zwijger", zooals hij hem placht te noemen. Zelfs trachtte hij Filips te bewegen, Oranje den hoogen post van onderkoning van Sicilië te geven in plaats van den Hertog de Medina Celi. Maar Oranje bleef op zijn post. Heimelijk stijfde hij de partij, die bij gastmalen, in optochten, den kardinaal bespottelijk trachtte te maken. De Rederijkers droegen op allerlei wijze hiertoe het hunne bij, en de grootste tegenstander en kwelgeest voor Granvelle was zijn vroegere vriend Simon Renard, die nu den kardinaal haatte met een doodelijken haat.

In December 1563 werd er ten huize van den Heer van Grobbendonck eenen maaltijd gehouden. Vele aanzienlijken, ook Egmont, waren van de partij. Aan tafel werd natuurlijk gesproken over 't onderwerp van den dag: de gehate kardinaal. Vooral de weelde zijner bedienden moest het ontgelden en men kwam overeen, als tegenhanger, eene hoogst eenvoudige livrei voor de bedienden des adels aan te nemen en zoo algemeen mogelijk in te voeren. Egmont werd met de uitvoering van dit plan belast en spoedig waren al zijne bedienden in grof laken gekleed, met een zotskap op de mouwen. De adel volgde, 't volk begreep, dat het den kardinaal gold en aapte de grap na, zelfs de landvoogdes lachte om de grap. Maar Granvelle lachte niet, schreef aan den koning en Margaretha diende van 's konings wege Egmont eene berisping toe. De zotskap werd nu vervangen door een bundel pijlen, als zinnebeeld van eendracht. Dit was nog erger, dacht Granvelle, maar hij vermocht niet den stroom van verzet te weerstaan. Filips gaf brieven mede, waarin den kardinaal te kennen werd gegeven, zich op de gevoeglijkste manier een tijdlang te verwijderen en deze ging mokkende heen den 13 Maart 1564. Oranje had ten tweeden male gezegevierd, maar de zwaarste strijd brak aan: de strijd voor vrijheid en tegen geloofsdwang!

ORANJE, IN DEN STRIJD TEGEN DE PLAKKATEN.

Granvelle had moeten wijken. Oranje, Egmont, en Hoorne hernamen hunne plaatsen in den Raad van State en de verdreven kardinaal dacht weinig, dat hij voor goed van 't staatstooneel in de Nederlanden verwijderd was. Toch was de rustelooze man voortdurend bezig, om door ellenlange brieven den koning over te pennen elke bijzonderheid, die zijne spionnen hem van den gang der zaken meldden. Was hij minder gevaarlijk, omdat hij minder machtig was, onschadelijk gemaakt was hij niet.

Eerst scheen alles na Granvelle's verwijdering uitstekend te gaan. De valsche Filips schreef vriendelijke brieven aan het driemanschap.

Met den meesten ijver bevorderden zij 's lands belangen. Soms werkten zij, vooral Oranje, tot laat in den nacht. En geen wonder! Op de schromelijkste wijze was er met de financiën geknoeid en het recht verdraaid. De regeering was er op uit geweest, gunstelingen te verrijken. Straffeloos werden groote sommen den lande ontstolen. De landvoogdes zelfs schaamde zich niet, om door het verkoopen van posten en eereambten, een vermogen bijeen te garen.

Maar Oranje, hoewel evenzeer in de gelegenheid zich op die wijze te verrijken, was te eerlijk, dan dat zelfs de ongunstige staat zijner geldmiddelen hem tot zulke praktijken kon brengen. Hij bestreed met alle macht, zonder aanzien des persoons, deze zwendelarij, en juist daarom was hij in de bedorven hofkringen meer gevreesd en ontzien dan geëerd. Egmont stond hooger aangeschreven, vooral omdat Oranje en Oranje alleen den moed had, Margaretha's gunsteling Armenteros, om zijne schraapzucht Argenteros geheeten, te stuiten in zijne praktijken.

Drie dingen wenschte Oranje: het bijeenroepen der Algemeene Staten, uitbreiding der macht van den Staatsraad, verzachting of desnoods terzijdestelling der plakkaten, en afschaffing van den raad van financiën en den geheimen raad. Dit doel joeg Oranje na met al de kracht, die in hem was, met voorzichtigheid en beleid. Waren zijne plannen uitgevoerd: de Prins zou het absolutisme van Filips hebben verhinderd, veel ongerechtigs hebben opgeruimd en aan het geschokte land de gewenschte rust hebben hergeven.

Helaas, dat het volk in zijnen tijd hem niet begreep en dat Filips zijn eigen vijand wilde blijven. De menigte waande, dat het vertrek van den kardinaal 't sein zou wezen voor de opheffing der plakkaten, hoe deerlijk bedroog zij zich. Margaretha wist te goed de stemming haars broeders, en zij bleef vervolgen. Te Antwerpen werd Christoffel Smith, bijgenaamd Fabricius, door eene lage kantenverkoopster voor een weinig bloedgeld verraden. Zijne kalmte, liefderijkheid, en zachtmoedig geloof werkten zoozeer op de menigte, dat de beul met steenen op de vlucht werd gejaagd, maar voor Fabricius kwam men te laat, de beul had hem het hoofd verbrijzeld. De plakkaten geraakten aldus in minachting. De volkswoede scheen ontketend. Strengheid was olie in 't vuur, alleen zachtheid kon baten. Oranje gevoelde het en trachtte te handelen naar den eisch des lands.

Twijfelde men aan 's konings gezindheid, hoopte men reeds op betere dagen, hoe werd alle twijfel weggenomen, toen koning Filips eischte, dat de besluiten van 't concilie van Trente zouden worden afgekondigd en gehandhaafd. Dus verscherping der plakkaten. Alleen rechtzinnige katholieken mochten vroedvrouw wezen, alleen katholieken in gewijde aarde begraven worden, zij alleen in de samenleving verkeeren. De ketterij moest uitgeroeid.

Dit nieuwe bevel was in strijd met de privilegiën van den lande. Men kon 't niet handhaven. Filips kon 't niet eischen, het zou de vonk in 't buskruit, de vertrapping der landsrechten geweest zijn. Toch

bleef hij aandringen op uitvoering. De kruipendste vleiers des konings, Viglius en Barlaimont raadden tot uitvoering; eene commissie van advies weifelde; Oranje en zijne vrienden verklaarden zich er beslist tegen.

De landvoogdes beval uit naam van Filips, dat de besluiten door de stadhouders der verschillende provinciën zouden worden afgekondigd en gehandhaafd. Oranje betoogde, dat dit niet kon zonder in botsing met 's lands wetten te komen.

In dezen stand van zaken besloot men nog eens een gezant naar Spanje te zenden. Hiertoe werd Egmont gekozen en deze nam de opdracht aan. Viglius stelde zijnen lastbrief op, maar zoo flauw, zoo onbeduidend, dat de Prins van Oranje met kracht en klem dat stuk afkeurde en met warme welsprekendheid den treurigen toestand des lands schetste en hoe men al te lang had misleid. Deze rede schokte Viglius dermate, dat hij 's anderen daags, na een' slapeloozen nacht, overvallen werd door eene beroerte, zoodat Hopperus in zijne plaats als voorzitter van den Staatsraad werd benoemd. De lastbrief van Egmont werd in Oranje's geest gewijzigd en Egmont ging. Enkele edelen vergezelden hem tot de grenzen en zwoeren zijnen dood te wreken en daartoe onderteekenden zij eene verklaring met hun eigen bloed.

Egmont werd met de meeste hartelijkheid in Spanje ontvangen. In gastmaal op gastmaal beijverde de koning zich, Egmont's ijdelheid te streelen en de hovelingen haastten zich om strijd den man te eeren, die zoo bij het hof in de gunst stond. Opgetogen over deze hartelijkheid, vergat Egmont zijne zending, liet zich door Spaansche bedriegerij om den tuin leiden, nam een geschenk aan, bedankte Filips voor pogingen om zijne zaken in orde te brengen en luisterde gretig naar voordeelige huwelijken voor zijne 8 dochters. Verblind, door eigen ijdelheid bedrogen, merkte hij niet, dat Filips hem misleidde, dat zijne zending niets uitwerkte, dat geen zijner vertoogen baatte, geen zijner verzoeken werd ingewilligd. Bedrogen en betooverd, aanvaardde hij de terugreis. Hoe werd hij ontnuchterd, toen het resultaat onder het ontleedmes kwam. Harde woorden moest hij hooren, beschaamd staan over den armelijken uitslag. Hij beklaagde zich bitter over den koning en voer heftig uit over de Spaansche bedriegerij. Maar met dat al, de plakkaten bleven gehandhaafd. De beruchte Titelman hield als een Nero huis en Margaretha durfde hem, in weerwil der vertoogen van de Staten van Brabant, niet tot rede brengen. Oranje en Egmond schenen de eenigen te zijn, waar het volk zijn vertrouwen op vestigde en in manifest op manifest werden zij opgeroepen om de volksrechten te verdedigen tegen tyrannie, ja, men plakte zulke oproepingen wel aan hunne huizen aan. En Oranje bleef trouw aan 't aangenomen beginsel: »geene onbepaalde handhaving der plakkaten, ten koste der landsvrijheden". Spoedig zou hij steun vinden, maar ook ervaren, dat men geene hoop op menschen bouwen moet, maar het al verwachten van den Heer, die wonderen doet en Uithelper heet.

a. HET VERBOND DER EDELEN.

Den 11en Nov. 1565 was Brussel in feestdosch. De zoon der landvoogdes, de in onze geschiedenis zoo bekende Alexander van Parma, huwde dien dag met Maria van Portugal. Tegelijkertijd was in het huis van Floris van Pallandt, graaf van Kuilenburg, een twintigtal edelen bijeen, om middelen te beramen, ten einde de barbaarsche en woeste inquisitie van deze landen te verbannen. Junius, geheim leeraar der Antwerpsche gemeente, geleerd en welsprekend, hield vooraf eene leerrede. Na afloop daarvan begonnen de beraadslagingen en het resultaat der besprekingen was, dat men zich verbond, eendrachtiglijk te werken tot den val der gehate inquisitie.

Reeds waren vroeger de handen aan 't werk geslagen.

Brederode, Lodewijk van Nassau en de jonge Mansveld hadden te Spa hetzelfde punt besproken en eene akte van verbintenis was opgesteld. Filips van Marnix, Heer van St. Aldegonde, had naar alle waarschijnlijkheid de hand in dit krachtige stuk, dat tegen plakkaten, onderdrukking en geloofsvervolging gericht was. »'s Heeren zegen was en werd nog voortdurend afgesmeekt over deze pogingen tot redding van den lande". Men gevoelde, wat men waagde; men zag, hoe het zwaard misschien de scheede moest verlaten, maar men was overtuigd van de heiligheid der zaak en daarom besloot men alles te wagen, en desnoods alles te verliezen. Verbazenden opgang maakte het verbond. Binnen weinige weken hadden meer dan 2000 edelen het stuk onderteekend. Een bonte rij van Roomsche en Onroomsche, vooral van arme en verarmde edelen, prijkte op de lijsten. Brederode en Lodewijk van Nassau waren de hoofdleiders. Steeds groeide het aantal leden van het verbond aan, maar — de kracht nam niet in die mate toe. Feestvieren en de monniken uitschelden, dat kon men naar hartelust en men aasde reeds op den vetten buit, die te behalen zou zijn, als de kloosters werden opgeruimd en daar de kelders geledigd. Niet om de heilige zaak, maar om eigen berooiden boedel weer in orde te brengen, daarom ging het bij velen! 't Was een tweedrachtig gezelschap, het kon zich dus niet lang staande houden.

Lodewijk van Nassau was de ziel van het verbond. Hij was eenige jaren jonger dan Oranje, maar stond als de getrouwste der getrouwe broederen Oranje levenslang ter zijde. Toen Oranje nog weifelend was op 't stuk van godsdienst, had hij reeds met beslistheid voor de Hervormde beginselen partij getrokken. Hij was vroom en vroed, en vuriger dan Oranje, was hij beter voor veldheer dan voor bedachtzaam staatsman geschikt. Zelfs zijne vijanden moesten van hem getuigen, dat hij een man was, »kloek in het vechten, wel ter tale, den Prins van Oranje wel niet in voorzichtigheid, maar toch in broederliefde gelijk." Hij werd dan ook wel eens »de volmaaktste ridder van Europa" geheeten en zou, zegt een geschiedschrijver, zoo hem langer leven

ware gegund, een der eerste krijgsoversten van zijnen tijd geworden zijn. Vriendelijk, opgeruimd en innemend van aard, was hij de gunsteling van den adel en had hij vele vrienden bij de Hugenooten in Frankrijk, ja zelfs aan het Fransche hof en de Duitsche vorsten, die Oranje wantrouwden, hadden hem hunne genegenheid geschonken. Walsingham, minister van koningin Elizabeth van Engeland, schreef over hem aan Leicester: »Ik wenschte wel, dat gij dien man kendet. Hij is welsprekend en zinrijk in zijne woorden; maar het voornaamste is, dat hij in den godsdienst even oprecht en onbesproken is, als hij zich bij de onderhandelingen rondborstig en ter goeder trouw toont. Hij is waarlijk de volmaaktste edelman, dien ik gezien heb, zoolang ik in Frankrijk ben geweest." Die man moest wel de ziel zijn van 't gesloten verbond, de meest vertrouwde onder de edelen. Brederode achtte hem zoo hoog, dat hij als gemeen soldaat aan zijne voeten wenschte te sterven. Oranje beschouwde zijnen broeder dan ook als zijne rechterhand.

Hendrik van Brederode, de »Edele Heer van Breeroo zoet", met zijnen forschen lichaamsbouw, zijne schoone trekken, zijne kloeke gestalte, zijne golvende lokken, die tot op de schouders hingen, was de tweede van het verbond. Hij stamde in rechte linie van den derden der Hollandsche graven af, en was een type van dien ouden riddertijd, wat ruwe vermetelheid en het maken van luidruchtig feestrumoer betreft.

De »groote geus", de hoop van het onbedachte volk, door zijne opruiende taal misleid, bracht door zijne zwelgerijen, zijne zedelooze handelingen, zijne onstuimige woestheid veel nadeel toe aan de zaak van het verbond en na eindelijk, in gezelschap van allerlei slecht volk onder het uitgalmen van geuzenliederen en het geschreeuw van »Vivent les gueux" het land op hol te hebben gebracht, keerde voor hem de kans: de onberaden edelman werd vervolgd, geraakte in de klem en trachtte toen nog tot elken prijs den vrede met de regeering te koopen. Stierf Lodewijk van Nassau op het veld van eer, de lafhartige woesteling stierf ten gevolge zijner uitspattende levenswijze te Embden. Nu evenwel bracht zijne vurige taal, zijne onverschrokkenheid, en zijn hooge adel hem nog tot hoog aanzien in het verbond.

De jonge Mansveld, de laatste der drie eerste onderteekenaren van 't verbond, scheidde zich spoedig van hen af, werd bevelhebber van Antwerpen en bleef de zaak der vrijheid bestrijden.

Jan van Marnix, Heer van Tholouse, de dappere edelman, die het eerst zijn bloed zou laten vloeien voor de zaak des verbonds, als hij zou sneuvelen onder de muren van dat Antwerpen, waar zijne jonge gade woonde; de graaf van Kuilenburg, de vijand der monniken en der paapsche afgoderij, die op zijn slot en in zijne stad, eene vrijplaats openstelde voor de prediking van 's Heeren woord, maar ook drinkgelagen hield in de ontredderde kapellen te midden der vergruisde beelden; en Nicolaas de Hammes, het gulden vlies bijgenaamd, eerst vol ijver voor de zaak der vereeniging, de werver voor het verbond,

later afvallig, gekocht door 't Spaansche goud; nu nog de onbedachte heethoofd, die met de pistolen in de holsters en den degen uit de scheede op de onderdrukkers los wilde gaan; alle drie stonden met hunne namen in de eerste rijen van de vereenigde edelen. Maar vooral moet Filips van Marnix, Heer van St. Aldegonde, later de boezemvriend van den grooten Oranje, niet worden vergeten, omdat hij een der edelsten en der diepstdenkenden van het verbond was, en later onbetaalbare diensten bewees aan vaderland, aan taal en kerk.

In hachelijker tijdsgewricht zou hij in de voorste rijen staan van den strijd tegen Spaansche dwinglandij. zijn Wilhelmus van Nassouwen, de lijdenspsalm van den grooten Zwijger, werd het overwinningslied der Geuzen. Wie Oranje ontrouw geworden zijn, hij niet; hij is houw en trouw gebleven tot den einde en heeft zijne leuze: »Repos ailleurs" gestand gedaan door een leven van aanhoudende werkzaamheid. Zeker was hij een der beste elementen, een der werkzaamste, wijste, vroomste leden van 't verbond. Eerst, toen alle hoop op redding van der edelen zijde verijdeld was, week ook deze onversaagde strijder, deze krachtige bidder voor de vrijheid uit, en vond aan het hof van den keurvorst van de Palz eene gewaardeerde bescherming. Rusteloos ijverde de wakkere held, die bekwame godgeleerden op eigen erf door zijn helder redebeleid overwonnen had, voor vaderland en kerk. Zoo werd hij dan ook spoedig Oranjes rechterhand, en Oranje deed winste op voor zijn eigen zieleleven, waar Marnix hem het oog ontsloot voor de schatten van 's Heeren woord en in Gods hand het middel mocht zijn, tot die besliste omkeering in 's Prinsen gemoed, waarvan in den hachelijken kamp door vast geloofsvertrouwen de ziel getuigenis gaf.

Spoedig evenwel openbaarden zich onder de talrijke leden van het compromis de verschillende bestanddeelen, waaruit het bestond. De katholieke leden wenschten wel den strijd tegen nieuwe bisdommen en gehate inquisitie mede te strijden, maar van gewapend verzet tegen den vorst, van eene verdediging der landsrechten en verdrijving der tyrannie met de scherpte des zwaards, daarvan wilden zij niet hooren. De heethoofden wonden in drinkgelagen en gastmalen elkander op en sloegen eenen hoogen toon aan, bespott'en, wat den katholiek heilig was en wilden zich bij voorbaat met behulp van krijgsvolk van Antwerpen meester maken

Geen wonder, dat Oranje weinig verwachting van dit tweedrachtig en veelkleurig gezelschap koesterde. Hij nam dan ook eene afwachtende houding aan, werd geen lid. evenmin als Egmont en Hoorne. Toch trachtte hij den breeden stroom van verzet in de goede bedding te leiden en de woestheid van mannen als de Hammes, Lumey van der Marck en diens broeder Willem (het wilde zwijn der Ardennen) te keer te gaan. Egmont trachtte nu reeds den zoen met Spanje te sluiten en onttrok zich aan zijne vrienden. 't Zou blijken, dat zijne

pogingen vruchteloos waren, om 't meineedige gemoed van den wreeden vorst te vermurwen. Filips bleef inmiddels op het verbranden der ketters aandringen. Megen, Egmont, Bergen, Oranje dreigden met ontslag en verklaarden de bevelen des konings niet te kunnen uitvoeren. Oranje wist bovendien door geheime beambten in Spanje alles, wat in het kabinet omging en meer dan ooit gingen zijne oogen open voor de verraderlijke valschheid van Granvelle, Viglius, Margaretha en koning Filips. Duizenden waren reeds ter dood gebracht. Nu wilde men nog erger beginnen, dat merkte hij wel.

De Prins beproefde, op wettige wijze te doen, wat hij kon. De onstuimige plannen van het verbond werden dan ook op zijn aandringen ter zijde gesteld en een verzoekschrift opgemaakt, hetwelk door een groot aantal edelen van het verbond zou worden aangeboden. Middelerwijl trachtte Oranje de aanzienlijksten van den adel, de vroegere tegenstanders van Granvelle, in eene samenkomst te Breda en later te Hoogstraten tot zijne plannen over te halen, maar niemand kon den dreigenden toestand des lands zien als Oranje, niemand zoo aan Spaansche trouw twijfelen als hij. De samenkomsten liepen op niets uit. Inmiddels kwam het verzoekschrift aan de orde. 't Werd gelezen, gewikt en gewogen, verzacht en eindelijk achtte ook Oranje het »in rechten wel gefondeerd" en men besloot het in plechtigen optocht over te geven. Oranje had liever gezien, dat zij 't opzonden, maar al wat hij van hen verkrijgen kon, was, dat zij de wapenen thuis zouden laten. Te Brussel werden strooibilletten verspreid, om de inwoners tot medewerking uit te noodigen. De edellieden, zoo heette het, zouden komen, om den koning een smeekschrift aan te bieden, waarin om afschaffing van Inquisitie, Edicten en Plakkaten werd gevraagd, om den ondergang des lands te verhoeden.

b. GEUZEN, HAGEPREEKEN.

Den 5en April 1566 waren de straten te Brussel opgepropt van menschen. Reeds vroeg in den morgen hadden de edelen zich in de stad vertoond, geleid door den Heer van Brederode Driehonderd hunne gingen in statigen optocht naar het paleis der Landvoogdes. Aan de toejuichingen scheen geen einde te komen. Met de pistolen in den gordel, 't zwaard aan de heup, met fieren tred, als echte edellieden, schreden ze statig voorwaarts, den kreupelen Filips van Bailleul aan 't hoofd, terwijl Brederode met Lodewijk van Nassau den trein sloten. Voor de Landvoogdes schaarden zich de edelen, door eene vlugge zwenking in rij en gelid en toen trad Brederode vooruit, boog voor Madame en gaf het smeekschrift over ; weerlegde de lasteringen omtrent de bedoelingen der edelen, verzocht haar een gezant te zenden naar zijne Majesteit om inwilliging der bijeenroeping van de Algemeene Staten, terwijl hij de betuiging aflegde, dat zij door zorg voor eigen veiligheid gedreven, dezen stap deden. Hunne goederen,

meest op het platteland gelegen, waren niet meer veilig voor de roofzucht der inquisitie. Margaretha antwoordde, dat zij het verzoek in overweging zou nemen. Al de edelen bogen nu een voor een voor Mevrouw, en trokken af, toegejuicht en bewonderd door de menigte.

Margaretha was eerst zeer verlegen en bevreesd geweest, toen zij van het plan der edelen hoorde. Oranje had haar trachten gerust te stellen over het vreedzame doel, dat zij beoogden. Toch had zij moeite hare ontroering te verbergen, toen de breede stoet naderde. Mevrouw, riep Barlaimont verontwaardigd uit, maak U toch niet ongerust, het zijn maar bedelaars (geuzen)!

Eenige dagen daarna werd er ten huize van den Heer van Kuilenburg een groot gastmaal aangericht. De landvoogdes was, naarmate de edelen deemoediger waren, stouter geworden en had op meer strengen toon het aandringen op de vervulling hunner wenschen beantwoord. Maar wanneer er te smullen en te drinken viel, werd alle zorg aan den kant gezet door de luchthartige verbondenen, en nu ook heerschte er luidruchtige vreugde in de feestzaal, waar de tafel van goud en zilver schitterde en beladen was met tal van ger echten De beker ging lustig rond, de wijn vloeide in stroomen.

Terwijl zoo vroolijk de beker werd geledigd, stond Brederode op. Hij verhaalde op welk eene vernederende wijze Barlaimont hun den scheldnaam geuzen gegeven had, toen zij 't smeekschrift overhandigden. Welnu, zoo riep hij uit, geuzen zijn wij, wij bedelen om de vrijheid, wij vragen als aalmoes van den koning de afschaffing der inquisitie en der bloedplakkaten. Wij zullen den koning getrouw blijven tot den bedelzak toe. Leve de geuzen! Een oorverdoovend »leve de geuzen" klonk door de zaal. Men hing zich den bedelzak om, nam een geuzennapje in de hand en ledigde den beker op de gezondheid der geuzen. Eenparig besloot men den scheldnaam als een eerenaam aan te nemen.

Het wachtwoord was gevonden. Niet deze geuzen zouden Spanjes koning doen verbleeken en de moedigste keurbenden van Europa doen beven, maar eenige jaren later zouden de Zeeuwsche en Zuidhollandsche stroomen weergalmen van den strijdkreet der moedige verdedigers van huis en haard: »Leve de geuzen!" Der geuzen heldenmoed zou de kracht van den opstand stalen; de geuzen de schrik worden der Spaansche schepen, als ze met hunne broze kielen op den wijden oceaan de veiligheid zochten, die de getergden in hun eigen land ontbrak, om op het element, waarmede zij zoo vertrouwd waren, de Spanjolen de geduchtheid van hunnen arm te doen gevoelen.

Algemeen werd nu de opgewondenheid onder de gasten. De wijn bracht de hoofden op hol, maakte de tongen los, en het gastmaal eindigde in eene dolzinnige slemppartij. Tot laat in den nacht duurde het rumoer en steeds luidruchtiger werd de vergadering, steeds krachtiger klonk de kreet: Vivent les gueux!

Oranje kwam met Egmont en Hoorne eindelijk een einde aan 't

schandelijk tooneel maken. Zij kwamen den graaf van Hoogstraten halen, die, ondanks zichzelven, bij de dolzinnige partij was geweest. Toen zij binnentraden, klonk een »vivent les gueux" uit schorre kelen hun tegemoet en Oranje had al zijne welsprekendheid noodig, de verhitte hoofden tot bedaren te brengen.

Weinige dagen later waren de Edelen gekleed in grof grijs wambuis en broek, met eenen mantel van dezelfde stof, eenen vilten hoed op, met bedeltasch en nap over den schouder, »het nieuwe geuzencostuum". De bedelnap had aan de eene zijde de beeltenis des konings met randschrift: »Getrouw aan den koning tot den bedelzak," aan de andere twee gevouwen handen, die eene bedeltasch droegen.

't Volk vond smaak in deze nieuwigheid, droeg ook geuzennapjes en geuzenpenningen, riep ook: »Vivent les gueux!" en zong spoedig geuzenliederen. De leus vond algemeenen bijval.

Margaretha had intusschen, om de Edelen te sussen, eene moderatie beloofd. Deze kwam eindelijk, maar nu bleek, dat de geheele verzachting der plakkaten zóó weinig om het lijf had, dat het volk de nieuwe matiging met fijne woordspeling »moorderatie" noemde. 't Was duidelijk, dat men doortasten moest! Zoo dachten velen, en, waar duizenden reikhalsden naar de verkondiging van 's Heeren Woord, brak eindelijk de stroom buiten de oevers, trotseerde men inquisitie, plakkaten, landvoogdes en koning, om 't woord Gods te hooren, buiten onder den blooten Hemel, onder 't groene loof der boomen in den tempel der natuur. De hagepreek begon.

De talrijke Hervormden mochten tot dusverre geene vergadering houden. Tersluiks kwamen ze dan ook op geheime plaatsen bijeen. Ze gingen een voor een, hadden herkenningsteekens, om binnengelaten te worden, zongen de psalmen op de wijze der volksliederen, enz. — Toen evenwel het verbond der Edelen was opgericht, werd men stouter. Men besloot in 's Heeren kracht, de zaak der verkondiging van 't Evangelie in 't openbaar te wagen.

Den 10en Juni 1566 verzamelde zich in de nabijheid van Gent eene groote schare, minstens 7000 menschen. Allen waren begeerig het woord Gods te hooren, want Herman Modet, een Zwollenaar, vroeger monnik, zou optreden voor de schare, om 't Evangelie te verkondigen. De schare luisterde en dronk de woorden des eeuwigen levens in. Wel trok de schout van Gent met gewapende macht op deze kettersche bijeenkomst los, maar koos, door eene hagelbui van steenen begroet, spoedig het hazenpad, op meer dan ééne plaats gewond door de steenworpen.

Den 23en Juli was 't weder hagepreek. Maar nu was men ook op eenen aanval voorbereid. 't Staal rapier aan de heup, het vuurroer of de piek in de hand, was men gereed, om den vijand te ontvangen, die de preek storen wilde! De legerplaats leek wel een verschanst kamp. Wagens werden in 't rond geplaatst, bij de verschillende uitgangen schildwachten gezet, vrouwen, kinderen en grijsaards zaten in

het midden, de mannen aan den buitenkant Op tafeltjes, bij de plaats waar gepreekt werd, lagen Bijbels, de Psalmen van Marot en Datheen, kettersche boeken en meer verboden waar. Uit duizenden kelen klonken de lofpsalmen Davids, en des Heeren woord was met macht, zoodat de groote menigte met ingehouden adem luisterde. Allerlei nieuwsgierigen waren er onder de schare, zelfs priesters en monniken, ook spionnen in overvloed. Maar niets kon de lieden afschrikken. Ambrosius Wille predikte in de nabijheid van Antwerpen voor 20000 menschen, van heinde en ver samengestroomd, die hunnen leeraar in triomf de stad binnenvoerden.

De hagepreek werd van het Zuiden ook weldra in het Noorden ingevoerd. Al waren daar slechts twee leeraars, Peter Gabriël en Jan Arends, toch besloot men het te wagen.

Een zestal wakkere en vrome Amsterdammers slopen met den godvruchtigen Arends één voor één naar het rietland ter hoogte van den tegenwoordigen Kadijk, toen een moeras, met hoog riet bewassen, bijna ontoegankelijk voor de menschen. Ze knielden er neder, en zoo, ongezien voor het oog der wereld, maar gadegeslagen door Hem, die de jonge raven zelfs hoort, als ze roepen, stortten zij hunne beklemde harten uit voor den troon des Ontfermers en namen het besluit, ook de preek in het Noorden te beproeven. Arends zou de volgende week prediken in de nabijheid van Hoorn, op het zoogenaamde Hobbelde bobbelde land, bij Westerblokker.

De preek slaagde boven verwachting. Weldra preekte Gabriël bij Overveen voor eene talrijke schare, zich verdringende om zich te laven aan de woorden des levens. Hij sprak 4 uren aaneen over Epheze 2 : 8—10 en vermoeienis, honger, dorst, zonnehitte, alles werd vergeten voor de blijde boodschap der genade, voor het Evangelie des behouds: »De liefde Gods in Christus Jezus!" Zóó was het te Overveen, zóó werd het te Amsterdam, Utrecht, ja te 's Gravenhage, waar onder de oogen van den schout de preek gehouden werd. Eindelijk zelfs werd binnen Amsterdam gepreekt op de Lastaadje; de Overheid moest, om oproer te voorkomen, wel toegeven! Duizenden volgden de aanhangers der »nije leere". Wel waren er velen, die toen er verdrukking kwam om des woords wil, terstond geërgerd werden, maar er waren er ook, die volstandig bleven.

Wat zou Margaretha doen? Soldaten had zij niet; de schatkist was ledig, op de Edelen, die de nieuwe beweging begunstigden, kon zij niet rekenen. Deftige burgers en flinke geachte lieden trokken ter preekerij; op de schutters en gilden kon zij dus evenmin steunen; die waren zelf overtreders òf — hadden broeders, zusters en vrienden bij de schuldigen. 't Oude bangmakende middel werd dus weer beproefd: De plakkaten werden afgekondigd, streng verboden ter graspreek te gaan; aanbrengers van ketters goed beloond, en eene som van 600 gulden op het hoofd der snoode leeraars gesteld. De »verleiders des volks" gingen door, vertrouwende op 's Heeren woord: »Ik

zal U niet begeven." En zij leerden en verklaarden, met beschamenden ijver, het eenvoudige Woord Gods, Guido de Brès, Peregrine de la Grange, Modet, Junius, Datheen — de welbekende onstuimige man, de »minister met den rossen baard", wiens psalmen weerklonken over de velden, als de hagepreek gehouden werd. Allen waren zij in 't woord der Waarheid onderwezen, met veel gaven en talenten toegerust, sommigen zelfs sieraden der wetenschap. En hun woord was met macht. 't Was of er — en voor altijd, eene geopende deur des Evangelies zoude zijn en men loofde reeds den Heer der Legerscharen voor deze weldaad.

c. BEELDENSTORM.

De Edelen, vooral Brederode, bleven door opgeblazen toespraken, en overdreven voorstellingen, deze meening in de hand werken. De »groote geus" deed of de soldaten bij duizenden voor 't grijpen waren. Oranje wist beter, en al was de nieuwe volksbeweging hem welkom, hij wist dit, dat Filips nooit deze dingen toelaten zou, dat het verderf reeds over de Nederlanders besloten was door handhaving van plakkaat en inquisitie, dat Margaretha alleen door den nood gedrongen, de hand lichtte met de koninklijke besluiten, maar als 't getij verliep, wel weer de ongelukkige ketters knevelen en ten vure doemen zou. Ook in Antwerpen gevoelde mèn dit. Vele kooplieden zagen het naderend onheil aankomen en de toomelooze voortvarendheid der Calvinisten. de strijd tusschen Roomsch en Onroomsch niet alleen, maar tusschen Calvinist en Lutheraan, maakte de stad tot een tooneel van verwarring. Margaretha, ten einde raad, voldeed eindelijk aan 't verzoek der stad, om in dezen hachelijken tijd Oranje te zenden, en deze ging. Reeds was Brederode met zijn gevolg de stad ingekomen om te verhinderen, dat men er vreemd krijgsvolk in bracht. Hij reed Oranje tegemoet en de duizenden, die den Prins begroetten, riepen: »Leve de geuzen!" »leve Oranje!" 't Was of de eenige man, die redden kon; 't was of een bode des Hemels was neêrgedaald, zóó werd de Prins toegejuicht. Bij Antwerpens poort was 't tumult zóó groot, dat hij driftig uitriep: »Bij den Hemel, menschen, houdt u toch in, het zal u eenmaal berouwen!"

Oranje nam dadelijk krachtige maatregelen tot herstelling der rust, verschafte den Hervormden gelegenheid tot godsdienstoefening, onder zijn wijs beleid scheen de rust geheel hersteld. Helaas, dat de vlam van oproer en baldadigheid reeds te ver had doorgebrand, dan dat door de beroering der geesten niet 't schuim zou boven komen. De buitensporigheden bleven dan ook niet uit bij de ontketende massa, in toom gehouden door de bloedplakkaten en dwingelandij der geestelijkheid, losbandig, nu de vreeze dier bevelen geweken was.

De kerkgebouwen in Nederland, vooral in Vlaanderen en Brabant waren schoon gebouwd. Vooral de kerk te Antwerpen kon, wat

bouworde en pracht aanging, met de schoonste in 't buitenland wedijveren. De kerken verborgen binnen hare wanden de kunstgewrochten van beeldhouw- en schilderkunst. Voor millioenen schats was er verborgen tusschen de enge kerken en het blonk binnen de Heilige gewelven van goud en zilver. Die beeldendienst was reeds lang een doorn in het oog geweest der ruwe gasten, die wel bij de Hagepreeken den afschuw voor de afgoderij der Roomsche kerk hadden opgedaan, maar desniettemin den zin van Christus niet bezaten.

Den 18den Augustus had te Antwerpen de jaarlijksche ommegang van een beroemd Maria-beeld plaats, hetwelk met groote plechtstatigheid werd omgedragen.

Nu evenwel in plaats van eerbiedig te buigen, schold men de Papen uit, schimpte op de mis en de priesters, en zelfs riepen er stemmen uit den hoop: »Mayken, dit is uw laatste ommegank!" Verschrikt bracht men het beeld weg en zette 't niet te pronk, zooals vóorheen, maar achter 't getraliede hek neder, onder de schimpscheuten der menigte.

Vooreerst ging nog alles goed. Maar een paar dagen later had de twist, die men met eene oude vrouw, welke heiligenbeelden verkocht had, tengevolge, dat de menigte baldadig de kerk binnendrong. Een ruwe sjouwerman greep een heiligenbeeld en smeet het naar beneden. Dat was 't sein voor eenen algemeenen aanval en binnen korten tijd had eene bende van nog geen 500 man met hamers, mokers, breekijzers de geheele kerk van beelden gezuiverd en den gruwel der afgoderij weggedaan. Voor honderdduizenden werd er vernield, voor geen cent gestolen, hoewel de Beeldstormers tot de heffe des volks behoorden. Zelfs werd er een, die zich eene kleinigheid had toegeeigend, op staanden voet opgehangen.

Van Antwerpen verspreidde zich de beeldenstorm als een loopend vuur, door Vlaanderen en Brabant. Overal schoolde men samen, overal hakte men op de beelden los, overal vernielde men de schilderijen en zuiverde men de kerken. Zoo ook in Holland en Utrecht; 't was, of de wind overal het bericht der verwoesting had heengedreven, want binnen 4 dagen was de storm der beelden over geheel Nederland verspreid.

De landvoogdes was radeloos. In haren angst geloofde zij alle overdreven berichten van vernielzucht, plunderij en moord, zoodat zij zich te Brussel niet veilig achtte en op het punt stond de stad te verlaten, midden in den nacht. Zij wilde naar Bergen in Henegouwen vertrekken en had gehoord, dat men te Brussel even baldadig huis zou houden als te Antwerpen. Oranje hield haar terug. 't Vertrek der landvoogdes zou een eerste stap tot regeeringloosheid geweest zijn en nu, meer dan ooit, was het noodig, dat ieder op zijnen post bleef. De graaf van Mansveld werd benoemd tot bevelhebber der stad en Oranje, zoowel als Egmont, wisten haar tot bedaren te brengen en beloofden haar hunne bescherming.

Dit was 't gevolg van de koortsige spanning, waarin de dwaze halsstarrigheid van Filips het land had gebracht. Noch de zending van Montigny en Bergen om op de vervulling der beden in het smeekschrift aan te dringen, noch de aandrang der Edelen zelf, waar ze, geleid door Lodewijk van Nassau en enkele gemachtigden, met de landvoogdes of met de door haar aangewezen personen, Oranje en Egmont, onderhandelden en een nieuwer en sterker vertoog indienden, en op den oproerigen toestand der gemoederen wezen, had vrucht gedragen.

Oranje, zaakwaarnemer beider partijen, tusschenpersoon tusschen de Edelen en de regeering, het volk en de partij van slaafsche onderwerping aan den vorst, beproefde alles om tot een vergelijk te komen en het naderend onheil, door te lange onderdrukking voorbereid, te voorkomen. Hij trachtte de uitersten, zooals ze zich in de »dwaze edelenvergadering" te St. Truyen onder zwaardgekletter en geuzengeschreeuw vertoonden en zooals ze zich in den vorm van Inquisitie te vuur en te zwaard of vrijheidsdwang van de handlangers der regeering openbaarde, te stuiten in hun pogen, wetende, dat woest verzet zonder degelijken achtergrond eene onzinnigheid en voortgezette dwang een moord aan 't volk zou zijn. 't Vertrouwen, dat hij genoot; 't aanzien, dat hij bezat, en zijne buitengewone bekwaamheid en scherpzinnigheid maakten hem daarvoor den geschikten man. Wel was zijn streven bijna hopeloos — maar . . . .

De beeldenstorm kwam om alle berekeningen, alle plannen in duigen te doen vallen. Alle hoofden van 't verbond stonden verbijsterd. Oranje is vrij van alle verdenking van tot beeldenstorm te hebben aangemaand. Hij schreef eenige dagen na het uitbarsten van den beeldenstorm aan Graaf Lodewijk: »Daar er zooveel gerucht wordt gemaakt van de ongeregeldheden en de plundering te Breda voorgevallen, en terwijl de meeste steden onder mijn bestuur er acht op zullen slaan, hoe men zich daar gedragen zal, zoo zou het wel noodig zijn, op de eene of andere wijze en met nadruk te werk te gaan." Egmont's roomschgezindheid werd door niemand in twijfel getrokken en hij is later integendeel buitensporig streng in 't vervolgen der beeldstormers geweest. Ook bestaat er nog eenen brief van Hoorne, waarin hij koning Filips o. a. schrijft: »Ik ben zeker, dat wij door »Uwe Majesteit zoowel als door alle vorsten der Christenheid, grootelijks zullen veroordeeld worden, dewijl wij den beeldenstorm niet »verhinderd hebben en het mag diegenen, welke er niet bij zijn ge»weest, wel toeschijnen, dat men er gemakkelijk orde op had kunnen »stellen. Maar ik voor mij was zoo verwonderd, dat ik niet wist, »welken raad te geven, zóó geweldig en zoo onverwacht kwam die »plundering op, waarbij nog in aanmerking moet genomen worden, »dat de macht ontbrak om tegenstand te bieden, en alle Heeren »verkeerden in 't zelfde geval als ik."

Graaf Lodewijk, zelfs de graaf van Brederode hebben al 't hunne

gedaan, om den beeldenstorm te stuiten. Oprechte Christenen, ernstige Hervormden keurden de daad ten hoogste af. Niet door kracht, noch door geweld, maar door Mijnen geest zal 't geschieden, zoo sprak de Heer en daarom ging er een getuigenis van de leeraars der gemeenten in 't geheele land tegen de ongoddelijke geweldenarij uit.

En de koning! Toen het bericht van den beeldenstorm naderde, werd hij bleek van toorn, wierp zijnen hoed op den grond en vertrapte hem met den voet, knerste op de tanden van woede en ergernis, terwijl hij in zijnen toorn met dure eeden zwoer, dat de Nederlanders vreeselijk zouden boeten. De beeldstormers hebben den dood verdiend, maar ook de anderen, die 't niet hebben belet, zoo luidde het vonnis des doods, dat werd geveld over de geheele Nederlandsche natie, terwijl Alva aan 't hoofd van uitgelezen troepen, de uitvoerder van dat vonnis der vernietiging zou zijn. Een geheim was het, maar Oranje was reeds gewaarschuwd. Hij zag den bewolkten hemel en het broeiende onweer en — stond machteloos om het te keeren. De beeldenstorm had zijne macht en de kracht van wettelijk verzet gebroken, wie zou nu de uiteengeslagen partij weer samenbinden?

d. DE WEDERSTAND DER GEUZEN GEBROKEN.

Van den eersten schrik bekomen, trachtte Margaretha met de algemeene verwarring haar voordeel te doen. Om de geschokte gemoederen tot rust te brengen, sloot zij met de edelen eene overeenkomst, waarbij de landvoogdes zich verbond, de inquisitie te doen ophouden, een nieuw plakkaat op den godsdienst aan Zijner Majesteits goedkeuring te onderwerpen, de edelen alle verzekering te geven, dat hun nimmer eenig leed zou wedervaren om hetgeen geschied was, en op die plaatsen, waar de prediking was ingevoerd, ze toe te laten. De edelen van hunnen kant verbonden zich eveneens, de veiligheid van den Staat mede te waarborgen, 't oproer te dempen, de opstandelingen de wapenen, die op vele plaatsen tot bescherming der preek waren opgevat, te doen nederleggen en hun bondgenootschap ontbonden te verklaren, zoolang hare Hoogheid zich aan de toezegging hield.

Zoo spatte het verbond feitelijk uiteen; want, eens ontbonden, zou het niet zoo licht weer tot oprichting komen. Bovendien hadden vele edelen, uit vrees voor de gevolgen van den beeldenstorm, die bij den bekenden geloofsijver van Filips niet uit konden blijven, zich teruggetrokken; vele katholieken, eerst trouwe medewerkers van het Compromis, hun lidmaatschap opgezegd wegens de ergernis, die 't verbrijzelen der beelden hun gaf.

De edelen wisten niet, toen zij de genoemde overeenkomst met de landvoogdes sloten, welk valsch spel met hen gespeeld werd. Zij moesten eerst als werktuigen gebruikt worden tot herstelling der rust, tot tijd en wijle de wapenen waren neergelegd, de kracht van 't verzet

gebroken en de arm van 't landsbestuur weer genoegzaam gestaald was, om ook hen de toegedachte straf niet te doen ontgaan. Middelerwijl schreef de hertogin aan den koning, dat zij met droefheid was vervuld, omdat zij tegen haar geweten eene overeenkomst met de saamgezworenen had gesloten. 't Had haar vele slapelooze nachten gekost, maar men had haar gedwongen, haar zelfs in hare ziekte niet met rust gelaten. Toen had zij den Prins van Oranje, met Egmont en Hoorne bij zich geroepen en hen verklaard, dat zij, daartoe geperst, den eedgenooten vergiffenis wilde toezeggen, en de verdere bepalingen der overeenkomst toegestemd. Zij had evenwel geheel eigenmachtig gehandeld en hoopte dat Zijne Majesteit het verdrag herroepen en in persoon overkomen zou, om rechtvaardige wraak te nemen over het ongelijk, den katholieken godsdienst aangedaan.

Tot het bevredigen der beeldstormers te Antwerpen was het oog van de landvoogdes in de eerste plaats op Oranje geslagen en deze, door de vroedschap en gilden verzocht, om over te komen, willigde op aandrang der landvoogdes dit verzoek in. Hier was hij onvermoeid bezig, de samenscholingen uiteen te drijven, door de eischen der Hervormden eenigszins tegemoet te komen, de kerken te herstellen en eene burgerwacht van 1200 man aan te nemen, om de orde te handhaven. Zoo meesterlijk wist de Prins in de hevig beroerde stad de kalmte te herstellen, dat vele kooplieden, die hunne koffers reeds gepakt hadden, het besluit namen, om in de stad te blijven en Oranje van de verschillende kooplieden de verzekering ontving, dat de rust naar aller genoegen was hersteld. Met levensgevaar had Oranje dit moeielijk werk tot stand gebracht, en eens had hij zelfs eenen hellebaard genomen en onder den woesten hoop geslagen, die gereed stond het Franciskaner klooster te plunderen. Oranje's handelwijze te Antwerpen werd nagevolgd door Hoorne te Doornik en Hoogstraten te Mechelen. Toch was de wijze toegevendheid van deze heeren later een der redenen, waarom het doodvonnis over hen werd uitgesproken en aan Hoorne voltrokken. Nu moest nog 't masker van vriendelijkheid en welwillendheid overgehangen. Oranje begreep te goed, in welke dubbelzinnige stelling hij geplaatst was, door 's konings aandringen op uitoefening der plakkaten en 't straffen der ketters. Hij vroeg daarom zijn ontslag uit 's lands dienst en wilde zich geheel aan de regeering onttrekken. Eigenhandig schreef Filips als weigering op zijn verzoek: »Gij bedriegt u ten hoogste, als gij meent, dat ik u niet volkomen »vertrouw. Had ook iemand u bij mij verdacht willen maken, ik zou »zoo lichtvaardig niet geweest zijn, van daaraan geloof te slaan, veel»vuldige ondervinding hebbende van uwe trouwe en goede diensten. »Laat daarom die achterdocht varen en berust vrij in hetgeen ik u »hieromtrent reeds meermalen geschreven heb, alsmede op uwe eigene »daden, niet lettende op hetgeen mijne of uwe vijanden wellicht ver»spreiden. Wat het verlof betreft, hetwelk gij begeert, zoo is 't mij »zeer leed, dat uwe bijzondere zaken in zoodanigen staat zijn, als gij

»schrijft; (de Prins had verlof gevraagd, om zijne eigene zaken naar eisch te kunnen behartigen, wijl deze zich in verwarden staat bevonden) »maar den staat des lands in aanmerking genomen, zoo gevoel »ik mij verplicht u te zeggen, dat dit geen reden kan opleveren, »waarom zulke personen als gij, op wien ik mij zoo geheel vertrouw, »hetzelve zouden verlaten, te meer, daar ik ver vandaar ben. Ik ben »zeer tevreden over hetgeen gij gedaan hebt te Antwerpen, — en opdat »gij zien moogt, hoe oprecht ik met u omga, zoo wil ik u niet ver»zwijgen, dat men hier veel over uwen broeder gesproken heeft, die »zich te diep in die zaken gestoken heeft, waarover ik zeer gevoelig »ben en waarom ik u belast hem gade te slaan, opdat hij zich van »dergelijke handelingen onthoude."

Zoo schreef de koning, die tegelijkertijd aan Margaretha last gaf, 3000 man ruiters en 10000 man voetvolk in Duitschland te doen werven en reeds aanstalten maakte om 6000 Spanjaarden en 8000 Italianen, de keurbenden van zijn leger, naar Nederland te zenden, om onder den Hertog van Alva den gerechtelijken moord aan de Nederlanders te voltrekken. Zoo veinsde de vorst, die het vonnis des doods had uitgesproken over Oranje, Egmont en Hoorne en zoovele Edelen in den lande en ziedende van toorn was geweest, op 't bericht der toegeeflijkheid van den Prins te Antwerpen. Oranje wist dan ook dit schrijven als zooveel ander geveinsd betuigen van hoogachting en vereering, op den rechten prijs te stellen, en liet zich niet blinddoeken. Hij had te veel bewijzen van de plannen, die Filips smeedde, hij werd maar al te trouw door zijne spionnen van den waren stand van zaken in Spanje onderricht. Hij alleen zag ten volle het dreigend gevaar, waarvoor Egmont en anderen blind schenen te zijn. Onderschepte brieven gaven hem de ware toedracht der dingen te zien, vooral toen hij eenen brief van Alava, Spaansch gezant te Parijs in handen kreeg, hem wellicht door de Coligny gezonden.

Daar de landvoogdes zich op alle mogelijke wijzen versterkte, steeds gestrenger optrad, de gegeven beloften introk en de gedane toezeggingen niet nakwam, besloot Oranje, die wel wist, dat hij alleen tegen de overmacht der koningsgezinde partij niet opgewassen was, de hoofden der edelen, Hoorne, Hoogstraten en Egmont nog eens den toestand des lands voor oogen te stellen en tot aaneensluiting voor zijne plannen te winnen. Hij had vooral het oog gevestigd op Egmont, die de lieveling des volks was en wiens hulp onschatbare waarde zou kunnen hebben door zijnen krijgsroem en zijn krijgstalent, als het mocht komen tot gewapend verzet. Te Dendermonde vergaderd, waarschuwde Oranje voor de listen van Margaretha en de landvoogdes en las Alava's brief voor, waarin ronduit werd verklaard, dat Oranje, Egmont en Hoorne moesten worden aangemerkt als de stokers van het vuur der Nederlandsche beroerten, waardoor God en den koning oneer werd aangedaan, dat men hun een goed gelaat

moest toonen, maar om ze des te beter te kunnen verstrikken — en de gerechte straf te doen lijden, zooals men ook handelde ten opzichte van den Graaf van Bergen en den baron de Montigny in Spanje. Men moest ze onderling verdeelen, en door sommigen te onderwerpen en anderen streng te straffen, de absolute macht van den koning eens vooral in de Nederlanden grondvesten. Oranje meende, dat dit geschrift duidelijk genoeg de valschheid van 't Spaansche hof ontmaskerde, en bad en smeekte om aaneensluiting en gemeenschappelijk verzet tegen dwingelandij. Maar vruchteloos, Hoorne vertrouwde op zijn goed geweten en zijne diensten den koning betoond, op 's konings genegenheid en twijfelde aan de echtheid van den brief, maar bleef in 's konings dienst en trok zich van Oranje terug. Zoo was deze met lamheid geslagen, de hoofden der edelen waren flauwhartig en steunden, begrepen hem niet. De keizer van Duitschland, die gaarne Filips tot goed vriend wilde houden, verbood de werving van krijgsvolk op Duitschen bodem en zelfs in deze netelige omstandigheden bestreden Lutherschen en Calvinisten elkander met eene felheid, die elke poging tot verzoening, door Oranje, door Lodewijk van Nassau, door Marnix aangewend, op niets deed uitloopen. 't Treurspel naderde, het was zelfs door een Oranje niet meer te keeren.

De steden Doornik en Valenciennes, waar de groote meerderheid der bevolking Protestant was, werden belegerd, ingenomen en op eene vreeselijke wijze getuchtigd. Valenciennes werd geheel uitgemoord door Noircarmes, na deze moorddagen de Slachter bijgenaamd. Ook Guido de Brès, ook Peregrine de la Grange, welke aldaar Predikanten waren, werden door beulshanden om 't leven gebracht, na met heldenmoed de belegerden te hebben aangevuurd.

Het droevig lot van Valenciennes was een schrikbeeld voor de andere gewesten. De rust kwam weer, 't volk werd gedwee, men schikte zich lijdelijk in zijn lot en Margaretha mocht aan den koning schrijven, dat het geheele land tot rust en tot gehoorzaamheid was gebracht. Egmont had, door met barbaarschen ijver tegen beeldstormers en ketters te woeden, op treurige wijze de hoop beschaamd, die men van hem, als vriend van Oranje, als vroeger verdediger der volksrechten, voedde.

Evenwel, ook de Geuzen zaten niet stil. Brederode en anderen waren niet tevreden met de ontbinding van 't Compromis. Zij zochten de uiteengeslagen deelen van 't verbond te vereenigen, en was 't noodig, geweld tegen geweld te stellen. Brederode versterkte zijne stad Vianen, en deze stad werd nu ook het middelpunt van allerlei bewegingen, die vooral in het Noorden de gemoederen in angstige spanning hielden. Brederode, de man der feestmalen en oproerige geuzenliederen, was de man niet, om met wijsheid den geest van het verzet te leiden. Bovendien, slecht ondersteund, overal door eene overmacht omringd, moest hij ten slotte wel 't onderspit delven.

Aremberg en Megen, de stadhouders in 't Noorden, bespiedden hem in al zijn handelingen en eindelijk, nadat hij in gezelschap van edelen, als matroos vermomd, van verloopen kooplieden en veel slecht volk, Amsterdam in beweging had gebracht, trachtte hij, ten einde raad, zich met Spanje te verzoenen.

Tevergeefs! Verworpen door de eene en andere partij vluchtte hij naar Embden, de herberg der Nederlandsche ballingen; hij stierf in 1567.

Ook in het Zuiden waren Marnix van St. Aldegonde en diens broeder Tholouse ijverig bezig, om door troepen en geldelijken onderstand 't geweld der landvoogdes te keeren. Onvermoeid was Marnix bezig, om door de oprichting der consistoriën de gelden en den steun bijeen te brengen, waarmee erger dwingelandij zou kunnen voorkomen worden en hij werd hierin trouw medegeholpen door den welbekenden Petrus Dathenus, wiens onverschrokken moed en niets ontzienden ijver nu uitstekend te pas kwamen. Men had eenen aanslag op Antwerpen in den zin, waarbij men op de goede gezindheid der bevolking te Antwerpen meende te kunnen rekenen. Tholouse wierf krijgsvolk, dat ten getale van 600 in Antwerpen gelegerd werd; maar de Prins, gevaar ziende, beval, dat alle vreemd krijgsvolk zich verwijderen zou. Tholouse trok daarop naar Walcheren, versterkte er zich en zeilde eindelijk met schepen naar Antwerpen, om deze stad zoo mogelijk, te verrassen. Oranje was echter gewaarschuwd en Antwerpen voor den aanslag op hare hoede.

Nu legerde Tholouse zich nabij de stad, versterkte er zich, terwijl zijne benden merkelijk aangroeiden. Oranje verbood, uit de stad te gaan en had de bruggen opgehaald en de poorten gesloten. Hij wist, dat wanneer de Calvinisten naar buiten zouden gaan, om hunne wapenbroeders te hulp te komen, dit door Katholieken en Lutherschen zou worden verhinderd en het sein zou wezen tot eene vreeselijke worsteling binnen de stad. Hij kon niet anders, om te beletten, dat de woedende partijen elkander als grimmige tijgers verscheurden. Onderwijl zond Margaretha den Heer De Beauvais met een legertje naar Austruweel. Deze rukte in alle stilte voort, viel plotseling Tholouse aan en vernietigde zijne benden onder 't gezicht der muren van Antwerpen.

't Was geen slag, eene slachting. De Calvinisten zagen met stomme woede of kreten van ontzetting dit schriktooneel aan, zagen, hoe de edele, ridderlijke Tholouse viel onder 's vijands staal, zagen, hoe de jeugdige en schoone echtgenoote van Tholouse als razende door de stad liep, om de lieden te bewegen haren man te hulp te komen. Met levensgevaar begaf Oranje zich onder den hoop, die met ruw geweld de opening der stadspoorten vorderde. Een uit de menigte trad zelfs op den Prins toe, zett'e hem het pistool op de borst en riep uit: »Gij eerlooze schelm en verrader, zijt oorzaak, dat onze broeders daar buiten vermoord worden;" maar het wapen werd nog tijdig afgewend.

Den volgenden dag braken de oproerige Calvinisten onder het geschreeuw »Papen uit" het tuighuis open, haalden de kanonnen en wapenen er uit, en verschansten zich op »de Meer", een plein buiten de stad. Ook de Roomschen en Lutherschen hadden zich op Oranje's bevel tot de tanden toe gewapend en zoo lagen daar 2 benden, van woede blakende, tegenover elkander. Oranje, wiens macht evenwel dubbel zoo sterk was, wist door wijze toespraak een bloedbad te voorkomen. Hij waagde zich met Hoogstraten en den Burgemeester Van Stralen nog eenmaal onder den hoop en sprak ze aan op den ernstigen toon en met die veelzeggende woorden, waarvan hij 't geheim bezat. Een vergelijk werd getroffen, de rust hersteld, de oude voorrechten gehandhaafd, helaas, slechts voor korten tijd! Oranje, de eenige man, op wien de stad haar hoop had gevestigd, zou Antwerpen spoedig verlaten.

Om de geesten te scherper te onderscheiden, begon Margaretha, in naam van Filips eenen nieuwen eed van onbepaalde gehoorzaamheid te vorderen, van alle ambtenaren en regeeringspersonen, hoog- of laaggeplaatst. Egmont, Megen, Aremberg en velen der eerste edelen legden hem gedwee af, en maakten zich zoodoende tot slaven van den dwingeland, hunnen koning. Oranje weigerde volstandig. Hij had nooit zijnen vroegeren eed geschonden, hij vond dus ook geen enkele reden om den nieuwen eed af te leggen. Zijn geweten gaf hem getuigenis, dat hij met alle trouw 's konings belangen had voorgestaan. Bovendien, een eed, zoo onbepaald en onvoorwaardelijk, zou hij nooit willen afleggen, omdat hij dan zijn eigen vrijheid verkocht had, en tot zaken verplicht zou kunnen worden, waaraan hij vreemd wenschte te blijven. De landvoogdes, bevreesd voor Oranje, trachtte op vriendelijke wijze hem over te halen en zond ten slotte haren Secretaris Berti, die met veel bezwaren 's Prinsen overwegingen trachtte omver te werpen. Maar Oranje wist wat hij deed. »Nooit," zoo sprak hij, »heeft een »mijner voorgangers zulk een eed afgelegd. Mijn vorigen eed ver»nieuwende, laad ik den schijn op mij, alsof ik den eersten niet ben »nagekomen. Mij onbepaald aan des konings dienst verbindende, loop »ik gevaar, mijnen eersten eed te schenden, wanneer ik geroepen »word tegen de vrijheden en voorrechten dezer landen te handelen, »tegen den keizer van Duitschland, wiens leenman ik ben, tegen mijne »vrienden buitenslands, ja tegen mijne kinderen de wapens op te vat»ten. Ik heb eenen afkeer van de strenge straffen tegen de Hervormden »uitgesproken, ik wil er de hand niet toe leenen, om dit land te vuur »en te zwaard te verdelgen. Zoo zoude ik volgens mijnen eed, ten »laatste nog gehouden zijn, om mijne eigene vrouw, die Luthersch is, »naar den brandstapel te voeren. En wat nu mijne bedieningen betreft, »ik wil dezelve ook om eene andere reden niet behouden. Ik geloof »niet aan 's konings overkomst. Denkt gij, dat mijne eer zoude toela»ten, mij aan iederen Spanjaard te onderwerpen, dien de koning in »zijne plaats zou willen zenden? denkt gij, dat ik mij door fraaie woor-

»den en schoone beloften des konings laat verblinden? Ik weet dat »het wraakzwaard gewet is, en wat ons te wachten staat van den »trotschen Hertog, door den koning gezonden om ons te straffen, van »een Alva!" Na eenige zwakke pogingen ging dan ook Berti, verslagen door zulk eene beredeneerde weigering, onverrichterzake heen.

De landvoogdes, die Oranje zocht vast te houden, hoopte evenwel nog altijd, dat het goede voorbeeld van zooveel volgzamer edelen Oranje zou overtuigen. Zij zond daarom Egmont om den Prins over te halen, terwijl deze van zijne zijde de laatste pogingen hoopte aan te wenden, om Egmont de oogen te openen voor den afgrond, die aan zijne voeten gaapte. Te Willebroek kwamen de twee vrienden voor 't laatst te zamen. Egmont trachtte evenwel te vergeefs eene verandering in het plan des Prinsen teweeg te brengen. Oranje wees hem met al den nadruk op den druk, die te wachten stond, den dag der wraak van eenen Alva, de valschheid van Filips, die geene vergoeding zou vinden in onbesproken ijver voor hetgeen in zijne oogen was misdreven. Geroerd drukte Oranje den vriend voor 't laatst de hand, en sprak hem een laatst vaarwel toe. »Egmont, gij zult de brug zijn, waarover de Spanjaarden in 't land zullen komen, maar die zij achter u zullen afbreken." 't Was het laatst vaarwel.... Egmont zou zich te laat beklagen, den welmeenenden raad van Oranje in den wind te hebben geslagen.

Nu draalde Oranje niet langer met zijn vertrek. Hij legde al zijne betrekkingen neder en vertrok van Breda over Grave en Kleef naar Dillenburg. Onderweg wachtten soms duizenden hem op, juichten hem toe en stortten tranen, omdat zij gevoelden, dat de beste en trouwste hunner groote mannen heenging. Honderden, ja duizenden verlieten het land, om naar Engeland, Duitschland, vooral naar Embden te verhuizen en betere tijden af te wachten. Velen vluchtten op de schepen, om zoo eene veilige wijkplaats te verkrijgen op de groote wateren. Tallooze lieden, die voor het geweld der landvoogdes vreesden, vloden in bosschen om de ruwe vervolging te ontgaan en maakten als boschgeuzen den geheelen omtrek onveilig. De toestand des lands was diep ongelukkig, de eens zoo bloeiende gewesten waren in een allerdroevigsten staat. Dat was de vrucht van het wanbestuur, te vergeefs door Oranje met staatsmanswijsheid bekampt, maar — 't zou nog erger worden. De zalm (Oranje), wiens hoofd volgens Alva, meer waard was dan de koppen van 100 kikvorschen (edelen) was het ontzwommen, maar men zou nog waden door stroomen bloeds, voor in 't noorden van deze lage landen de vrijheid verrees.

De Nederlanders waren, met list en veerkracht door de landvoogdes ten onder gebracht. Nu smeekte zij den koning, zelf over te komen, liever als vader dan als rechter, wijl alles in rust was en de belhamels gestraft. Zelfs de keizer van Duitschland drong met kracht hierop aan, maar vond geen gehoor. Filips had wraak gezworen over den beeldenstorm, er zou bloed vloeien, vergelding genomen worden, Alva zou zijn beul zijn!

HET SCHRIKBEWIND VAN ALVA.

Voor de uitvoering van 's konings banvonnis over de Nederlanden kon geen geschikter man gevonden worden. Hij was onder 't harnas groot gebracht en de eerste krijgsman van zijnen tijd. Hij wist met weinig verlies veel te winnen en zijne zegepralen waren gewoonlijk meer 't gevolg van koele en bedaarde berekening, dan van onweerstaanbare dapperheid. In zijne school en onder zijne leiding had zich die uitgelezen schare van bevelhebbers gevormd, die aan 't hoofd der keurbenden van Europa stonden. Die troepen had hij ter overwinning geleid, tegen de Duitsche vorsten, de Fransche legerkorpsen, de Mooren en Turken. Gehard ten strijde, gewoon aan de gruwelen van den oorlog, waren zij ontembaar in hunne woede en hunne door het harnas gedekte borst kende even weinig mededoogen als 't staal, dat doodend trof in hunne krachtige handen. Wee de stad, die zich op hunne genade verliet! Wee het arme volk, dat zich onder hun ijzeren juk moest krommen! Want van hunnen aanvoerder hadden zij geleerd, meedoogenloos hard te zijn. In hunne en zijne borst scheen geen sprankje van deernis meer te huizen. Dat was dan ook de bende, de man, dien Filips noodig had. Zoo had hij de zekerheid, dat het banvonnis niet al te goedertieren zou voltrokken worden.

Alva rukte van Italië langs de grenzen van Zwitserland en Frankrijk, en daarna van Duitschland en Frankrijk, voortdurend bespied door observatiekorpsen, die hem moesten beletten, geweld te gebruiken. Hij had bij zich een 20000 man, waarvan het Napelsche regiment, het Siciliaansche, het Lombardijsche, het Sardinische en het Duitsche regiment de kern uitmaakten. Romero, Ladron, Serbelloni, Sancho d'Avila, Mondragon, Verdugo en 's Hertogs zoon Fernando de Toledo, waren de aanvoerders van dit leger, terwijl de twee beroemdste vestingbouwkundigen van hunnen tijd, Francisco Pacciotto en Chiapin Vitelli, den Hertog ter zijde waren gesteld. Onder Alva's ijzeren hand werd er eene voorbeeldige krijgstucht gehouden en was het eene macht, die naar alle menschelijke berekening niet te weerstaan was, maar in haar ijzeren greep het arme Nederland moest doodknijpen.

Alva kwam in Augustus 1567 in de Nederlanden, in Luxemburg aan. De Heeren Barlaimont en Noircarmes waren hem tegemoet gegaan en ook Egmont kwam, om den Hertog te begroeten. Toen hij naderde, zeide Alva, zoodat Egmont het hooren kon, tegen de hem omringende oversten: »Zie, daar komt een groot ketter aan." Egmont ontstelde, doch werd zoo hartelijk ontvangen, dat hij spoedig allen argwaan liet varen. Den 27en Augustus deed Alva zijnen intocht in Brussel, waar 3000 Spaansche soldaten in bezetting gelegd werden en de Hertog zijnen intrek nam in het huis van den graaf van Kuilenburg. De stad werd streng bewaakt: Spaansche soldaten hielden de wacht en stapten met Spaanschen trots in afgemeten schreden de straten op en neer. Brussel,

't vroolijke Brussel, scheen uitgestorven. Loodzwaar voelde men 't juk der vreemdelingen. Alleen Egmont, de vroolijke, luchthartige Egmont, scheen geen zorg te hebben of te willen hebben. Hij was op den besten voet met Alva, zoo verbeeldde hij zich en zeker, de Hertog was enkel vriendschap en hartelijkheid jegens hem. Hij schreef Hoorne, hoe welwillend de Hertog was, drong bij hem aan, om toch spoedig te Brussel te komen en Hoorne verliet te kwader ure zijne schuilplaats te Weert en kwam zich wagen in 't hol van den leeuw. Hij werd allerhartelijkst ontvangen en beijverde zich met Egmont om den Hertog genoegen te geven.

Hoorne ontving met Egmont brieven van Filips, waarin op vrede en vriendschap met den hertog werd aangedrongen, en 't scheen, alsof over 't verleden door de vriendschap een sluier was gehangen. Wederzijds wisselde men van beleefdheden, vooral Egmont scheen de bijzondere genegenheid op te wekken van 's Hertogs eigen zoon, don Ferdinand.

Inmiddels was de landvoogdes vertrokken. Zij had geweend van gramschap, toen Alva aangekomen was, en toen zij den lastbrief van den Hertog zag, zijne onbepaalde macht, legde zij de landvoogdij neder en Alva volgde haar onmiddellijk in 't Bestuur op met uitgestrekte volmacht. Zelfs had hij eene kist vol onbeschreven papier, maar van 's konings handteekening voorzien, meegenomen, om, zonder de koninklijke bekrachtiging te vragen, dadelijk van 's konings hand gebruik te kunnen maken tot het uitvoeren der vonnissen.

Den 9en September werden de beide graven ter maaltijd genoodigd bij Don Ferdinand, waar ook de Hertog zou verschijnen met zijne krijgsoversten en men een plan tot het bouwen van enkele citadels en vestingen in 't breede zou bespreken.

Egmont was reeds eenige malen gewaarschuwd om toch te ontvluchten. Zelfs Ferdinand de Toledo had hem zulks geraden. Maar Egmont volhardde bij zijne ongelooflijke verblinding.

Zadel uw snelste paard en vlucht spoorslags van hier, zoo werd hem gebeden. Het baatte niet.

Aan tafel werd door Alva met de beide Edelen hartelijk gekout en niets deed een naderend onheil vermoeden. Om 5 uur kwam het bericht, dat de overste Lodron gelukkig geslaagd was met de inhechtenisneming van den Heer van Bakkerzeele, Egmont's geheimschrijver en Anthonie van Stralen. Hij kon nauw zijne vreugde verbergen, en eindigde spoedig de vergadering. Egmont, die eene partij met Toledo moest afspelen, begaf zich naar diens vertrek, maar werd onderweg opeens staande gehouden door Sancho d'Avila, die hem op gebiedenden toon zijnen degen afvorderde, Egmont werd driftig en weigerde, maar de toegeschoten soldaten overtuigden hem maar al te zeer, dat 't hier geen spel, maar ernst was. Hij gaf dan zijn degen, met de woorden, ze nooit anders dan ten dienste van Zijne Majesteit gebruikt te hebben, en werd gevangen genomen. Evenzoo was Hoorne

opgewacht, door den overste de Salinas, die hem den degen ontnam en gevangen maakte. Alles was met de grootste stiptheid als in een ommezien geschied. Nog dienzelfden avond werden de beide graven, onder eene sterke bedekking, naar Gent gebracht, waar eene kamer, geheel in 't somber zwart, alleen door kaarslicht verlicht, hen wachtte.

Toen Granvelle 't bericht der inhechtenisneming van Egmont en Hoorne vernam, zeide hij: »Men had aan den Zwijger meer gehad dan aan al de overigen!"

Hoogstraten, mede ter maaltijd genoodigd, had zich door onvoorzichtigheid gewond, kon daarom zoo vlug niet reizen en ontkwam het gevaar; want, voordat hij te Brussel kwam, werd hij met het gebeurde in kennis gesteld en vluchtte naar Duitschland.

Het rechtsgeding tegen de graven Egmont en Hoorne was spoedig geëindigd. Voor den vorm was er eene rechtszitting gehouden; want, was er recht geschied, dan zou noch Egmont noch Hoorne op deze wijze kunnen geoordeeld worden. Zij waren Vliesridders en mochten dus slechts door leden hunner orde worden gevonnisd. Maar noch de tusschenkomst der ridders, noch de beden der gravin van Egmont en der moeder van Hoorne, noch de tusschenkomst des keizers van Duitschland vermocht het wreede vonnis des doods te weren. Alva trotseerde allen en vierde zijne wraak den teugel om een ongerechtig vonnis te voltrekken.

Tegen Egmont werden 88, tegen Hoorne 63 artikelen van beschuldiging ingebracht, en hun werd alleen vergund, schriftelijk, binnen 24 uren, zonder rechtsgeleerde hulp, deze artikelen te lezen en te weerleggen. Beide graven deden dit dan ook, zoo eenvoudig, zoo doeltreffend en afdoend, dat er geen twijfel omtrent hunne onschuld kon overblijven. Maar — hun dood was besloten, geen genade zou geschonken worden. Zou Alva de gelegenheid kunnen verzuimen, den gehaten mededinger, den held van St. Quentin en Grevelingen te vertrappen, nu hij hem in zijne macht had! Het vonnis des doods werd uitgesproken: den 3^{en} Juni 1568 werden de beide graven naar 't broodhuis op de markt te Brussel gebracht, om gerechtelijk gevonnisd te worden.

Den 5^{en} Juni 1568 verzamelde zich reeds vroeg op genoemd plein eene tallooze schare, om getuige te zijn van het gruwelstuk, dat zou worden afgespeeld. Drie duizend Spaansche soldaten omringden als een muur het schavot, dat midden op de markt was opgericht. Tegen 10 uur kwam Egmont, vergezeld van Juliaan Romero en den bisschop van Ypeten en begaf zich naar het schavot. Hij trad fier en moedig door de dichte rijen des volks, en groette nog enkele bekenden, die hij staan zag. Op het schavot gekomen, ontdeed hij zich van zijnen mantel, wees, toen men hem de handen wilde binden en het gewaad verder losmaken, op zijnen kraag, die reeds nagenoeg was weggesneden en bad luide het »onze vader." Daarna bad hij: »Vader, in Uwe

handen beveel ik mijnen geest!" boog het hoofd: de beul kwam van achter het gordijn des schavots te voorschijn en hieuw met eenen slag het hoofd van den romp.

Hoorne werd na hem op het schavot geleid. Hij was kalm en ging gelaten ter strafplaats. Toen hij het schavot beklom, vroeg hij, of dat lijk het lichaam van zijnen vriend Egmont was. Men antwoordde toestemmend. Toen boog ook Hoorne het hoofd en ontving gelaten, biddende, als vroom Christen en goed Protestant, den doodelijken slag.

Al het volk schreeuwde overluid, toen 't slagzwaard nederdaalde; kreten, vloeken, verwenschingen werden uitgebraakt en sommigen drongen door de menigte heen om hunne zakdoeken te doopen in het bloed, dat voor de vrijheid stroomde. Lumey, graaf van der Marck, bloedverwant van Egmont, zwoer, dat hij zich haar noch baard zou laten scheren tot hij den dood der graven van Egmont en Hoorne, gewroken had. Maar — al was er wrok in de ziel en bitterheid des geestes, men waagde het niet zich te verheffen tegen den dwingeland, die toonde, tot welke schurkerij hij in staat was.

Tot het eerste werk van Alva behoorde mede: de oprichting van eenen raad van »Nederlandsche beroerten", om de rebellen in Nederland te straffen. De eenige vonnissen, door die rechtbank gestreken, waren doodvonnissen, de verbeurdverklaring der goederen regel. Alva, met twee Spanjaards, Del Rio en Juan de Vargas hadden beslissende, de andere leden slechts eene raadgevende stem. Juan de Vargas was in Spanje als een monster van wreedheid bekend en wegens zedeloosheid en moord gestraft. Del Rio was een geweldenaar zonder medelijden. En de onwaardige Nederlanders, die in die rechtbank, terecht »Bloedraad" geheeten, gezeten waren, zijn niet waard, dat men hunne namen noemt, alleen van Hessels, als berucht sujet, kan nog even melding worden gemaakt, omdat hij, bij 't saaie werk der rechtsgedingen gewoonlijk in slaap viel en wanneer zijn advies gevraagd werd, half droomend uitriep, zonder te weten wat of wien 't gold: »At patibulum" (naar de galg). — Met zulk eene rechtbank ging 't op een hangen en onthoofden, zooals men het in ons Vaderland nog niet gekend had. Duizenden verloren hun leven, vooral de meest gegoeden, want Alva had den koning voorspeld, dat er een goudstroom van een arm dik uit de Nederlanden zou stroomen in de Spaansche schatkist. Niemand was veilig; de verhuizing naar andere landen nam toe; Nederland scheen één groot kerkhof.

Voor dezen bloedraad werden ook Oranje en Hoogstraten gedagvaard. Zij weigerden te komen en werden bij verstek ter dood veroordeeld, terwijl hunne goederen verbeurd werden verklaard. Oranje beriep zich op zijne voorrechten als »ridder van 't gulden vlies," als Prins van 't Duitsche rijk, en verklaarde Alva's rechtbank onbevoegd en onwettig, om hem te vonnissen.

Alva's beschuldiging behelsde hoofdzakelijk, dat de Prins van Oranje,

ondanks de hooge eer en de vele weldaden, welke hij steeds van keizer Karel V en koning Filips II ontvangen had, zich aan 't hoofd had gesteld van de partij des opstands, om zich tegen Zijne Majesteit te verzetten, dat hij om zelf het bewind te verkrijgen, getracht had soldaten in 't land te brengen, dat hij de beschermer was geweest der rebelleerende steden, de ondersteuner van den Heer van Brederode, enz. — — allemaal beschuldigingen zonder werkelijken grond.

De Prins, die binnen driemaal 15 dagen verschijnen moest, schreef eenen brief aan den Hertog, waarin hij zijne verwondering betuigde over de indaging, wijl hij steeds 's konings belangen trouw had behartigd en — waar hij thans met medeweten des konings afwezig was, had hij verwacht, dat Zijne Majesteit, zoo zijne diensten gevorderd mochten worden, hem daartoe de noodige bevelen zoude gegeven hebben. Hij protesteerde dus, waar men ook reeds zijnen zoon op gewelddadige wijze hem ontroofd had, tegen de uitdaging als van nul en geener waarde — van welk protest hij den Hertog een afschrift zond. In zijnen brief aan den Procureur-Generaal beroept hij zich op zoo menig voorbeeld van miskenning dergenen, die steeds met ijver de belangen hunner vorsten hadden beschermd, en toch met ondank waren beloond geworden. Bovendien toont hij aan, dat, èn wat het tijdsbestek aanging, èn wat den vorm der indaging betrof, deze geheel in rechten onwettig en onzinnig mocht geheeten worden. Hij schroomde niet, voor eene wettige rechtbank terecht te staan, wijl hij niet alleen overtuigd was van zijne volkomene onschuld en van de trouwe behartiging van 's konings zaken, maar dan ook tevens aantoonen zou, hoe de hooggeroemde gunsten van keizer en koning meer dan vergoed waren door de schade, die hij zelf geleden had in de geldelijke hulp, die hij Zijne Majesteit had geboden!

Was de Prins door eene tijdige vlucht ontsnapt, eenigermate was Alva toch in de gelegenheid gesteld, zich te wreken en Oranje tot in de ziel te wonden. De oudste zoon van den Prins, Filips Willem, studeerde te Leuven. Deze knaap, nu 13 jaren oud, was reeds zeer jong toevertrouwd aan de leiding van eenen vertrouwden dienaar en de professoren der beroemde Leuvensche hoogeschool. De Prins bleek van achteren zeer onvoorzichtig gehandeld te hebben, zijnen zoon zoo alleen in de Nederlanden achter te laten. Echter, de hoogeschool te Leuven had het recht ontvangen, dat niemand van de hoogeschool, om welke misdaad dan ook, anders, dan voor den rector mocht terecht gesteld worden; verder heeft Oranje zeker niet gedacht, dat men de laagheid zoude hebben, eenen 13-jarigen knaap zoo wreed te mishandelen en vooral niet den jongeling, die den eigen naam des konings droeg. Maar hij had zich bedrogen. De eerste ontmoeting tusschen Alva en den jongen Prins was zeer hartelijk geweest, maar 't was slechts de veinzerij, die trachtte later te zekerder te treffen. Spoedig daarna, September 1567, kwam Vargas te Leuven en eischte den jongeling op. De rector verzette zich hiertegen en wees

op zijne rechten. Wij storen ons niet aan Uwe privilegiën, duwde Vargas hem toe: De rector moest voor het geweld zwichten: Filips Willem werd naar Antwerpen gebracht, als gevangene bewaakt en daarna onder begeleiding van 12 kapiteins en 12 vaandrigs naar Spanje gezonden. Daar werd hij geheel Spaansch opgevoed, zette zijne studiën voort op de hoogeschool te Alcala, terwijl Filips hem met onderscheiding behandelde, maar nooit 't genot zijner vrijheid hergaf. 28 jaren lang was hij balling en in dien tijd geheel Spanjaard geworden.

Toch kon noch Spaansche opvoeding, noch Spaansche omgeving, hem geheel doen vergeten, dat het bloed der Oranjes hem door de aderen stroomde. Eens liet zich een officier in zijne tegenwoordigheid onbetamelijk over zijnen vader uit De Prins, hierover woedend, grijpt den Spanjaard bij de keel en smakt hem het venster uit op den grond, zoodat hij voor dood werd opgenomen Toen na den dood zijns vaders, hem zijne goederen zouden worden teruggegeven, was daaraan de voorwaarde verbonden, dat hij jaarlijks 3000 pond moest uitkeeren aan de familiebetrekkingen van den moordenaar zijns vaders. Filips was zoozeer man van karakter, dat hij den afgezant, die hem van deze zaak in kennis stelde, bijna zou doorstoken hebben en met verachting zulk eene erfenis van zich wierp. Na bijna 30 jaren in het sombere Spanje zoo goed als levend begraven te zijn, kwam hij in het gevolg van den Aartshertog Albertus van Oostenrijk in de Nederlanden, woonde te Brussel of te Breda, maar bemoeide zich niet met de Nederlandsche zaken en stierf den 20sten Februari 1618 in 64-jarigen ouderdom.

Zoo was Oranje dan door eene onwettige rechtbank gevonnisd, gestraft met den eeuwigen ban en met verbeurdverklaring van goederen. Zoo had men hem zijn' oudsten, toen nog zijn eenigen zoon, van het harte gescheurd, hem in zijne eer, in zijn bloed getast. Zoo zag hij voor eigen oogen het gruwelijk vonnis voltrekken, dat de schoone landen aan de Noordzee weder zou maken tot eene ontvolkte wildernis. Een arm volk, verdrukt, vertrapt, verbrijzeld, zuchtte onder de hand des drijvers, zonder redder, die helpen en het kwade keeren kon. Maar God de Heer, die het recht der verdrukten gelden doet, gordde Oranje aan met kracht en moed, om — met opoffering van geld en goed, gezondheid en kracht, den strijd aan te binden tegen de gewetenlooze tyrannie van Alva voor vrijheid, voor recht en voor de waarheid Gods!

ORANJE'S STRIJD TEGEN ALVA.

a. TOEBEREIDSELEN EN PLANNEN.

Onvermoeid was Oranje nu bezig, om uit eigen middelen of door den steun van anderen een leger te velde te brengen en den grooten strijd te beginnen tegen Spaansche moordzucht. Hij werd hierin trouw bijgestaan door zijne broeders Jan en Lodewijk; de eerste was in Duitschland zeer gezien; de tweede had vele betrekkingen in Frankrijk, vooral met de Hugenooten, aangeknoopt, en beiden gaven ook, wat zij hadden, tot stijving van 's Prinsen krijgskas. Uit Embden, Kleef, Wezel, Londen, enz. — overal, waar voortvluchtige Nederlanders woonden, werden brieven van aanmoediging en geldelijken steun gezonden, terwijl geheime agenten van den Prins Nederland doorreisden om voor 's prinsen plan bij het volk steun en medewerking te bevorderen. Toch was al deze hulp zeer onvoldoende, vooral uit de gedrukte landen zelf, waar men in doffe moedeloosheid zich kromde onder 't onvermijdelijk juk, dat toch niet af te schudden was. Oranje moest, om in staat te zijn, zijne plannen door te zetten, zijne eigene goederen bezwaren door leeningen en stak zich diep in schulden. Toch was hij onvermoeid bezig, in Duitschland troepen te werven en zich de hulp der Duitsche vorsten te verzekeren. In rechten had hij de nulliteit van Alva's indaging en van 't misdadige van Filips' handelingen overtuigend uiteengezet, maar ook door klem van rede maande hij de vergaderde vorsten van Duitschland aan, te helpen in den strijd voor hunne stamverwanten. Hij besloot volgens Hooft die rede aldus: »'t ware eene onoverkomelijke schande voor Duitschland, hetwelk de »kroon spant van het gansche Christenrijk en dat niet onder 't wicht »van Rome's ijzeren heerschappij is kunnen verpletterd worden, zoo »'t de vermetele dreigementen van vreemdelingen aan deszelfs poor»ten kon dulden; 't ware te groote smaad, het kermen zijner nabu»ren en vermaagschapte volken ten Hemel te hooren stijgen, zonder voor »de benauwden eenen voet te verzetten. Wat vertragen wij, totdat de »moedigsten zijn uitgemoord, die ons nu nog met open armen zullen »ontvangen en hunne oude dapperheid gedenken, als zij 't ontzet op »handen zien! Gaan wij den dwingeland, verward in zijne koorden, »ketens, kerkers, terwijl hij, bezig met het oprichten van galgen, sta»ken, schavotten, in de heillooze lekkernij van averechtsche lusten »verzopen ligt, eendrachtelijk overrompelen! De nood jaagt, de gele»genheid lokt, de eer gebiedt, recht en vrede roepen, daar God zich »nimmer van scheidde. Kort is hier goed beraad! 't Mijne heb ik »bij mij, vast besloten faam, goed en bloed weder te hebben of het »leven daarnaar te werpen, tot handhaving van de achtbaarheid mijner »voorouderen en van den Duitschen naam." Door deze krachtige

»Lijf ende goet al te samen heb ik u niet gheschoont."

taal bezield, kwam er meer ijver voor Nederlands zaak, en zelfs de zoon des landgraven van Hessen riep uit, dat het eeuwige schande zou zijn, zoo men Nederland verwoesten liet en het bloed der verwoeste landen eens om wraak zou roepen over Duitschland, zoo men niet trachtte, de vloeiende wonden te stelpen.

Door de gunstige stemming der Duitsche vorsten was het den Prins mogelijk, met werving een leger van aanzienlijke sterkte op de been te brengen. Hij zou nog meer krijgslieden onder zijne banieren hebben kunnen scharen, zoo niet geldgebrek hem de handen had gebonden daar hij meer goede woorden en beloften dan daden ontving.

Het plan van Oranje was, op drie punten tegelijk, in het noorden, midden en zuiden in ons land te vallen, om zoodoende Alva te noodzaken, zijne strijdkrachten te verdeelen en de bezettingen der steden te verminderen. Was dit geschied, dan wenschte hij met de hoofdmacht onder zijne leiding in 't hart des lands te vallen, waar hij, door eenen algemeenen volksopstand te bewerken, hoopte in staat te zijn, den Spanjaard het hoofd te bieden en te verjagen. De onderneming des Prinsen was, zoo zij goed uitgevoerd werd, zeer te duchten, zelfs voor een Alva. Toch is al 't pogen van den Prins op niets uitgeloopen, deels omdat de krijgsverrichtingen niet tijdig plaats vonden en Oranje met het hoofdleger niet genoegzaam gereed was, toen Alva naar het Noorden trok; deels, omdat in Nederland niemand zijne hand ten gunste van den Prins durfde verroeren; deels omdat al de fraaie beloften van geld en steun van nul en geener waarde bleken te zijn. Oranje zou leeren, dat men bedrogen uitkomt, met op menschen te vertrouwen, maar dat bij den Heere uitkomsten zijn, ook tegen den bittersten nood. Hij moest en zou den Psalmdichter leeren nazeggen:

Zalig hij, die in dit leven
  Jakobs God ter hulpe heeft;
Hij, die door den nood gedreven
  Zich tot hem om troost begeeft.,
Die zijn hoop in 't hachlijkst lot
Vestigt op den Heer, zijn' God.

b. NU OF NOOIT.

Oranje was met zijne krijgstoerustingen thans zoover gevorderd, dat hij de voorbereidende invallen kon doen plaats hebben, om later met de hoofdmacht te volgen. Graaf Lodewijk zou met Adolf van Nassau, zijn jongeren broeder, naar Groningerland trekken, om daar den strijd aan te binden, de graven van Kuilenburg, Van den Berg en Hoogstraten zouden in Gelderland en Limburg vallen, terwijl een Fransch edelman, de Coqueville met een 800-tal Fransche en Waalsche uitgewekenen in het zuiden den aanval zou beproeven. De Coqueville,

die het eerst gereed was, rukte over de grenzen, maar Alva, die geen plan had, zijne troepen tegen eenen avonturier, die noodzakelijk in de klem moest komen, te verspillen, schreef aan 't fransche hof, of de Coqueville in hunnen dienst was. Toen zulks ontkend werd, drong de Spaansche gezant aan op zijne gevangenneming en de Coqueville, die zich bij het naderend gevaar in het stadje St. Valery geworpen had en geen steun van zijne geestverwanten Condé en Coligny kreeg, wijl deze juist den vrede met het hof geteekend hadden, werd door den maarschalk Cossé gevangen genomen, naar Parijs gevoerd en onthoofd. De onderneming in het zuiden was dus zonder eenige vrucht gebleven.

Even slecht liep de poging des Heeren Van Hoogstraten en zijne medehelpers af. Met een hoop saamgeraapt volk, nog niet eens behoorlijk gewapend, gevoed en gekleed, niet eens geördend en beeedigd, deden de graven van Kuilenburg en Van den Berg strooptochten in Gelderland of Limburg. De dorst naar wapenfeiten was bij deze Heeren zoo groot, dat zij de waarschuwingen van Oranje, die al 't gevaarlijke dezer onbesuisde en overijlde krijgsbedrijven inzag en wel gevoelde, hoe de bandelooze hoop voor eene kleine afdeeling geördende Spaansche troepen als kaf voor den wind zou verstuiven, niet achtten. De Prins, die toen te Kleef zijn hoofdkwartier had, trachtte door levering van wapenen en door oefeningen de verwarde benden meer strijdvaardig te maken, maar men sloeg zijne wenken in den wind, trok op Roermond los, om deze stad te bemachtigen. Hier kwam het tot een treffen met eene Spaansche krijgsmacht onder Lodron en d'Avila en spoedig bleek het, hoe weinig zelfs de onversaagde moed der edelen bestand was tegen de geregelde krijgskunst der Spaansche troepen. De troepen der edelen weken, werden vervolgd en bij Daelhem totaal verslagen, zoodat van dit geheele legertje weinig overbleef. De gevangen genomen edelen werden te Brussel onthoofd, het vertrouwen bij 't leger van den Prins werd geknakt, het krijgsvolk verliep en Oranje, die zich te Kleef niet meer veilig achtte, vertrok mismoedig naar Dillenburg.

Al zijne hoop was nu op Graaf Lodewijk gevestigd, die met een goede 50 man naar 't Noorden was getrokken en daar pogingen zou doen tot verdrijving der Spaansche onderdrukkers. Hij had gegronde hoop, dat zijn broeder, ervaren in staats- en krijgszaken, met meer beleid dan de doldriftige edelen zou te werk gaan. En in die hoop werd hij niet bedrogen. Lodewijk hoopte in Groningerland te vallen en de stad Groningen te vermeesteren, van dit punt uit Friesland te bemachtigen en zoo de Zuiderzee overstekende, Enkhuizen te overweldigen. Dit plan is mislukt, maar toch heeft hij door zijn beleid en moed de eerste lauweren geplukt in den hopeloozen strijd, dien Oranje en zijne broeders te voeren hadden tegen Alva's beleid en overmacht.

Graaf Lodewijk, in het begin van Mei over de grenzen getrokken, maakte zich meester van 't slot te Wedde, dat aan den stadhouder

van 't Noorden, aan Aremberg toebehoorde. Van hier uit deed hij strooptochten in den omtrek, monsterde er zijne bende en zijne macht, van alle kanten versterkt, gaf hem weldra gelegenheid verder voorwaarts te rukken. Hij verlegde zijne kwartieren naar Appingedam, waar Graaf Adolf met 100 ruiters zich bij hem voegde. Hier riep hij de Staten samen, zeide, dat hij niet met een vijandig doel of tot schade des lands gekomen was, maar om ze van Alva en de Spaansche soldaten te verlossen, tot handhaving hunner eigen rechten en privilegiën. Hij verzocht dus hunnen steun, maar de Staten aarzelden, en — om erger te voorkomen, gaven zij eene som gelds om de plundering af te koopen.

Terwijl graaf Lodewijks macht met den dag toenam, vele burgers en landlieden uit Groningen en Friesland zich bij hem voegden, was Aremberg afwezig. Zijn plaatsvervanger Groesbeek was besluiteloos, hoe te handelen, en toen hij eindelijk aan de Duitsche bezetting order gaf, tegen de Geuzen op te rukken, weigerden zij zulks te doen. Daarop trok Groesbeek zelf tegen hen op met 400 man, maar na eene korte schermutseling, behielden de Nassauers de overhand.

Alva schatte Graaf Lodewijk, en den voorspoed zijner wapenen naar waarde. Hij beval onmiddellijk Aremberg naar 't oorlogstooneel te trekken en gaf het Sardinische regiment onder De Braccamonte bevel, mede op te rukken. Verder zou Megen met 1500 man mede zich naar 't noorden begeven en vereenigd zouden ze eene genoegzame macht bezitten om den voortgang des opstands te stuiten.

Aremberg reisde, hoewel gekweld door de jicht, met snelheid en kwam den 12en Mei te Leeuwarden aan, vanwaar hij nog 1500 man medenam. Te Groningen nam hij zes veldstukjes mede, die ut, re, mi, fa, sol, la genoemd werden en was met zijn leger eerder op het tooneel van den opstand gekomen dan Megen.

Graaf Lodewijk, die inzag, dat het open stadje Appingedam hem geen voldoende beschutting tegen eenen aanval bood, verlegde in alle stilte zijn hoofdkwartier en trok 's nachts langs den Woldweg en Slochteren naar Heiligerlee, terwijl hij de vijandelijke macht, die bij het klooster te Wittewierum gelegerd was, op behoorlijken afstand hield door een duizendtal voetknechten, die den aftocht dekten. Aremberg was blijkbaar verrast en verlegen, toen hij des morgens den heimelijken aftocht der Geuzen bemerkte. Eerst liep het gerucht, dat het leger verloopen was, maar al spoedig hoorde men, dat Lodewijk slechts eene andere en betere stelling had genomen.

Het terrein door hem bezet, was moerassig en met talrijke slooten doorsneden. De bewoners van het Noorden waren met de gesteldheid van den bodem goed bekend, maar de Spanjaarden wisten niet, dat de groene vlakte een verraderlijk moeras verborg. Zij hunkerden naar den strijd: wat zou die verachte Geuzenbende uitvoeren in den strijd met de geduchtste krijgsbenden der wereld. Aremberg hield hun voor, dat de verraderlijke aard van den bodem hem maar al te zeer met

zorg vervulde, dat 's vijands macht de hunne in getalsterkte overtrof, dat Lodewijk van Nassau geen te verwerpen tegenstander was, zoodat hij de komst van Megen wilde afwachten. Maar de Spanjaarden, misleid door Lodewijks krijgslist, om maar 2 vaandels te vertoonen, achtten de sterkte des vijands gering; zij wilden alleen de eer der overwinning hebben en alleen den buit deelen, zonder Megens soldaten; de onstuimigsten scholden Aremberg voor lutheraan en ketter uit en beschuldigden hem, met de Geuzen te heulen, zoodat hij onwillig zijne toestemming gaf tot het gevecht.

Lodewijk van Nassau had zijne maatregelen goed genomen. Ook hij wenschte niets liever dan den strijd, waarbij hij zeker gebaat moest zijn door den aard van den bodem. Hij had daartoe eenige licht gewapende benden op den heuvel van Heiligerlee geplaatst, met den last, om zoodra de vijand het vuur had geopend, na zwakken wederstand te vluchten. Verder waren aan weerszijden van den weg, dien de Spanjaards moesten volgen, 400 man in droge slooten verborgen. Lodewijk zelf zou, wanneer de Spanjaarden ver genoeg waren voortgerukt, hen plotseling te lijf vallen met zijne gansche bende. De veldteekens werden ontrold, de vaandels wapperden en de leuze: »Nunc aut nunquam, recuperare aut mori" (Nu of nooit, overwinnen of sterven) was uitdagend genoeg voor de Spaansche benden en getuigde van de vastberadenheid des aanvoerders. Nu of nooit — overwinnen of sterven — zóo zou het zijn! De hoop lichtgewapenden »les enfants perdus" op den heuvel geplaatst, voldeden goed hun' plicht; zij vloden, na zwakken tegenstand, hals over kop den heuvel af. Nu waren de Spanjaards niet meer te houden. De laffe Geuzen waren even laf als bij Daelhem, dat bleek nu. Maar plotseling keerde de kans, toen de Spanjaarden in de flank van weerszijden fel werden bestookt en elk schot bijna zijn doel trof. En pas van den schrik hersteld, viel graaf Lodewijk hen met zijne geheele macht aan. Nu vloden niet de Geuzen, maar de Spanjaarden en een der eersten, de snoever »Braccamonte", bevelhebber van het Sardinische regiment, terwijl Aremberg met heldenmoed streed en genoeg toonde, dat een Nederlander voor een Spanjaard in moed niet behoeft te wijken. De bedriegelijke bodem, waar onder 't groene grastapijt een doodelijk graf verborgen was, deed menigen Spanjaard het leven inboeten, zij smoorden in den modder, of, zoo zij uit den weeken bodem ontworsteld waren, stonden de Geuzen gereed hen met piek en lans terug te drijven, of hunnen doodstrijd te verhaasten. Op 't laatst sloeg 't geheele leger op eene wilde vlucht.

Maar wie vluchtte, Aremberg niet. Aan het hoofd van weinige getrouwen, vooral ruiters, rent hij op het leger van Graaf Lodewijk in, zóó fel, dat de schok bijna niet te weerstaan is. Adolf van Nassau rent den vijand tegemoet en nu gaat het bij de twee bijna even sterke benden man tegen man. Adolf lost zijn pistool op Aremberg, maar deze ontwijkt en houwt den jongen Nassauer ter aarde. Doodelijk

gekwetst, zijgt hij neder, 't eerste Oranjebloed stroomde voor de vrijheid, de eerste Oranjetelg liet hier zijn leven in den bangen strijd, — eene schoone bloem, afgemaaid in de lente des levens!

Eindelijk moest Aremberg voor de overmacht wijken. Hij trachtte, hoewel gewond, te ontvluchten, maar werd herkend, gegrepen en door de wraakzuchtige Geuzen doodgeslagen. Zijn strijdros werd in triomf naar Lodewijk gevoerd, die diep den dood van zijnen wakkeren tegenstander, met wien hij eens bevriend was geweest, betreurde en de moordenaars verweet, dat zij verkeerd gehandeld hadden, en den man gevangen hadden moeten nemen. Ook de dood van zijnen broeder stemde het gemoed van Lodewijk treurig. Adolf van Nassau werd begraven te Wedde en op de plaats, waar hij gevallen is, staat thans een fraai gedenkteeken, opgericht den 23sten Mei 1872, door Zijne Majesteit, Koning Willem III onthuld.

De slag bij Heiligerlee was de eerste lichtstraal in den donkeren lijdensnacht. Helaas, dat het vooreerst de laatste zou zijn en nog het licht niet dagen zou in de benauwde landen. Lodewijk, door troepen uit den omtrek versterkt, zoodat nu zijne macht een 7 à 8000 man bedroeg, besloot Groningen te belegeren. Bij deze hopelooze onderneming hoopte hij zeker op steun van de burgers binnen de stad. Maar hierop viel in geen enkel opzicht te rekenen. De Graaf van Megen had te Zuidlaren het rumoer van den strijd gehoord, had spoedig van de nederlaag der Spanjaarden vernomen en zich gehaast, zijne legermacht van 2000 man in Groningen te bergen, waar dadelijk alle wapenen bij de burgerij opgehaald, samenscholingen verboden, de vestingwerken versterkt, de bruggen opgehaald en alle verdachte personen gevangen genomen werden, terwijl Megen een burger ophing, die zich onvoorzichtig ten gunste der Geuzen had uitgelaten.

Voor Groningen liet Lodewijk van Nassau zijnen besten tijd verloren gaan; zijn broeder raadde hem, liever het beleg op te breken, verder te rukken, enkele kleinere plaatsen te verschansen en als 't kon, door Friesland naar Enkhuizen over te steken. Lodewijk evenwel, in de hoop op flinken steun der landbevolking, bleef in het beleg volharden. En zeker had hij Groningen, als loon zijner volharding ingenomen, dan zou hij het gewichtigste punt van 't Noorden in zijn bezit en daarmee groote waarde aan de reeds behaalde voordeelen verbonden hebben. Maar nu bleef de gewenschte steun, hoewel zijn leger toenam, uit en ontbrak het hem voortdurend aan geld; nu was Groningen te sterk en te krachtig bezet en Lodewijks legermacht te zwak, terwijl middelerwijl Alva zich wapende, om met éénen slag den stouten aanvoerder der Geuzenbende te overrompelen en te verpletteren.

Alva was woedend geweest op het bericht der nederlaag van Heiligerlee. Dat zijne keurbenden zouden vlieden voor eenen troep veile huurlingen had hij nooit gedacht. Evenwel, het was geschied, en zelf trok hij nu uit de verschillende steden, eene legermacht van 17000 man samen, waarmede hij in persoon naar het Noorden rukte.

Maar voor zijn vertrek zou hij den geest des opstands fnuiken en de vrijheid zoo krachtdadig op het harte trappen, dat niemand het wagen zou, in de van het meeste krijgsvolk ontbloote gewesten op te staan. Het treurspel, reeds vroeger geschetst, de moord aan de graven van Egmont en Hoorne, aan tal van andere edellieden, had plaats. Na zoo een schrikkelijk gericht gehouden te hebben, trok Alva tegen den graaf op, en liet de sidderende provinciën machteloos van vrees en verbijstering achter!

En Oranje! Had hij maar zijn leger bijeen gehad, hij zou in het hart des lands hebben kunnen rukken, nu de keur der Spaansche benden naar 't Noorden was getrokken. Maar hij had honderdduizenden aan geld op 't papier en in beloften en soms geen penning om zijne soldaten te betalen. De uit Frankrijk toegezegde hulp bleef uit. Zoo ging de tijd verloren. Alva kwam in de maand Juli voor Groningen en besloot dadelijk den volgenden dag het Nassausche leger aan te tasten.

Graaf Lodewijk, inziende hoe onhoudbaar zijne stelling was, had intusschen het beleg voor Groningen opgebroken. Hij legerde zich aan den mond der Eems op een schiereiland, aan de zijden en in den rug door het water van Eems en Dollard gedekt, bij het dorp Jemmingen. Met leeuwenmoed verdedigd, zou deze stelling, waarin Lodewijk alleen maar langs eenen smallen dijk kon aangetast worden, sterk genoeg zijn, om Alva's overmacht te trotseeren. Toch was Lodewijk onvoorzichtig geweest, om zoo zijn krijgsgeluk op eenen enkelen worp te zetten. Want, leed hij de nederlaag, dan was ontkomen bijna onmogelijk, door de diepe en breede rivier, en had men te kiezen tusschen den dood in 't water of door het zwaard des vijands. Alva had gedacht, dat Lodewijk over de Eems bij Reiden zou getrokken zijn en de brug achter zich vernield hebben. Hij kon zijne vreugde niet verbergen, toen zijn vijand zoo stellig zelf zich in den val had gebracht.

Dadelijk werd de brug bij Reiden versterkt en elk punt langs de rivier bewaakt, opdat geen der Geuzen den dans ontspringen zou.

Onderwijl had Lodewijk van Nassau den dijk op vele plaatsen doorgestoken, het dorp Jemmingen bezet, en eene sterke borstwering voor den ingang van 't dorp geplaatst met de zes muzikale veldstukjes er op. Hij deed, wat hij kon, meer dan hij vermocht; want nu, in dit hachelijke oogenblik, aller dood of leven afhing van den afloop van den strijd, sloegen de Duitschers aan het muiten en vorderden hunne soldij. Noch bedreigingen, noch goede woorden konden ze tot bedaren brengen en ofschoon Lodewijk hun het hachelijke van 't oogenblik voorstelde, ofschoon hij zelf de hand aan de spade sloeg, om de grachten in den dijk dieper en zijn stelling sterker te maken, niets hielp. Alva hoorde van de muiterij, en zond eene kleine macht vooruit. Deze werden met moed door de trouwgebleven Nederlanders

onder Lodewijks leiding weerstaan en konden hunne positie niet houden. Alva gebood hen evenwel stand te houden en rukte ongemerkt met zijne macht, tweemaal zoo sterk als die van Lodewijk, tegen de Geuzen op. De laffe huurlingen weigerden te vechten en vloden bij dien aanval, Lodewijk verdedigde zich als een leeuw, stak zelf eigenhandig de kanonnen der batterij af, maar — moest wijken. Alva stormde voort, doodde, vernielde, vernietigde! Van het Spaansche leger sneuvelden een 70 man, maar van Lodewijks leger ontkwamen er slechts enkelen. 't Was eene algemeene slachting. De ongelukkige Geuzen sprongen in de weinige booten, die in de rivier lagen, klemden zich aan de boorden der vaartuigen vast en deze kleine schepen werden zóó overladen, dat zij bijna alle kantelden en zonken, terwijl de bemanning jammerlijk verdronk. De ballingen van Embden zagen op vreeselijke wijze in de honderden lijken, die stroomafwaarts dreven, den uitslag van den strijd.

Lodewijk van Nassau was als door een wonder ontsnapt. Hij wist, volgens sommigen in een schuitje, volgens anderen zwemmende, den overkant te bereiken.

Oranje was diep bedroefd over den noodlottigen uitslag van eene onderneming, onder zulke gunstige vooruitzichten begonnen. Toch begaf hem den moed niet. Hij bleef vertrouwen op den machtigen God en treffend is het, wat hij in deze benarde omstandigheden aan Graaf Lodewijk schreef: »Ofschoon het God aldus behaagd heeft, »moeten wij daarom noch het geduld, noch den moed verliezen, maar »behooren wij in Zijnen heiligen wil te berusten, gelijk ik van mijnen »kant besloten heb te doen, in al wat gebeuren moge."

En Graaf Lodewijk schreef aan den leeraar Taffin: »Schoon ons »leger gedeeltelijk verslagen, gedeeltelijk verstrooid is, zoo zal daarom »de begonnen zaak niet opgegeven, maar integendeel met meer ijver »dan ooit voortgezet worden. Daar ik er, God lof, het leven heb af»gebracht, heb ik zoo goeden moed als immer en hoop ik dat God »ons spoedig zoodanige hulp zal verleenen, dat wij, als 't Hem behaagt, »door meer afdoende middelen in staat zullen zijn de arme kerk te her»stellen."

De verlossing toefde, maar geloovig verbeidend, klemden de broeders zich vast aan het woord der belofte: Zoo Ik toeve, verbeid Mij, Ik zal gewisselijk komen en uw Uithelper zijn!

c. ORANJE'S VELDTOCHT.

Het overschot van Graaf Lodewijks leger had zich met dien graaf, met den Graaf van Hoogstraten en andere edelen aangesloten bij de troepen, die de Prins van Oranje met moeite en onder allerlei bezwaren op de been had gebracht. Oranje had de toezegging van 300000 gouden kronen door de Antwerpsche kooplieden, bij monde van Marcus Peres gedaan, verder werd hij door den hertog van Wurtemberg, de

stad Straatsburg en zijne broeders getrouw ondersteund. Beloften had hij in menigte, maar weinig klinkende munt, en van alles, wat hem dan ook was toegezegd, heeft hij nauwelijks het dertigste deel ontvangen.

Bij 's Prinsen leger bevonden zich vele uitgeweken Nederlanders, waaronder tal van edelen, gereed het zwaard te trekken voor de zaak der bevrijding van het Spaansche dwangjuk. In September monsterde de Prins zijn leger, het telde 12000 man duitsch voetvolk, 4000 Fransche, Waalsche en Nederlandsche soldaten, 7000 ruiters en telde 10 stukken geschut, welk aantal tot 20 aangroeide, terwijl ook het aantal troepen voortdurend grooter werd. Op de vaandels van den Prins was de spreuk: Pro rege, grege et lege (voor den koning, het volk en de wet) te lezen; op andere was eene pelikaan afgebeeld, die hare jongen met haar eigen bloed voedde: een treffend zinnebeeld! Het Oranjevaandel wapperde en had, behalve de Oranjekleur ook die van 's Prinsen wapen, Oranje, wit en blauw, de welbekende vaderlandsche driekleur, waarbij 't Oranje later door 't rood vervangen is.

Bij St. Vit trok Oranje over den Rijn en kruiste tusschen Rijn en Maas nu eens hier, dan daar om Alva onzeker te doen zijn, waarop hij het gemunt had. Deze had, toen hij het bericht van 's Prinsen veldtocht vernam, zich gehaast, naar 't tooneel van den strijd te trekken, terwijl hij op zijnen tocht nog zijnen naam schandvlekte door eene oude katholieke vrouw, wier zoon eens een predikant geherbergd had, ter dood te brengen, vooral met het doel, hare rijke goederen te kunnen rooven. Met enkele benden versterkt, legerde hij zijne geduchte legermacht (20000 man voetvolk en 8000 ruiters) in een versterkt legerkamp bij Maastricht en liet Oranje voortdurend bespieden, terwijl hij in de rivier scherp gepunte ijzers deed leggen en de schipbruggen wegnemen, om eenen overtocht des Prinsen te beletten. Oranje echter, die zich nu hier, dan daar aan den oever der rivier had vertoond, liet in alle stilte overal de rivier peilen en ontdekte spoedig eene waadbare plaats bij Stockem tusschen Maastricht en Maaseyk. Na eenen snellen marsch kwam hij 's avonds van den 7en October aan de rivier aan, om daar over te trekken bij 't schijnsel der maan. Hij liet verscheiden gelederen ruiters hooger op in de rivier post nemen, om als eenen dam de kracht van den stroom te breken, terwijl intusschen in alle stilte het geheele leger overtrok en zelfs het geschut door 't water naar den overkant gesleept werd. De overtocht was zoo uitstekend geslaagd en zulk een meesterstuk van krijgsbeleid, dat Alva, toen Barlaimont hem mededeelde, dat de Geuzen over de Maas waren getogen, spottend uitriep: »Meent gij, dat het vogels zijn, die zoo maar over de Maas kunnen vliegen?" en te Amsterdam een burger streng gegeeseld werd, omdat hij zulk eenen leugen kwam vertellen.

Had de Prins onmiddellijk Alva kunnen aantasten, wellicht zou zijne poging met eenen goeden uitslag bekroond geworden zijn; maar zijne soldaten waren moede en hadden rust noodig. Hij moest dus wachten.

tot den volgenden dag en dit uitstel was voor Alva genoeg. Hij liet zijn geheele kamp door eenen hoogen aarden wal omringen, waartoe 3000 schansgravers in 't werk werden gesteld. Des anderen daags was Alva zóó sterk gelegerd, dat de Prins het niet raadzaam oordeelde, hem aan te tasten.

De Hertog van Alva had zijn plan gemaakt en het besluit genomen, Oranje niet te bestrijden, maar af te matten; niet door het zwaard, maar door geldgebrek te verdrijven. Hij wist, dat hij met één verloren veldslag alles kon bederven en het geheele land, nu nog machteloos door slaafsche vrees, bij 't hooren zijner nederlaag als een eenig man zou opstaan. Maar zoo hij Oranje tobben liet, hem de middelen tot onderhoud ontnam, de bronnen van toevoer afsneed, moest de Prins onvermijdelijk uit geldgebrek zijn leger afdanken. In deze wijze van oorlogvoeren schepte Alva behagen, hierin was hij een meester. Reeds herhaalde malen was er muiterij in 's Prinsen leger geweest, eens zelfs was een kogel op hem afgeschoten en waren een paar officieren gedood. De huurlingen vochten niet voor roem, eer of voor de groote zaak der vrijheid, maar voor soldij. Ontbrak het geld, dan waren ze onhandelbaar. Daarom wenschte de Prins even vurig een slag, waarin hij wel winnen, maar al werd hij verslagen toch niet veel meer verliezen kon, dan in den toestand van onvermogend rondzwerven.

Oranje's hoop, dat zijne verschijning aan 't hoofd van meer dan 20000 man het land in oproer zou brengen, leed schipbreuk. Van het beloofde geld kwam, toen het broodnoodig was, geen stuiver. Bitter beklaagde hij zich over de trouweloosheid, de flauwheid, de lafheid der Nederlanders!

Inmiddels zat hij niet stil, maar beproefde Alva ten strijde te dagen. Met trompetgeschal, met slaande trommen en vliegende vaandels daagde hij hem uit, maar Alva wist den strijdlust zijner soldaten te bedwingen. Telkens veranderde de Prins van legerkamp, telkens volgde Alva hem naar de beste legerplaatsen, maakte van elken misstap zijns vijands gebruik, maar vermeed hardnekkig elk treffen. Negenentwintig maal veranderde de Prins van legerplaats; soms waren de legers zoo dicht bij elkander, dat een strijd onvermijdelijk scheen. Alva bleef, hoe de Prins zich ook bloot gaf, onwrikbaar aan zijn stelsel getrouw en doemde alleen den Prins tot machteloosheid door uitputting.

Eene poging van Oranje, om zich van Luik meester te maken, mislukte, evenals een aanslag op Tongeren. Oranje nam toen bezit van St. Truyen, maar Alva nam steeds de beste legerplaatsen in, liet het land afloopen en allen levensvoorraad weghalen, zoodat de Prins in zijn leger aan alles gebrek had. Wel kwam uit Frankrijk hulp, maar troepen, eene legermacht van 4000 man, die om hunne ruwheid geene aanwinst waren voor Oranje's leger, en geen geld, waar hij zoo schromelijk gebrek aan had. De vereeniging met de Fransche benden gaf echter aanleiding tot eene schermutseling, waarbij de Spanjaarden de achterhoede van 's Prinsen leger, die, terwijl het leger het riviertje de

5

Geete overtrok, onder den graaf van Hoogstraten achterbleef, zóó fel aantastten, dat ze geheel vernietigd werd. De Graaf van Hoogstraten werd gewond, vele edelen gedood. Onderwijl naderde, bij al deze tegenspoeden, de winter, 't barre jaargetijde, en de Prins, zonder hoop op eenen goeden uitslag, zonder voedsel, geld en voldoende kleeding voor zijne manschappen, besloot, na vruchteloos het uiterste te hebben beproefd, met zijn leger naar Frankrijk te trekken. Na nog eene vergeefsche poging gewaagd te hebben, om Luik te bemachtigen, verliet hij weemoedig den Nederlandschen bodem om in Frankrijk, waar inmiddels de strijd tusschen Hugenooten en Katholieken was uitgebroken, de eersten de behulpzame hand te bieden. Maar pas over de grenzen werd hij gadegeslagen door eene Fransche legermacht en de Heer Kaspar Van Schomberg kwam met eene aanzienlijke som gelds, om, onder den schijn van met Oranje te onderhandelen, de voornaamste officieren van 's Prinsen leger van den Prins af te trekken, door schoone aanbiedingen en wat nog beter hielp, door geld. Zoo werd in Oranje's leger verwarring en tweedracht gezaaid. Oranje's volk verliep en weigerde verder te trekken, zoodat zijne legermacht allengs geheel versmolt. Toch rukte hij voort, dwars door eene Katholieke landstreek, te midden van allerlei bezwaren. Met groot levensgevaar vereenigde hij zich nog met het leger van de Hugenooten onder de Coligny, terwijl hij dapper medestreed in den daarop volgenden krijg, waarbij Graaf Lodewijk, als naar gewoonte, met voorbeeldigen moed in de voorhoede vocht. Evenwel de Fransche belangen konden Oranje de Nederlandsche niet doen vergeten en hij peinsde reeds weder op middelen om den verdrukten nieuwen steun te kunnen bieden. Daarom verliet hij het leger der Hugenooten en trok, door 5 getrouwen vergezeld, in boerengewaad verkleed, door de vijandelijke streken van Frankrijk, waar eene herkenning hem 't leven zoude gekost hebben naar Duitschland. Maar de Heer, die zich legert om degenen, die Hem vreezen, bewaarde hem en zoo kwam hij eindelijk te Dillenburg behouden aan.

Oranje was verslagen, niet vernietigd. Onder al de tegenspoeden, die zijn deel schenen te zijn in den goeden en heiligen strijd, behield hij het geloof en vestigde te vaster zijn vertrouwen op den Heer der Heeren, de God, die sterkte geeft, en die — dit geloofde hij vast, de zaak der Nederlanden — Zijne zaak — nimmer kon vergeten, al mocht ook het water aan de lippen komen.

En Alva! Vol pralende grootspraak deed hij een verslag van zijn gehouden veldtocht, waarin hij, zonder eenig verlies hoegenaamd, de talrijke legers van den Prins had vernietigd. Hij wierp op Oranje de schuld, door brand en moord te hebben gewoed, eene beschuldiging, die hij wel op zichzelf had mogen toepassen. En — in zijne opgeblazenheid goot hij van de veroverde veldstukken een metalen standbeeld, waarin hij zelf voorgesteld werd in volle wapenrusting met den voet op de vijanden, de Geuzen, gekromd aan zijnen voet.

Het opschrift verkondigde de nakomelingschap, dat hij, Alva, als den getrouwsten dienaar van den besten koning, het oproer onderdrukt, de oproerlingen verjaagd, den godsdienst gehandhaafd, gerechtigheid geoefend en de rust in den lande hersteld had. Maar de geschiedenis zou, waar zij Alva verafschuwt en Oranje met eere kroont, het zegel drukken op het schriftwoord: »God wederstaat den hoovaardige, maar den nederigen geeft Hij genade."

DRUK EN ONGEDACHTE REDDING.

a. DONKERE DAGEN.

Zoo was dan al het resultaat, dat de groote onderneming met meer dan 30000 man te velde, met al de schatten, door haar verslonden, niets anders geweest, dan dat Alva in zijn overmoed versterkt, de Nederlanders mismoediger dan ooit waren en Oranje's kracht gebroken was. Met schulden overladen, door lastige aandringers, die de betaling der achterstallige soldij vorderden, bestormd, moest hij het weinige, dat nog overgeschoten was, te gelde maken, moest hij zijne hofhouding, reeds zeer verminderd, opnieuw vereenvoudigen en voortaan zelf knechtendienst verrichten. Dat beloven en doen twee zijn, ondervond Oranje op de smartelijkste wijze, nu hij de schuldeischers in huis kreeg en toch op papier honderdduizenden als toegezegden steun te goed had. Trouw hielpen zijne broeders hem in deze donkere dagen, waarin zijn leven niet veilig was. Want niet alleen, dat de afgedankte soldaten kwamen kwellen, ook Alva had zijne spionnen en handlangers, gereed om den Prins van kant te maken, zoodat hij eene wijle geene vaste woonplaats durfde kiezen. En, of dit nog niet genoeg ware, vele steden en rijksvorsten beklaagden zich over hem en zijne benden bij den Duitschen keizer, over de geleden schade, door 's Prinsen roovende en muitende benden hun aangedaan, vorderden schadevergoeding en Oranje moest zich deswege verantwoorden en het scheelde niet veel, of hij werd in hechtenis genomen. Tot overmaat van ramp was ook zijn huwelijksleven bitter, was Anna van Saksen eene voortdurende kwelling, een »gestadig druipen" voor hem, zoodat hij in 1571 genoegzaam reden vond, om van haar te scheiden; maar hierdoor verbitterde hij de hoofden der Protestanten in Duitschland zóózeer, dat deze alle banden met hem verbraken en allen steun onthielden.

Maar wie zich liet ontmoedigen en het hoofd liet hangen, Oranje niet. Onvermoeid was hij bezig, tot laat in den nacht, door briefwisseling en vertoogen, door raad en daad. Het anker zijner hope lag vast in den Getrouwe, die ook na den donkersten nacht des lijdens

den heerlijken morgen der verlossing zou doen dagen! Terwijl iedereen 's Prinsen zaak, de zaak onzes vaderlands, eene hopelooze waande, werden in stilte de verbroken banden weder vastgemaakt, werden de draden van het groote web geweven, waarin Alva moest worden gevangen.

Ook nu, als in Elia's tijd, waren er nog de 7000 getrouwen, die zich niet voor den Baäl hunner dagen hadden gebogen, wiens naam zoo eigenaardig herinnerde aan den gruwelijken afgod en de schanddaden aan zijnen naam verbonden (Baäl door letteromzetting Alba). Met vele Nederlanders, in het geheim de goede zaak toegedaan, onderhield hij briefwisseling, werd hij op de hoogte gehouden. Door die kanalen hield hij den geest van verzet levendig, wekte den gezonken moed op, versterkte de hoop en prikkelde tot meerderen ijver aan. In 1569, '70 en '71 zijn geen beteekenisvolle feiten voorgevallen, maar juist in dien tijd werd er gezaaid, wat naderhand door den Prins in den kloekmoedigen weerstand van Holland en Zeeland gemaaid mocht worden. De voornaamste mannen, waarmee Oranje in correspondentie trad, waren Paulus Buys, Diederik van Sonoy, Reinier Kant, Adriaanszoon Van Der Werff, enz. De brieven waren in geheim schrift, of steden en personen, soms ook zaken waren onder verbloemde namen voorgesteld. Oranje heette daarin soms Willem Willemszoon en Dillenburg werd Dantzig genoemd.

Toen in 1566 en '67 de groote kettervervolging onder Margaretha begon, en door Alva niet minder gruwelijk voortgezet werd, hadden vele aanzienlijke kooplieden hunne goederen te gelde gemaakt of medegenomen en waren naar andere landen gevlucht. Maar velen hadden hunne have ook in den steek gelaten en op de wijde baren der zee de veiligheid gezocht, die ze in hun eigen vaderland niet meer bezaten. Langzamerhand groeide het getal dezer voortvluchtige Geuzen, die, omdat zij op het water verkeerden, Watergeuzen geheeten werden, zoozeer aan, dat ze eene geheele vloot vormden. Elke ziel, die bitterlijk bedroefd was, of die vluchten moest voor den koning, of een schuldeischer had, vereenigde zich als in Davids tijd, op die broze kielen, die op Gods genade dreven op de diepe kolken en leven moesten van hetgeen ze roofden. Deze macht nu, ongeordend en woest, besloot Oranje onder betere tucht te brengen, wetten te geven en aan te wenden tot verlossing des lands, vooral op aansporen van den admiraal de Coligny, die wel inzag, dat juist van de zee Spanje het gevoeligst zoude te treffen zijn. De Prins gaf nu aan onderscheidene personen van rang lastbrieven uit, waarbij zij machtiging ontvingen om ter zee de Spanjaarden zooveel mogelijk afbreuk te doen.

Adriaan van Bergen, Heer van Dolhain werd tot luitenant-admiraal aangesteld en had tevens als bevel ontvangen: de steden en ingezetenen van het Roomsche rijk, Engeland, Denemarken, Zweden, Frankrijk en alle andere landen, die het Woord Gods en den Prins toege-

daan waren, niet te benadeelen. Dit bevel werd intusschen slecht nagekomen en talloos waren de klachten van rooverij, niet altijd op den vijand, maar op bevriende mogendheden, steden en schepen gepleegd, waarbij de Watergeuzen, door den honger gedreven, maar vaak namen, wat hun voor de hand kwam. Toch liet Oranje oogluikend zijne mannen begaan en trachtte hen te matigen; want hunne macht nam toe, hun meesterschap ter zee werd bewezen in herhaalden strijd met Alva's scheepsmacht, die vaak het onderspit delfde of — zoo de Geuzen al werden verslagen, dan was het slechts, om met nog geduchter macht tegen den vijand op te treden. Koningin Elisabeth liet de vrijbuiters in hare havens toe, wegens een geschil met Alva, die haar naar 't leven had gestaan in overleg met Filips II, de Hugenooten hielden hunne haven La Rochelle voor hen open en zoo vonden ze altijd eene wijkplaats in tijd van nood en eene markt voor hunne waren. Wee den Spanjaard, die in hunne handen viel. Aanvallen, enteren, vermeesteren was 't werk van een ommezien. En dan — werden alle Spanjolen over boord gesmeten, »de voeten gespoeld" zooals zij zeiden. De vermetelheid der koene varensgasten nam toe met hun geluk, maar met dat al maakten zij het zoo bont, dat Oranje den admiraal Dolhain ter verantwoording riep, dezen afzette, nieuwe en strengere wetten gaf, en het bevel over de vloot opdroeg aan den Heer Van Lumbres. Hij bepaalde — dat alle schepen zich bij elkander zouden houden, dat de gebruiken van den zeeoorlog moesten worden nageleefd, dat zich aan boord van elk schip een predikant moest bevinden, dat alleen geboren Nederlanders eenig bevel op de vloot mochten hebben, enz. enz. —

Ook waren er bepalingen over den buit, een verbod om geen lui van slechte faam op te nemen; en voorloopig had deze maatregel gunstige uitwerking. Het aantal hunner schepen groeide tot een 60-tal, maar al de vruchten hunner koene daden gingen verloren door hunne woestheid en ongebondenheid, terwijl ze vriend noch vijand ontzagen — De Prins gebood hun, de plundering der bevriende plaatsen te laten, maar niets hielp; Monnikendam werd ingenomen, geplunderd, Tessel afgeloopen en verder werd er zóó ruw huisgehouden, dat herhaalde malen hunne schepen in beslag werden genomen en er bijna geene havenplaats was, die hen wilde ontvangen.

De Prins verwachtte dus bij al de dapperheid dezer Watergeuzen, weinig heil van dien kant. Hij hield meer het oog op Frankrijk, waar de talrijke Hugenooten onder uitnemende leiders als Condé en de Coligny zeer veel belang in de zaken der Nederlanden stelden en Lodewijk van Nassau onvermoeid bezig was, den ouden naijver tusschen Frankrijk en Spanje aan te vuren en Frankrijks tusschenkomst ten gunste van Nederland te verkrijgen. De Hugenooten kregen in dezen tijd steeds meer invloed aan het hof en Mornay du Plessis, een jong, maar talentvol edelman der Hugenooten, bepleitte in twee krachtige vertoogen de zaak van Oranje en diens strijd tegen

Alva zóó uitnemend, dat in Frankrijk steeds meerdere sympathie voor de onderdrukte gewesten gewekt werd. Zelfs was Lodewijk van Nassau zeer gezien aan het Fransche hof, op vriendschappelijken voet met koning Karel IX en stond hoog in aanzien bij den Engelschen gezant Walsingham. Evenwel sterker nog dan door deze onderhandeling, door deze briefwisseling, door de daden der Watergeuzen werkte Alva door zijn gehate maatregelen van bestuur de zaak der vrijheid in de hand.

b. DE TIENDE PENNING EN INNEMING VAN DEN BRIEL.

Alva had, toen hij naar de Nederlanden ging, zijnen koning voorspeld, dat spoedig een' goudstroom van een' arm dik, uit Nederland in de Spaansche schatkist zou stroomen. In den eersten tijd, toen aan het verbeurdverklaren geen einde kwam, scheen het wel, dat hij geen grootspraak gebruikt had. Maar — aan het hangen, onthoofden en verbeurdverklaren moest zelfs bij een' tyran, als Alva, een einde komen, en in plaats van voor Spanje te ontvangen, had hij geld uit Spanje noodig, om den duren oorlog te kunnen voeren en de soldij zijner troepen te betalen en was hij gestadig in geldnood. Reeds in 1569 was hij, na eerst eene spotvergiffenis aangekondigd te hebben, op het denkbeeld gekomen, in de Nederlanden evenals in Spanje eene belasting in te voeren. Hij besloot van alle goederen één' gulden van de honderd, verder van alle onroerende goederen bij verkoop *f* 5 van de *f* 100 en van alle roerende goederen den tienden penning, 10 gulden van de 100 bij verkoop te eischen voor de schatkist. Ongelukkiger maatregel had Alva niet kunnen nemen. Deze belastingen moesten den handel den doodsteek geven, alle verkeer en koopmanschap bannen uit deze reeds zoo verarmde landen, dat zagen de kooplieden, dat zagen de Staten, dat zag het geheele volk wel in. Een storm stak op tegen de onzinnige belastingvoorstellen. Viglius, de koningsgezinde Viglius, zoo tam in 't uitvoeren van plakkaten, de gedweeë handlanger van Granvelle, verklaarde zich beslist tegen den nieuwen maatregel. Zij was in strijd met de wetten van 't land; zij vermoordde den handel; zij zou armoede over de gewesten brengen, en of Alva raasde, vloekte en tierde, dreigde met stem en met de kracht zijner wapenen; de flauwhartige Viglius was ditmaal eens niet bang en hield met beleid den strijd vol. Hij wist, dat hij achter zich had den steun van het geheele volk. Roomsch en onroomsch, rijk en arm, dat allen evenzeer »den penninck tien" verafschuwden en gezworen hadden, niet toe te geven. Wat dwang en het vertrappen der vrijheid, wat de inquisitie en de ketterjacht, wat zelfs de moordzucht van eenen Alva niet had kunnen uitwerken, geschiedde, nu de Nederlanders zonder onderscheid in hunne beurzen werden getast en nooit waren Roomsch en Onroomsch, Papist en Geus, Spaanschgezinde en Oranjeklant zoo één geweest in den strijd te-

gen 't gedrochtelijke voorstel van Alva, waardoor men na 10-maal een stuk vee te verkoopen, den geheelen prijs aan den koning zou gegeven hebben. Men sloot de winkels, men weigerde te verkoopen, men wilde op enkele plaatsen zelfs 't besluit niet afkondigen. Utrecht verzette zich hardnekkig, de Staten van Holland gaven onder protest hunne toestemming, maar nergens was de tegenstand feller dan te Brussel. Alva was vast besloten, den 10en penning te hebben, en daar de burgers die niet wilden geven, kregen zij bevel hunne winkels te sluiten. De bakkers, slagers, brouwers, al de winkeliers bijna verkochten niet meer, aan alles, het allernoodigste zelfs kwam gebrek. Daarop legde Alva de weerspannigen boeten op, en liet die boete ophalen, maar ontving tot bescheid, dat, zoo zij iets tegen den koning of de stad misdreven hadden, men hun' inboedel maar moest aanslaan. De gezanten van Alva gingen met levensgevaar door de straten; als Alva voorbijging, was er niemand die groette, allen keken hem brutaal aan en schoolden samen. De bisschoppen, de geestelijkheid, de gilden, de magistraat, allen stijfden het verzet en protesteerden tegen Alva's doordrijven. Den magistraat van Brussel werd gelast, de gildebroeders te noodzaken, Alva's bevelen te gehoorzamen. Zij weigerden, werden gevangen gezet, maar dadelijk waren er 4000 gewapende burgers, die hen bevrijdden. Ten einde raad, liet de dwingeland eenen lakenkooper bij zich komen, wien hij *f* 30000 schuldig was, en raadde hem aan om een goed voorbeeld te geven, waarop de koopman zei, dat hij liever zijne schuldbekentenis in den steek wilde laten en een bedorven man zijn, zijn geheele leven lang, dan toe te stemmen en aan de wraak des volks te worden overgegeven.

Alva vorderde niets. Die de belasting wilde innen, werd door het grauw doodgeslagen, niemand die Alva wilde of durfde steunen. Zóó fel was het verzet en de haat tegen den Hertog, dat de Prins van Oranje zeide: »als wij nu geld en troepen hadden, dan zouden wij »eene uitnemenden slag kunnen slaan en met geringe sommen meer »kunnen doen dan anders met vele."

Toch ging Alva met ongelooflijke verblinding door. Hij liet zijnen zoon Frederik bij zich komen, en gaf Meester Karel, den beul, bevel, om een twintigtal stroppen gereed te maken en de voornaamste weerspannigen in de deuren hunner eigen huizen op te hangen. Dat zou het afschrikkende voorbeeld zijn voor een ieder, die weigerde en nu wel merken kon, dat bij aanhoudend verzet, voor ieders deur kort recht zou gehouden worden.

Maar, de mensch wikt, God beschikt. Terwijl dit plan stond uitgevoerd te worden, kwam te Brussel de tijding, dat de Watergeuzen den Briel hadden vermeesterd. En al riep Alva met zijn gewoon stopwoord uit: No es nada (het is niets), de inneming van den Briel zou hem werks genoeg verschaffen, om vooreerst den 10en penning te laten rusten. De Almachtige had gesproken: »tot hiertoe en niet »verder!"

Zoo ooit op kennelijke wijze in de geschiedenis onzes Vaderlands het schriftwoord: Mijne wegen zijn niet uwe wegen, mijne gedachten niet ulieder gedachten, spreekt de Heer! in vervulling trad, dan was het in de geschiedenis der verrassing van den Briel. Wie kon iets goeds verwachten van den woesten Lumey van der Marck, van den afzichtelijken Gautier Herlijn met afgesneden neus en ooren, die gezworen had elken priester of monnik, die hem in handen viel, evenzoo te schenden als men hem gedaan had, van dien woesten Enthes van Mentheda, den dollen Enthes bijgenaamd, van Dirk Duivel, van die geheele ruwe bende, meer berucht dan beroemd in tallooze rooverijen. Zeker, er was ook goud bij dat geuzenvolk, en, al waren velen door litteekens misvormd, door sabelhouwen verminkt, bij den gloeienden haat tegen de Spanjolen 't kenmerk van allen, was toch ook bij sommigen liefde voor Oranje, liefde tot de vrijheid, liefde voor het woord Gods, dat zij weer in 't land hunner vaderen in eere zochten te brengen. Van Haren, Jakob Simonszoon De Rijk, zelfs Blois van Treslong waren mannen, die met eere hunnen naam zouden vermeld zien in de rij der voorvechters voor de zaak der vrijheid!

Maar juist op dit oogenblik (1572) was de vloot der Watergeuzen zwakker dan zij in langen tijd geweest was. De graaf van Oost-Vriesland, hunne aanhoudende rooverijen moede, had beslag op vele hunner schepen gelegd; zij waren door Alva's schepen verjaagd, de vreemde havens bleven voor de vrijbuiters gesloten, alleen in Engeland vonden ze nog schuilplaats. Maar ook daaruit werden ze verjaagd. De haat tusschen Spanje en Engeland was afgekoeld, Filips had Elisabeth, de koningin van Engeland, doen weten, dat hij, zoo zij voortging den Watergeuzen eene schuilplaats te verleenen, dit als eene oorlogsverklaring zou aanmerken en Elisabeth, liever dan zich in oorlog met Spanje te wikkelen, verbood den Geuzen de haven van Dover.

De kleine vloot, 24 schepen sterk, slecht van 't noodige voorzien, koos zee. Waarheen? zoo vroegen nu de verschillende bevelhebbers en men besloot, naar Tessel te stevenen of Enkhuizen te bemachtigen; daar zou men leeftocht kunnen opdoen. Maar de hevige wind uit het Noord-Oosten dreef de Watergeuzen zuidwaarts, en in plaats van bij Tessel terecht te komen, wierpen de Geuzen het anker voor den mond der Maas.

Wat nu? De honger dreef de Geuzen iets te doen. Lumey stelde voor, den Briel te vermeesteren, te plunderen en dan weer te verlaten, maar De Rijk was hier beslist tegen, en stelde voor den Briel te bemachtigen en in bezit te houden voor den Prins van Oranje. Zijn gevoelen kreeg de overhand, en Blois van Treslong, in den Briel geboortig, die bovendien wist dat er weinig bezetting in den Briel lag, gaf Koppestok, den veerman, die in den grond van zijn hart een Geus was, zijnen zegelring, in den Briel welbekend, omdat Treslong's vader burgemeester was geweest van die stad, met de boodschap er bij, den Briel op te eischen in naam der Watergeuzen en den Prins van Oranje.

Werd de stad niet binnen twee uren overgegeven, dan zouden de Watergeuzen geweld gebruiken.

Koppestok kwam met zijne boodschap voor den Raad en de deftige vroedschap wist niet hoe te handelen. Tusschen twee vuren, wisten ze niet, wat te doen; òf Alva ongehoorzaam zijn òf de overmacht der Geuzen trotseeren (Koppestok had het aantal der Watergeuzen op 5000 geschat, terwijl er slechts 500 waren). Zoo gingen de twee uren met wikken en wegen voorbij en onderwijl waren de Watergeuzen geland, staken de poorten in brand, rammeiden ze open en onder 't geschreeuw: »Vivent les Gueux" en 't zingen van 't Wilhelmuslied trokken ze op den 1sten April 1572 de stad binnen. Lumey wilde naar hartelust plunderen, dan de stad in brand steken en vertrekken, maar de anderen hielden den woestaard tegen en wezen hem op zijnen plicht, om voor Oranje en de vrijheid te strijden. Men bleef dus in de stad, versterkte de wallen, plantte het geschut er op en stelde zoo de stad in tegenweer.

Onderwijl was bij Alva het bericht van der Geuzen daad gekomen en deze had onmiddellijk den Graaf van Bossu bevel gegeven, met eenige vendelen krijgsvolk den Geus te verjagen. 't Scheen eene gemakkelijke taak de kleine bende weer uit de pas verkregen stelling te verdrijven. Bossu rukte voor de stad, maar de Geuzen verdedigden zich moedig. Toch moesten zij voor de overmacht wijken en zij zouden 't hard genoeg te verantwoorden gehad hebben, zoo niet Rochus Meeuwiszoon, geboren Briellenaar en Geus van echten bloede, in 't water was gesprongen en met de bijl tusschen de tanden geklemd naar de sluisdeuren was gezwommen om die stuk te hakken. De op hem gemikte schoten troffen geen doel en eindelijk was de sluis opengehakt, het water gudste naar binnen en stroomde als eene zee over de lage velden rondom Brielle. Haastige terugkeer was nu noodzakelijk, Bossu moest met spijt den aftocht blazen en wreekte zich over zijne nederlaag door den trouweloozen moord op de inwoners van Rotterdam.

Te laat zag Alva de groote fout in, die hij had begaan door de zeesteden zoo zwak te bezetten. In allerijl zond hij dus don Paciotto naar Vlissingen om daar de vestingwerken te voltooien en Spaansche schepen met krijgsvolk, tot versterking van het garnizoen. Maar in Vlissingen had men reeds van den Briel en de Geuzen gehoord, wist men welke eigenaardige beteekenis er lag in dat spottende rijmpje: Op den eersten April verloor duc d'Alf zijn bril, en 't Vlissinger volkje, opgestookt door Jan van Kuyk, heer van Erpt, besloot, het vreemde krijgsvolk niet binnen te laten. Reeds waren de fouriers en kwartiermakers in de stad, om de ontvangst der Spanjaarden voor te bereiden, maar zij werden door een spottenden en tartenden hoop omringd, en één der Spanjaarden verstoutte zich, Jan Alman, een burger van Vlissingen, een slag in 't aangezicht te geven. Deze liep woedend naar huis, om zijn rapier te halen en al spoedig liep het gerucht van mond tot mond, dat Jan en alleman 't zwaard ging halen; de burgerij wapende zich,

men sloot de poorten, 't geschut op de wallen werd door een ijlhoofdige losgebrand op de Spaansche schepen en de Spanjaarden kwamen niet in de stad. De werken van het kasteel, dat ook Vlissingen in ijzeren boei zou knellen, werden verwoest en don Paciotto, onkundig van de omkeering in de stad, gevangen genomen, door 't grauw mishandeld en op het bevel van Willem van Treslong, die inmiddels de Vlissingers met zijne Geuzen ondersteunen kwam, dadelijk opgehangen. Of de Stadhouder van Walcheren, Antonie van Boulogne, al vermaande en waarschuwde, niets hielp, de Vlissingers hadden genoeg van den Spanjool, Vlissingen was Geusch geworden.

Nauwelijks had Graaf Lodewijk, die zich toen te Calais bevond, van de omkeering dezer zaken te Vlissingen gehoord of hij zond Jeronimus Tseraerts met eenige Fransche soldaten naar Walcheren, de Engelsche uitgewekenen zonden ook eene bende van 125 man en Kuyk en Tseraerts waren onvermoeid bezig, 's Prinsen macht te versterken en Vlissingen, de sleutel der Schelde. 't pistool op de borst van Antwerpen, te behouden. Ook Veere en Zierikzee kwamen spoedig door de hulp der wakkere Zeeuwen en Watergeuzen aan des Prinsen zijde en dagelijks hadden er bloedige worstelingen plaats tusschen de Spanjaarden en de Geuzen, die eindelijk daarmede eindigden, dat de Spanjaarden zich veilig moesten houden achter de wallen van Middelburg, welke stad nu het bolwerk voor de Spanjolen werd en spoedig door de Zeeuwen werd ingesloten.

Den Briel en Vlissingen hadden 't eerst de vijanden verdreven, en nu schudde de eene stad na de andere het dwangjuk af, veranderde, zoo noodig, de Spaanschgezinde regeering en joeg de Spaansche bezetting de poorten uit. 't Eerst begon in 't Noorden: Enkhuizen, machtig door de haringvangst, de sleutel der Zuiderzee. Toen Medenblik en Hoorn, toen Haarlem, Alkmaar, Leiden, Delft, Dordrecht, Gorinchem, Gouda, Oudewater, Monnikendam, Edam, Purmerende; al deze steden wierpen het Spaansche juk af en schaarden zich onder de banier van den Prins van Oranje, als 's konings wettigen stadhouder. Wie dezen plotselingen ommekeer zou gedacht hebben, zou hebben durven hopen, Oranje niet en ook nu moeten we met verbazing erkennen de hand des Heeren, die wonderen werkt en belijden met Oranje:

Dit werk is door Gods alvermogen
  Door 's Heeren hand alleen geschied;
Het is een wonder in onze oogen
  Wij zien het, maar doorgronden 't niet!

c. BERGEN VERRAST.

Holland en Zeeland hadden dan nu 't dwangjuk afgeschud. Hier zou nu nog enkele jaren de worstelstrijd gestreden, de grond rood

geverfd worden door 't bloed der helden; hier zou gekampt worden met eene verbittering, die alle beschrijving te boven gaat. Maar, de sleutels voor Holland, Zeeland en 't Noorderkwartier waren voor goed geusch en waren er nog bloohartigen in deze provinciën en nog enkele steden in het Noorden weifelend, ook deze kozen voor Oranje partij, toen Alva het bijna ongelooflijke bericht kreeg, dat Bergen in Henegouwen bij verrassing was genomen door Lodewijk van Nassau, den onvermoeiden en schranderen broeder van Alva's grootsten tegenstander. Want nu werden al de steden in het Noorden zoo goed als van bezettingen ontbloot, omdat Alva met een sterk leger tegen Bergen op moest trekken — alleen enkele steden en daaronder 't belangrijke Amsterdam hielden de zijde van Filips II en Alva.

Lodewijk van Nassau bepleitte, zooals reeds vermeld is, de belangen zijns broeders in Frankrijk. Hier was hij sterk door 't vertrouwen, dat hij van de Hugenooten bezat en was als een trouwe wachter voor de zaak der vrijheid dadelijk bij de hand, als de nood het eischte. Alva duchtte den koenen graaf, die door hem wel verslagen, maar niet verwonnen was. Een zekere Olivier, schilder te Bergen, had Alva meermalen goed geteekende kaarten geleverd van onderscheidene deelen van ons land. Alva beschouwde den bekwamen schilder als van harte zijne zaak toegedaan en zeer geschikt om een spion te zijn in zijnen dienst, ten einde graaf Lodewijk te bespieden. Maar Olivier was geen vriend der Spanjaarden en verschalkte zelfs Alva. Hij maakte kennis met graaf Lodewijk, beschreef hem het terrein in 't Zuiden van ons land, vooral de vesting Bergen en de zwakke punten der stad, zeide, hoe men in Bergen verlangde van Alva en den 10en penning af te wezen; en graaf Lodewijk besloot, de stad Bergen bij verrassing zoo mogelijk in te nemen. Olivier bood aan den aanslag te leiden. Alles slaagde naar wensch. Olivier nam met een 12tal uitgelezen mannen zijnen intrek in eene herberg, als wijnkooper verkleed. Zij vroegen den waard, wanneer de poort ontsloten werd en toen zij ten antwoord kregen, 's morgens om 4 uur, vroegen zij, of 't niet wat eerder kon, daar zij gaarne hunnen wijn vóór zonsopgang wilden vervoeren. De waard zeide, dat de portier voor eene kleinigheid hen dat verzoek wel zou willen toestaan. 's Morgens, voor het aanbreken van den dag, vervoegden zij zich bij den portier, namen hem onverwachts den sleutel af, ontsloten de poort en lieten graaf Lodewijk, die in eene hinderlaag lag, met 40 ruiters binnen. Het hoofdleger, 1500 man 500 ruiters, lag in de nabijheid in de bosschen rondom Bergen.

Deze kleine bende vertoonde zich bij herhaling op de verschillende punten der stad, roepende, dat zij kwamen om de inwoners van Alva en den 10en penning te verlossen, zij hielden de straten schoon en wachtten op de komst van 't leger, dat in den morgen zou opdagen. Maar de hulp kwam niet en de 40 koene ruiters liepen gevaar, de

stad te worden uitgejaagd. Spoorslags reed nu Lodewijk uit de stad, vond zijne verdwaalde troepen, zette achter elk der ruiters eenen voetknecht op het paard en nu ging het in gestrekten draf op Bergen los. Juist zou de brug opgehaald worden en was de bezetting en het volk op verzet bedacht, toen Lodewijk verscheen, de voorste ruiter op de brug, die reeds omhoog ging, sprong, en zoo vrijen toegang tot de stad verschafte.

Bergen was in de handen der Geuzen, Bergen, slechts op weinige uren afstands van Brussel, de sleutel des lands in het zuiden, en vooral bij de slechte gezindheid van 't Fransche hof, voor Alva een uiterst gevaarlijk punt. Toen hem 't bericht der verrassing gewerd, kon hij 't niet gelooven. Zijne spionnen hadden den vorigen dag den graaf nog te Parijs gezien, en nu te Bergen! Maar toen hij stellige zekerheid kreeg, riep hij niet: No es nada (het is niets) maar was zóó boos, dat hij zijnen hoed op den grond smeet en daarop trapte. Dadelijk besloot hij de kastijding der Noordelijke provincien uit te stellen, den 10en penning vooreerst te laten rusten en met alle macht naar Bergen te trekken, om uit dien gevaarlijken hoek de Geuzen te verdrijven. In korten tijd was alles hem zoo tegengeloopen in deze gewesten, waar hij overigens onbeperkt Heer was, dat hij geducht in de klem begon te geraken, van twee zijden bestookt, zonder geld, met weinig krijgsvoorraad! De lijdensnacht werd bestraald door het morgenrood der vrijheid en 't volk jubelde reeds, dat eindelijk de Heer ten strijde was opgestaan, om zijne haters, wijd en zijd, verjaagd, verstrooid te doen vluchten. Helaas, men jubelde te vroeg!

d. OMKEERING TEN GOEDE, DE PRINS TE VELDE.

Al de bezettingen in de Noordelijke provinciën, die het Spaansche dwangjuk op de schouders der burgers geladen hadden, waren tot de belegering van Bergen afgetrokken. En pas waren ze gegaan, of de steden volgden het voorbeeld van de Hollandsche steden Brielle, Enkhuizen enz. en joegen de overgebleven Spanjaarden weg. Zelfs Friesland en Groningen, Overijsel en Gelderland verklaarden zich voor den Prins, die voorloopig den graaf van der Mark in Holland, Tseraerts in Zeeland, Joost van Schauenburg in 't Noorden en den graaf van den Berg in Gelderland als Stadhouder aanstelde. Dat deze omkeering niet zonder verbitterden strijd gevoerd werd, en dat de ontketende Geus soms aan zijne wraakzucht den vrijen teugel liet, laat zich denken, en vooral de Watergeuzen kenmerkten zich door ruwe wreedheid tegen priesters en monniken, met name te Gorkum, Dordrecht en Gouda.

Middelerwijl was ook een goede buit den Zeeuwen in handen gevallen. Deze dappere varensgasten, geboren en getogen op of aan de zee, op 't water vertrouwd als geen ander volk in Europa, hadden met hunne kleine scheepsmacht wonderen van dapperheid verricht en

werden voor Alva nog veel geduchter dan de vloot der Watergeuzen. Langzamerhand groeide het getal der scheepkens aan, werd er een admiraal en een vice-admiraal aangesteld en hield men wacht voor en op de Schelde, terwijl men, ondanks alle pogingen van Alva, op de wateren meester bleef.

Ondertusschen naderde de hertog van Medina Celi, die in Spanje tot opvolger van Alva gekozen was, onbewust van de groote veranderingen, die in Walcheren hadden plaats gehad, deze landen. Onbezorgd naderde hij de vijandige stranden en werd opeens van alle zijden bestookt door de Zeeuwen, die de Spaansche galjoenen met hunne ranke vaartuigjes enterden, ze bestormden en voor goeden prijs opbrachten. Ternauwernood ontkwam de hertog in een bootje en stapte bij Sluis aan wal. Schatten gelds en veel goederen vielen den Zeeuwen in handen en de Zeeuwsche vloot groeide door al hare stoutmoedige daden zoozeer aan, dat zij weldra een 150 schepen telde. Van den buit kwam echter ditmaal niet veel in handen van Oranje, die juist nu zoo dringend behoefte had aan geld. Immers ten tweeden male besloot de Prins 't geluk der wapenen tegen Alva te beproeven. Was de vorige veldtocht mislukt, nu stonden de zaken oneindig veel beter, nu was Alva in de klem en wat zou er, met behulp van 't goedgestemde Fransche hof, niet te wachten zijn van het kloek optreden zijnerzijds. Met meer klem dan ooit te voren was het thans de leus: »Nu of nooit!"

Maar de Prins had bijna geen geld. Zijne verwarde finantiën waren door zuinig beheer eenigszins weer in 't gereede gekomen, zou hij nu weer zich door zelfopoffering een geruïneerd man maken? En toch, hij deed het! Hij deed, wat zelfverloochenende liefde alleen kan doen; zijn eigen huisraad, zijn eigen goud en zilver, wat hij maar eenigszins missen kon, of ook wat hij niet missen kon en geld waard was, werd op de Frankforter mis verkocht. Zoo kreeg de Prins weer geld in handen, om den strijd te beginnen. Had hij meer, had hij genoeg gehad, hij zou, nu Bergen was verrast, nu Alva optrok naar deze stad, dadelijk met een leger in 't veld verschenen zijn; maar hij had gedaan, wat hij kon. Gewerkt had hij en gebeden, de Heer zou voorzien! Maar nu had hij dan ook 't volste recht, een beroep te doen op de Protestantsche Christenheid, op de menschheid, die tegen de onderdrukking partij kiest voor den verdrukte, vooral op Holland en Zeeland, pas herboren voor de vrijheid. Die moesten borg zijn voor zijne troepen en hunne soldij, en daartoe maande hij hen aan, om te helpen, met gereed geld en met hun woord. Met klem van taal en met kracht van kleuren schilderde hij hun 't gewichtige van 't oogenblik af. Hij had 15000 man voetvolk en 7000 ruiters te velde, maar hij moest 3 maanden soldij minstens aan zijne troepen waarborgen. »Laat geene som gelds," zoo schreef hij, »u »zoo dierbaar zijn, dat gij daarvoor uw leven, uwe vrouwen en kin»deren en al uwe nakomelingen tot de laatste geslachten zoudt wil-

»len opofferen, om zonde en schande over uw eigen hoofd en verderf »over ons te brengen, die zoo vromelijk u hebben zoeken te helpen. »Bedenkt, wat verachting gij u van vreemde natiën op den hals zult »halen, wat misdaad gij tegen God den Heer zult begaan, wat bloe- »dig juk gij voor altijd u en uwen kinderen zult opladen, indien gij »thans schoorvoetend terugtreedt; indien gij ons thans belet te velde »te komen met de troepen, die wij hebben geworven. En aan den »anderen kant, wat onuitsprekelijke weldaad gij den lande bewijzen »zult, indien gij ons thans helpt het uit de klauwen der Spaansche »gieren en wolven te verlossen."

Ook Alva had geld noodig. Hij liet den 10en penning rusten, maar beschreef de Staten van Holland tegen den 15en Juni, om over den afkoop van die belasting te onderhandelen. De Staten van Holland vergaderden dan ook op dien dag, maar op eene andere plaats, te Dordrecht, niet in naam van Alva, maar in naam van den Prins van Oranje, terwijl de gevolmachtigde van den Prins, Marnix van St. Aldegonde, 's Prinsen vriend en trouwe steun, de taalgeleerde, theoloog, dichter en Christenstaatsman — die hier niet rusten zou, omdat hij de ruste kende, die er overblijft voor 't volk Gods, ter vergadering tegenwoordig was.

Marnix bepleitte de belangen des Prinsen, vooral de geldelijke met zooveel klem en aandrang, dat de Staten van Holland de verlangde sommen gaven en beloofden al het hunne te doen. Verder werd de Prins erkend als Stadhouder van Holland, Zeeland en Friesland en beschouwde men hem als de wettige bestuurder en plaatsvervanger van den Spaanschen koning, door dezen zelve aangesteld, zonder dat hij ooit wettig was afgezet. Verder besloot men den Prins als eerste lid der Algemeene Staten en bij afwezigheid des konings, als hoofd en beschermer te erkennen. Wederzijds beloofde men, elkander houw en trouw te zijn en Oranje in alle zaken des bestuurs te kennen.

Toch draalde de verwachte steun lang genoeg, tot eindelijk te Hellensade omstreeks 15 Augustus, 200000 gulden gereed geld kwam en nog ƒ500000 als toezegging. Hier bracht ook een eenvoudig doopsgezind predikant met nog een ander van Monnikendam de som van 1060 gulden, in zijne gemeente ingezameld. Toen de Prins hem vroeg waarmeê hij hunne trouw en ijver kon beloonen, was 't antwoord: »Met Uwe vriendschap!"

Nu 't geld er was, ging de tocht voort. Zonder tegenstand trok de Prins tot in 't hart des lands, jammer maar, dat zijne troepen gruwelijk huis hielden en vooral de geestelijkheid barbaarsch behandelden. Te Oudenaarden bijv., werden 16 pastoors en monniken aan handen en voeten gebonden in 't water geworpen, waarin zij allen, op twee na, verdronken. Vertoogen, bevelen hiertegen baatten weinig. De Prins, die deze barbaarschheid tegen de borst stuitte en wiens verdraagzamen en medelijdenden aard niet dulden kon, dat men zoo ruw te werk

ging, deed, wat hij kon om die wandaden te beletten, maar soms was de woede der geuzen bij zijn leger niet te keeren.

Ondertusschen was Alva met zijn leger voor Bergen gerukt, en had de stad ingesloten, beschoten en bestormd, maar deze, sterk bevestigd, goed van krijgsvolk voorzien en heldhaftig verdedigd, hield het goed uit. Onderwijl naderde de Prins en Alva duchtte meer dan ooit de talrijke macht, waarmede Oranje kwam opdagen, de macht van 12000 man voetvolk en 3000 ruiters, waarmede Coligny zou optrekken tot ontzet, en werkelijk, hij had nog niet in zooveel verlegenheid gezeten. Maar — daar kwam de Bartholomeusnacht en vernietigde alle plannen en gedachten. Oranje's hoop werd den bodem ingeslagen; Alva haalde weder ruim adem en verheugde zich, en 't arme volk, dat den Heer om verlossing smeekte, zou het doel des lijdens leeren verstaan en uitroepen tot den Heer hunnen God:

Gij hebt ons voor een tijd bedroefd,
Maar ons gelouterd door het lijden
Gelijk het zilver wordt beproefd. —

e. DE BARTHOLOMEUSNACHT EN ZIJNE GEVOLGEN.

Zelden is er in de Geschiedenis een feit gepleegd, dat de volle snoodheid van 't arglistige menschenhart zoo openbaart als toen op den 24en Augustus 1572 eene bruiloft tot lokaas diende, om duizenden in den val te lokken en te dooden. De namen van Catharina de Medicis, Karel IX en de Guises zijn door die snoode valschheid en gruwelijke, verraderlijke moordzucht voor altijd geschandvlekt in de historiebladen.

Tusschen het hof en de Hugenooten bestond in de laatste twee jaren, (1570—1572) de beste verstandhouding. De hoofden der Hugenooten waren gezien aan 's konings paleis, ontvingen eerbewijzingen en eereposten, de Guises werden achteruitgezet en tegen Spanje eene vijandelijke houding aangenomen. De Hugenooten genoten volle burgervrijheid, en den vollen waarborg voor eene gelukkige en vreedzame toekomst schenen zij te erlangen, toen Hendrik van Bourbon, de hoogste in rang en geboorte onder hen, in het huwelijk zou treden met de eigen dochter van de koninginmoeder Catharina de Medicis, met de eigen zuster van Karel IX. Den 24en Augs. zou het huwelijk tusschen Hendrik van Navarre en Margaretha van Valois plaats hebben. De hoofden der Hugenooten zouden bij de huwelijksplechtigheid en de bruiloft tegenwoordig zijn, en zoo zou men een algemeen verzoeningsfeest houden. De argelooze Hugenooten spoedden zich naar Parijs, ook de grijze admiraal de Coligny, de uitnemendste der uitnemende leiders bij de Hugenooten, verder zijn schoonzoon Teligny, gehuwd met des admiraals dochter Louize, later de vrouw van Oranje, verder Condé en vele anderen. Onbezorgd naderde men den dag der goddeloos-

heid, zonder argwaan te voeden, ja men roemde om strijd de vriendelijkheid der koningin-moeder en de welwillendheid van het hof. Wel dreigde 't moordplan openbaar te worden, toen een al te voorbarig ketterdooder op den admiraal de Coligny een schot loste, waardoor deze gekwetst werd, maar de koning en zijne moeder kwamen zelf naar des Admiraals welstand vragen en beloofden den dader streng te straffen.

Het huwelijk had plaats. Alle maatregelen waren door 't moordcomplot genomen; de Hertog de Guise had zijne benden vergaderd, de orders gegeven en Karel IX, de zwakke ellendeling, genoodzaakt mee te doen. Te middernacht liet de stormklok van St. Germain l'Auxerrois hare doffe slagen hooren en riep de moorders op. De verschrikte Hugenooten werden in hunne bedden vermoord, in hunne huizen doodgestoken, in koelen bloede geslacht. De vluchtende weerloozen werden achtervolgd en op de straten gedood, ja Karel IX schoot in onzinnige woede op de gejaagden van uit de vensters van zijn paleis. De Coligny, nog niet van zijne wonden hersteld, was een der eerste slachtoffers.

Noch de dapperheid van dezen edelen man, noch eerbied voor zijne grijze haren, noch de kalme moed, waarmede hij de snoodaards te woord stond, konden de beulen vermurwen. Hij werd geslagen, geschopt, doorschoten, uit het raam gesmakt en de walgelijke Guise verlaagde zich den dooden leeuw eenen schop te geven. Grooter schurkerij als in die Parijsche bloedbruiloft heeft plaats gehad, is zeker nooit bedreven. Nauwelijks bracht de bruidegom en de Prins van Condé, als prins van den bloede er het leven af. En de moord te Parijs werd volvoerd in de andere steden op bevel des konings, die bang was, dat er één zou overblijven om hem zijne snoodheid te verwijten. Geloofwaardige geschiedschrijvers schatten 't aantal vermoorden op 70000 man en 't waren de besten, de edelsten der Hugenooten, die vielen.

Filips de II prees de schanddaad, en schreef eenen hartelijken brief aan 't fransche hof. De Paus liet de kanonnen losbranden en zong Te Deums in de kerken. De gruwelijke en gemeene daad werd, tot eeuwige schande der Roomsche kerk en hare priesters, verheerlijkt in plaats van gebrandmerkt!

Alva juichte. Hij was in netelige omstandigheden geweest, maar nu was er geen zorg meer. Van Frankrijk, met Spanje bevriend, van de verlamde en ontmoedigde Hugenooten was niets te vreezen. En Oranje zou, als vroeger, spoedig genoodzaakt zijn, wegens geldgebrek zijn leger af te danken. Evenals toen hij in 1568 tegenover den Prins stond, besloot hij, niet te vechten, maar hem af te matten en aan de praat te houden, tot de Prins genoodzaakt zou zijn, de troepen af te danken. Hij liet zijn leger, dat bovendien sterker was dan dat van den Prins, verschansen, zoodat het eene vesting geleek, als eene muur voor Bergen gelegerd, en toen hij in de maand September de

voorhoede van Oranje's leger zag naderen, kon hij gerust de toekomst afwachten. Of Oranje al ten strijde daagde en prikkelde met trompetgeschal en vaandelgewapper, Alva liet zich niet verleiden; of Oranje zijne legerplaats al bestormde, de ijzeren verschansingen waren te goed bemand, te wel verdedigd om zulk eene hopelooze onderneming voor de tweede maal te beproeven. Hoe was het heerlijke verschiet beneveld door de onverwachte gebeurtenis op St. Bartholomeusdag! Toch deed de Prins wat hij kon en verloor den moed niet. Zoo de Heere toeven mocht, Hij zou eenmaal komen en dit arme volk redden en de goddeloosheden van Guises en Alva's wreken! Kalm besloot de Prins eindelijk tot den terugtocht. Hij liet Lodewijk, die binnen de stad met de treurige veranderingen op de hoogte was gekomen, weten, dat hij de stad maar op de best mogelijke voorwaarden moest overgeven en trok mismoedig af. Het leger van den Prins was reeds op den terugtocht, toen Alva besloot, Oranje nog eens gevoelig te treffen. Eene bende van 2000 man, onder bevel van Juliaan Romero, die tot onderlinge herkenning hemden over hunne wapenrusting droegen, rukte in alle stilte in 't holst van den nacht uit, overrompelde de schildwachten, drong diep in 's Prinsen legerkamp, waar alles zich in eenen vasten slaap bevond, door, en doodde die hen voor de hand kwamen. De Prins zelf, niets kwaads vermoedende, had zich geheel gekleed op een rustbed geworpen en bemerkte niets van 't groote gevaar, dat hem dreigde. Maar het waakzame hondje dat voor zijn bed rustte, hoorde onraad, jankte, blafte, sprong tegen den slaper op, krabde hem in 't gezicht, zoodat eindelijk de Prins ontwaakte en in een oogenblik al 't gevaarlijke van zijnen toestand inzag. Hij besteeg onmiddellijk zijn paard, dat geheel gezadeld stond, liet alarm slaan, maar zoo nabij was 't gevaar geweest, dat 's Prinsen eigen geheimschrijver in zijne tent werd doodgestoken. Bij de algemeene verwarring duurde het moorden der Spanjaarden voort, hoewel Oranje's troepen spoedig bemerkten, bij het schijnsel der brandende tenten, welk een gering aantal hunner vijanden tegenover hen stond en Don Antonio Moxica, die te ver was doorgedrongen, zestig man verloor. Maar de Prins had wel 600 man verloren en 't krijgsvolk was zoo ontmoedigd en oproerig omdat ze geen soldij ontvingen, dat Oranje ternauwernood het leven er afbracht. Hij dankte zijn leger af en zag de toekomst donker in. Nochtans, de zaak der vrijheid en den heiligen strijd, zoolang met opoffering gestreden, liet hij niet los. »Ik ga," schreef hij aan Graaf Jan, »naar Holland, ten einde op alles zooveel »mogelijk orde te stellen, besloten, dáár mijn graf te vinden." Bovendien zond hij, vooral geprikkeld door den Parijschen moord, dringende vertoogen aan de Protestantsche vorsten en Lodewijk Boisot als gezant naar Elisabeth van Engeland, om haar op te roepen tot hulp tegen den gruwel der kettermoorderij, tot den strijd voor de eere Gods en Zijn woord, zooals die in de Nederlanden gestreden werd.

Graaf Lodewijk lag intusschen ziek te Bergen. Het gebeurde te Parijs, de dood van zooveel vrienden, de ergernis over zooveel veinzerij en wreedheid, 't verdriet over den tegenspoed zijner ondernemingen, al deze dingen maakten hem ziek en hij lag met eene hevige koorts te bed, terwijl de dappere de la Noue het opperbevel voerde en met leeuwenmoed de stad verdedigde. Maar de goede geest der bezetting was geweken, vele Franschen weigerden langer te strijden, vooral toen er van koningswege een gebod gekomen was aan alle Fransche onderdanen, om de vijandelijkheden tegen Spanje te staken. Ondanks deze tegenspoeden, oók binnen de stad, weerde zij zich zóó goed, dat Alva, vreezende de vesting niet voor den winter in handen te krijgen, de bezetting voordeelige voorwaarden toestond, o. a. dat zij met krijgseer zoude mogen uitrukken. De stad gaf zich dan ook den 19en Sept. over en van weerszijden werden vier gijzelaars gegeven, tot naleving van het verdrag. Sommige geschiedschrijvers beweren, dat Alva ditmaal eens zijn woord hield, terwijl onder anderen Motley dit tegenspreekt en meedeelt, hoe Lodewijk, te ziek om te reizen, toch gedrongen werd voort te gaan en hem het noodigste, de rust, onthouden werd. Hoe het zij, Bergen was ingenomen, en de slachter van Valenciennes, de gruwelijke, schraapzuchtige Noircarmes, hervatte er zijn slachtershandwerk, liet de bevolking bij honderden vermoorden en zelfs velen in den omtrek dooden. De bloeiende stad verloor voor jaren haren luister. Alva kon het zijnen beul niet verbeteren, maar toch beproefde hij hem te evenaren, toen hij Mechelen door zijne troepen liet bezetten en uitplunderen op eene gruwelijke wijze en de roomsche bevolking van de vechters voor 't geloof der katholieke kerk meer te vreezen hadden, dan van de Geuzen.

En Graaf Lodewijk! Mistroostig en zwaar ziek kwam hij te Dillenburg aan, en 't duurde lang voor zijne geschokte gezondheid geheel weer hersteld was. Maar ook hij kende den God zijns heils, die tot zijne ziel het troostwoord sprak: »Roep Mij aan in den dag der benauwdheid., Ik zal er u uithelpen en gij zult Mij eeren" en eerlang is hij weer onvermoeid bezig om in Duitschland, en zelfs in 't beruchte Frankrijk te werken voor de zaak der Nederlanden.

ORANJE IN HOLLAND.

De Prins was tijdig in Holland aangekomen. Er was twist tusschen de Staten en de hoofden der Geuzen, Van der Marck en Entes, die door hunne ruwheid, hunne wreede handelingen en hunne aanmatigingen aanleiding tot veel klachten gaven. Oranje beijverde zich den twist bij te leggen, maar kortwiekte intusschen de macht der Geuzen,

door hen aan gezag en wetten te onderwerpen. Maar Van der Marck noch Entes stoorden zich aan zijnen raad en de twist liep zóó hoog, dat de burgers van Delft, waar Oranje in het klooster van den prior van St. Aagten woonde, de beide geuzenaanvoerders gevangen namen, maar op voorspraak van Oranje, die de goede diensten beider vlootvoogden niet voorbijzien kon, weder ontsloegen. De vijand meende evenwel met den geuzentwist zijn voordeel te doen en Bossu schreef aan den burgemeester te Delft, Hugo Jansz. van Groenewegen, dat hij moest trachten, den Prins van Oranje den Spanjaarden over te leveren. Deze brief kwam aan een verkeerd adres en op die wijze in handen van den Prins, die den burgemeester ondervroeg, maar hem noch tot een daad tegen Bossu, noch tot bekentenis van verraad krijgen kon. Toch blijkt uit dit voorval, hoe de Prins al dadelijk met moeielijkheden te worstelen had en op zijne hoede diende te zijn.

Alva besloot nu, nadat hij Bergen genomen had en dus in den rug gedekt was, met zijne legermacht de noordelijke gewesten te onderwerpen en streng voor hunnen afval te straffen. 't Eerst rukte Don Frederik aan het hoofd van dit leger naar Zutfen, dat zich lafhartig overgaf, terwijl de Graaf van den Berg, 's Prinsen zwager, schandelijk vluchtte bij de eerste aannadering des vijands. Ook Joost van Schauenburg toonde even laf in de betrekking van Stadhouder in Friesland en Groningen als in den strijd te zijn, dewijl hij op het naderend gevaar zich spoedig uit de voeten maakte. Alva had spoedig geheel de Noordelijke provinciën Gelderland, Overijsel, Groningen, Friesland met al de afvallige steden weder in zijne macht, alleen Holland en Zeeland hielden vol; maar die twee provinciën zouden ook worstelen voor de vrijheid met oud Romeinschen heldenmoed en met oude onbezweken volharding al worstelende overwinnen!

De geheele Spaansche krijgsmacht keerde zich nu tegen de twee provinciën reeds genoemd. En in deze provinciën waren Amsterdam, Middelburg en Tholen nog op de zijde des vijands en de hulpmiddelen gering. Het eerst trok eene afdeeling Spanjaarden onder Romero op de stad Naarden los. Hier bood men zwakken weerstand, alleen een zinnelooze stak in zijne verstandsverbijstering een stuk van de wallen af zonder schade aan te richten. Toch zou Naarden vreeselijk boeten. Don Frederik eischte de stad op, de burgers brachten bevende de sleutels en de Spaansche bevelhebber Romero beval, dat de burgers naar de kerk zich zouden begeven, om den nieuwen eed van trouw af te leggen. Deze, argeloos, begaven zich naar 't gebouw, maar intusschen werd de kerk omsingeld, en trad een priester 't godshuis binnen, die de vergadering aanzeide, dat zij zich ter dood moesten voorbereiden. En pas had hij uitgesproken of de Spanjaarden hielden een bloedbad, en begingen een gruwelstuk, dat ons met walging en afgrijzen vervult, en door den geschiedschrijver Hooft met scherpe kleuren is geteekend in zijne Nederlandsche historiën. Maar de verminkte, geschonden, verzengde en verkoolde lijken van het uitgemoorde

Naarden schreiden ten hemel om wrake, en men kan nu eens zien, wat er van Spaansche trouw en Spaansche barmhartigheid te wachten was! Men besloot in Holland zijn leven duur te verkoopen, en liever te strijden tot den dood, dan eene prooi dier onmenschen te worden!

Na den moord van Naarden ging het op Haarlem los. Don Frederik vestigde zijn hoofdkwartier in de stad en trachtte de weifelende bewoners en de Spaanschgezinden in de stad tot overgave te bewegen door schoone beloften, ja zelfs werden er uit Haarlem drie der vroedschap gezonden om met Don Frederik te onderhandelen. Maar de bevolking en ook de bevelhebber der bezetting, Wijbout Ripperda, joeg de verraders de stad uit, veranderde de regeering en men besloot, niet te onderhandelen, maar Haarlem tot het uiterste te verdedigen.

Ripperda sprak de schutters van Haarlem, in den Doele bijeenvergaderd, op de navolgende kloeke wijze aan: »Manhaftige burgers, »gij zijt hier bijeengekomen, om te vernemen, dat don Frederik, zoon »van den hertog van Alva, gereed staat, deze stad te komen belege- »ren. Uw magistraat had gezworen in geene handeling met den »Spanjaard te zullen treden, buiten weten van mij en de zeven hoofd- »kapiteinen, en nu heeft zij, tegen haren plechtigen eed, heimelijk »lieden naar Amsterdam gezonden, om van den Spanjaard genade »en pardon af te smeeken. Welke genade wij te wachten hebben, »kunnen Mechelen, Zutfen en Naarden u leeren. Maar bedenkt boven- »dien, door welken eed gij aan den Prins van Oranje, uwen Stadhou- »der verbonden zijt. Ik twijfel niet of gij zult dien eed gestand doen »en uwe eer betrachten, gelijk ik. Want ik voor mij ben van meening, »om den laatsten droppel van mijn bloed voor de burgers en de »vrijheid van deze stad te wagen. Gij hebt nu vrijmoedig en zonder »schromen te verklaren, of gij dit ook van voornemen zijt of niet. »Wilt gij, dan zullen wij de noodige orders stellen en wij hopen, dat »de vijand geene eer aan ons zal behalen. Ziet daar het opzet van »een' Fries. Maar Holland placht ook wakkere borsten te kweeken, »en ik verlang te weten, wat er de mannen van Haarlem van zeggen."

Dat Haarlem strijden zou en van geen onderhandelen weten wilde, ondervonden dan ook spoedig twee der afgezanten naar Don Frederik, Assendelft en Van Schagen, die beide, na rechterlijk vonnis als landverraders ter dood werden veroordeeld. Oranje moest dit voorbeeld stellen, om — waar alles partij kiezen moest, en flauwhartigheid 't meest de zaak der vrijheid schaden en verraden kon, die zooveel mogelijk te bannen.

Aan Haarlems bezit was voor den Spanjaard veel gelegen. Mocht hij slagen, het te bemachtigen, dan was Noord- van Zuid-Holland gescheiden en zou het, dacht Don Frederik, niet moeielijk vallen, eerst het Noorden en dan het Zuiden te onderwerpen. Met 30.000 man voetvolk en 1500 ruiters legerde hij zich voor de stad. Hij zou er 7 maanden liggen, 12000 man zijner troepen verliezen en als bit-

tere spot zou te midden der buitgemaakte vaandels op Haarlems wallen uitdagend te lezen staan: Haarlem is het kerkhof der Spanjaarden! En ja, binnen Haarlem was alles geestdrift. Zelfs vrouwen gordden de wapenen aan en Kenau Simons Hasselaar streed aan 't hoofd van 300 vrouwen met geweer en zwaard gewapend, moedig in de rijen der vechtenden mede.

Haarlem was een der zwakste steden van Holland, maar kon van de zijde van Amsterdam, 't hoofdkwartier van Don Frederik alleen langs den smallen IJdijk, tusschen het IJ en het Haarlemmermeer worden bereikt. 't Was dus van 't hoogste gewicht op dien weinige ellen breeden dijk post te vatten. Te laat trachtte men er positie te nemen om zoodoende de gemeenschap van Amsterdam af te snijden: — de zwakke Geuzenbende, door honger geplaagd, van alle kanten bestookt, moest eindelijk wijken en zou den Spanjaarden in handen gevallen zijn, zoo niet Jan Harink geheel alleen op het smalste punt van den dijk de aandringende vijanden had tegengehouden, tot de kleine Geuzenbende buiten gevaar was. Toen sprong hij in 't water, kliefde met krachtige armen den vloed en kwam, »in spijt van menige scheut" behouden aan den overkant.

Don Frederik maakte zich nu meester van Sparendam en begon de stad in te sluiten. Eene poging van Oranje, die geene middelen onbeproefd liet, om de stad te steunen, om 4 vendelen voetvolk binnen de stad te brengen, gelukte, maar de Graaf van der Marck, die trachtte de verdere insluiting der stad te beletten, werd volkomen geslagen door de Spanjaarden, die hem uit eene hinderlaag overvielen. De toestand van Haarlem bleef echter dragelijk, zoolang de Haarlemmermeer in handen der Hollanders bleef en Oranje verzuimde dan ook niet, de scheepsmacht op dien waterplas te versterken. 't Zelfde deed de Graaf van Bossu van uit Amsterdam met de Spaansche schepen en dagelijks vielen er op de Meer schermutselingen voor met afwisselend geluk. De strenge winterkoude was den belegerden gunstig, omdat de Hollanders op de bevrozen plassen vrij wat beter terecht konden dan de bewoners van 't zoelere Zuiden. Dagelijks trachtte Oranje Haarlem van levensbehoeften en wapenen te voorzien en versterking te doen toekomen, en onder 't oog des vijands werden heldenstukken uitgevoerd, die den Spanjaarden toonden, wat de getergde Geuzen vermochten!

De Prins had, om beter op alles het oog te houden, zijn hoofdkwartier gevestigd te Sassenheim, om zelf alle pogingen van nabij te besturen, die werden aangewend, om Haarlem te ontzetten of de Spanjaarden afbreuk te doen. Zelf onderhield hij met de benarde stad eene drukke correspondentie; de brieven werden eerst door vertrouwde personen, die met levensgevaar door de stellingen des vijands slopen, daarna, toen dit te gevaarlijk werd, door duiven, die men smalle reepjes der brieven onder de vleugels bond, overgebracht. In al die brieven maande de Prins aan tot volharding en drukte hij zijne hartelijke belang-

stelling en medegevoel uit met de belegerde stad, prees de dapperheid der burgerij, prikkelde met krachtige woorden hunnen moed en verlevendigde hun vertrouwen op en hunne berusting in de leidingen der Almachtige Voorzienigheid.

Wel mocht de Prins de Haarlemmers prijzen. Met leeuwenmoed werd er gestreden, de stoutste uitvallen, en vaak met goed gevolg, beproefd. Elke duimbreed gronds werd den Spanjaarden betwist. Don Frederik, die gemeend had, de zwakke stad gemakkelijk te nemen, moest tot een geregeld beleg overgaan. De stad werd beschoten, verschansingen opgeworpen en eindelijk, toen men voldoende bres meende geschoten te hebben, bestormd. Maar nu ontvingen de Spanjolen eenen regen van kokend water, kokende olie, ongebluschte kalk, brandende pekkransen, terwijl eene hagelbui van steenen den indringers het hoofd verplette; de stormladders werden van de muren geworpen; elk Spanjaard, die 't hoofd boven den muur uitstak, werd den schedel gekliefd. Tot twee, driemaal toe trachtten de vijanden vasten voet op de muren te verkrijgen, telkens tevergeefs. Eindelijk gaven ze de hopelooze onderneming op, terwijl stapels lijken aan den voet des muurs lagen. Een tweede stormloop had geen gunstiger gevolg, terwijl een bolwerk, waarop men de Spanjaarden gelokt had, in de lucht sprong en menigen Spanjool verpletterd ter aarde deed storten. Zoo werd er geworsteld, weken, maanden lang, boven en onder den grond, met verbittering en haat, en nog steeds bleef don Frederik buiten de stad en hield Haarlem het uit, terwijl de keur van don Frederiks leger viel in die ontzachelijke worsteling.

De Spaansche bevelhebber getuigde dan ook zelf, dat nooit eene stad met meer moed en beleid werd verdedigd dan Haarlem. Zelfs vroeg hij zijnen vader, of hij het beleg maar niet zou opbreken, daar hij Haarlem te duur gekocht achtte voor zooveel dappere krijgslieden. Maar daar wilde Alva niet van hooren, hij had spot voor zulk eene wankelmoedigheid en 't beleg duurde met verdubbelde woede voort.

De Prins van Oranje trachtte nu, door allen toevoer van 't Spaansche leger af te snijden en het door schansen te omringen, den vijand te noodzaken tot 't opbreken van 't beleg, maar slaagde daarin niet bij gebrek aan geld en soldaten. Graaf Lodewijk, die alle pogingen in 't werk stelde, om, òf in Duitschland, òf in Frankrijk steun te bekomen, werd, zoo schreef zijn broeder hem, verwacht als »een Engel Gabriël". Maar geene hulp was te bekomen, overal klopte de Prins en zijn onvermoeide, trouwhartige broeder aan eene doovemansdeur — en intusschen was, bij 't begin van 't voorjaar, na eene worsteling van verscheidene dagen, de Geuzenvloot verslagen, de Spanjaard meester op de Meer en Haarlem van alle kanten ingesloten. Nu begon 't er donker voor de stad uit te zien. Geen uitval vermocht den ijzeren keten rondom de stad te verbreken, de ijzeren boei werd al steviger, al nauwer, en binnen in de stad deed zich de verschrikkelijkste vijand van allen, de honger, gevoelen.

Nog eene poging beproefden de Hollanders om hunne zusterstad van wissen ondergang te redden. Eene legermacht, uit vrijwilligers der Hollandsche steden saamgesteld, was gereed om met ammunitie en leeftocht de benauwde stad ter hulp te komen. De Prins zag al het hopelooze dezer poging in, maar wilde zich niet onthouden en zelf aan het hoofd dezer legermacht optrekken tot ontzet der stad. De Staten evenwel smeekten hem, zijn leven niet in zoo hachelijke onderneming te wagen, en Willem van Bronkhorst, heer van Batenburg, trok als aanvoerder op aan 't hoofd der zwakke legerschaar.

Men had getracht, door postduiven de belegerden in kennis te stellen met het voorgenomen plan, maar de Spanjaarden schoten de duiven, lazen de brieven en, terwijl men in Haarlem van niets wist, was men in 't Spaansche leger op alles voorbereid. De zwakke macht zou het onderspit delven!

En zoo geschiedde het! Aangevallen van alle zijden, viel de geheele legertrein met levensmiddelen en krijgsvoorraad in handen der belegeraars en weinigen der bende brachten er het leven af. Het hoofd van Van Batenburg werd binnen Haarlem geworpen en meldde op al te nare wijze den droeven uitslag der onderneming.

Nu was men ten einde raad. Onder 't Duitsche krijgsvolk begonnen zich sporen van oproerigheid te vertoonen. Alles was opgeteerd. Toen vatte men in wanhoop het besluit: zich met vrouwen en kinderen dwars door den vijand heen te slaan, de stad in brand te steken en een puinhoop den belegeraars achter te laten. Don Frederik deed nu echter voorstellen van genade en beloofde, dat niemand leed zou geschieden. Men liet zich verleiden en gaf toe; Haarlem gaf zich over en Spaansche wreedheid toonde, in 't vermoorden van honderden, van den edelen Ripperda onder anderen, wat hun gegeven woord beteekende, wat van Spaansche trouw te wachten was. Drie honderd burgers werden, rug aan rug gebonden, in 't Spaarne geworpen om jammerlijk te verdrinken. De soldaten woedden als razenden tegen de hongerige, bleeke, uitgevaste Haarlemmers

De toestand van Holland, nu in tweeën gedeeld, daar Amsterdam en Haarlem met den verbindingsdijk tusschenbeide in de macht der Spanjaarden was, mocht inderdaad hachelijk heeten. Velen zagen de toekomst donker in. 't Plan der Spanjaarden was, om nu spoedig 't noorderkwartier geheel te onderwerpen; een licht werk, dachten ze en zoo scheen 't ook wel. Wat zouden die onbemuurde, slecht versterkte, zwak bemande steden tegen de beste soldaten van Europa beginnen!

Maar — wat zij konden, als zij, tot 't uiterste getergd, met den moed der wanhoop streden, voor haard en altaren, voor vrijheid en de Eere Gods, dat had Haarlem bewezen, dat zou nog schitterender bewezen worden! Toch was 't niet te verwonderen, dat velen den moed ontzonk, dat men in radeloosheid de veerkracht miste, om vol te houden tegen hoop op hoop; dat men wel eens klagend vroeg: Ach, Heere, hoe lange! Diderik Sonoy, den Prins en de zaak der vrijheid van harte

toegedaan, schreef den 24sten Juli aan Oranje, welke vooruitzichten hij had in den zwaren strijd, en of hij ook met een machtig vorst een verbond had gesloten, waar de kans zoo hachelijk stond. Oranje, schoon onder 't gewicht der werkzaamheden gebogen, schoon bijna alleen staande, zwoegende dag en nacht in onophoudelijke drukte en zorg, schreef eenen brief zoo vol geloofsvertrouwen en Christelijken heldenmoed, dat den bloohartigste het hart weer hooger begon te kloppen. Hij antwoordde in eenen brief, gedagteekend 9 Augustus, aldus: »Wij nemen God tot getuige, hoeveel droefenis en hartzeer ons Haar»lems beklagelijk ongeluk verwekt heeft, en ware zulks met gevaar van »ons lijf en leven te verhoeden geweest, wij hebben menigmaal genoeg »aangeboden, datzelve daartoe te wagen, gelijk wij ook geene mid»delen of wegen onbeproefd hebben gelaten, welke eenigszins tot bij»stand of hulp dezer stad konden dienen ... En of het God Almachtig »beliefd heeft, niettegenstaande dit alles over de stad Haarlem naar »zijnen wil te beschikken, zullen wij Hem en Zijn Goddelijk Woord »daarom verloochenen en verlaten? Is daarom de sterke hand Gods »eenigszins verkort en Zijne kerk en gemeente daarom te niet ge»daan? .... Gij schrijft ons, dat men u zou laten weten, of wij ook »met een' of ander' machtig vorst in verbond staan, om alzoo door »een krachtig ontzet 's vijands geweldige macht te kunnen weerstaan, »waarop wij niet willen nalaten u te antwoorden, dat alvorens wij deze »zaak, de bescherming der Christenen en andere verdrukten in deze »landen, hebben aangevangen, wij met den oppersten Vorst der vor»sten zulk een vast verbond gemaakt hebben, dat wij geheel verzekerd »zijn, met al degenen, die vastelijk daarop betrouwen, door Zijne ge»weldige en machtige hand ten laatste te zullen worden ontzet, spijt »al Zijne en onze vijanden, zonder dat wij nochtans middelerwijl eenige »andere middelen, welke ons de Heer der Heirscharen heeft toege»schikt, hebben of alsnog willen laten voorbijgaan."

De Spanjaarden gingen inmiddels op Alkmaar los. Het stadje, aan alle kanten open, zwak van krijgsvolk voorzien, kon het, naar menschelijke berekening, niet lang uithouden. Don Frederik hunkerde dan ook naar 't oogenblik, waarop hij Alkmaar kon bemachtigen, om dan in de gelegenheid te zijn, zijne te groote zachtmoedigheid en toegevendheid te Naarden en Haarlem vertoond, door meerdere wreedheid te beschamen. Geen mensch zal blijven leven, voor iedere keel zal 't mes getrokken zijn, zoo sprak hij! Maar — wilde hij slachter wezen, de Alkmaarders bedankten er voor, om het slachtvee te zijn. Het gebed om redding, om behoud voor de broze veste rees op binnen Alkmaars muren. — Jan Arends, de getrouwe getuige Jesu Christi, lag op zijn sterfbed en biddende voor zijne vaderstad, riep hij in vurig geloofsvertrouwen uit: Zij zullen de stad niet hebben, de Heere zal verlossing geven! En ook hier zou het, evenals op den berg Hor tegenover Amalek bewezen worden, dat biddende handen meer vermogen dan een machtig heir!

De Prins zond in allerijl versterking naar de stad onder den dapperen Hopman Nicolaas Ruichaver. Toen er eenige weifeling bij de burgers was, of zij de bezetting wel zouden innemen, riep Ruichaver, dat marren moe, welnu — ronduit, wat is het: »af of aan." Dan zal 't aan zijn, riep de burgemeester Van Teylingen uit, ik voor mij ben besloten, de stad te verdedigen tot den laatsten droppel bloeds. In allerijl maakten nu burgers en soldaten, gezamenlijk een goede 2000 man weerbaar volk, de wallen gereed onder leiding van Ruichaver, Cabiljauw en Van Teylingen.

Don Frederik trok met 16000 man voor de stad. Hij liet ze beschieten en toen hij meende bres geschoten te hebben, bestormen. Maar nu ontmoetten de Spanjaarden eenen tegenstand, waarbij de bitterste tegenweer van Haarlem kinderspel was. Alles wat branden en schaden kon, kokende olie, kokend water, gesmolten lood, pekkransen, ongebluschte kalk, steenen, alles viel op de hoofden der aanvallers. De bres lag met lijken opgevuld, honderden dooden! Tot driemaal toe vloog de onverschrokken Spanjaard vooruit, en driemaal deinsde hij af. Toen Don Frederik eenige dagen later weder eenen storm gebood, waren de dappere en onversaagde krijgslieden niet tot den storm te bewegen, ja lieten zij zich liever dood slaan, dan tegen die geuzen en visschers te vechten.

Onderwijl zat Oranje niet stil. Hij onderhandelde met de bewoners van Alkmaar, en zeide, dat zij maar moed moesten houden, hij zou de dijken laten doorsteken, en 't land onder water laten loopen, »beter verdronken dan verloren land!" De brieven van den Prins werden door springers, die met hunne lange polsstokken over de breede waterscheidingen sprongen en met veel behendigheid door 't Spaansche legerkamp slopen, overgebracht. De brief, waarin de Prins 't bericht van het doorsteken der dijken schreef, was in den polsstok geschroefd van den timmerman Van der Mey. Deze werd echter ontdekt, vlood, door de Spanjaarden achtervolgd, weg, en raakte stok en brieven kwijt. Dit ongeluk was echter een geluk; Don Frederik las de brieven, en vroeg, of men die bedreiging zou afwachten; want hij wist te goed, dat de Geuzen voor dit uiterste niet zouden terugdeinzen. Bovendien had de Prins elders zijne kans waargenomen, en Geertruidenberg vermeesterd; verder liep het leger groot gevaar, dat het bij den fellen tegenstand, dien 't ontmoette, nog lang voor Alkmaars wallen zou moeten liggen. Men besloot dan ook — af te trekken; de kelen bleven van de messen vrij; 't gebed van den vromen Godsman Jan Arends was verhoord; de Spanjaard trok af en onze vaderen riepen verheugd uit: »Van Alkmaar begint de victorie!"

Ook in het Zuiden begon de kans gunstig te staan voor Oranje en de Zeeuwen. Eene vloot van 50 transportschepen, wel bemand en goed voorzien, werd door de onweerstaanbare Zeeuwen verslagen: de geheele buit viel, in plaats van de stad Middelburg te verlichten in

den nood, in handen van de koene Oranjeklanten. Groot was de blijdschap over deze daad en de Prins schreef een plechtigen dank- en bedestond uit, om den Heere te loven voor deze weldaad. En — daar zou meer op volgen. Wel niet in het buitenland, waar eenige toenadering, maar weinig uitzicht op dadelijke hulp te bespeuren was, hoewel de zaak der dappere Hollanders en Zeeuwen steeds verhoogde belangstelling wekte, eene belangstelling, nog verlevendigd door het krachtige smeekschrift, koning Filips aangeboden, waarin de onderdrukte landzaten, met Oranje aan de spits, op overtuigende wijze hun goed recht in den strijd tegen onredelijk geweld verdedigden. Maar in het bijzonder door de glansrijke overwinning, die de dappere Westfriesche zeelieden, weldra even geducht als de Zeeuwen, onder hunnen aanvoerder Cornelis Dirksz. van Monnikendam behaalden op eene aanzienlijke Spaansche scheepsmacht onder 't bevel van den admiraal Bossu!

Te laat had Alva begrepen, welk verzuim hij had begaan, door op zee met zoo zwakke macht zijnen vijand te bestrijden. Hij had reeds de gevolgen van dien misslag meermalen geducht ondervonden, en mocht hij de meerdere zijn op het land, de meerdere in het veld, de Nederlanders waren meester op zee. Alva besloot nu eene krachtige vloot uit te rusten, om de steeds toenemende zeemacht der Westfriesche steden met éénen slag te verpletteren. Groot was in Noord-Holland de angst, toen men vernam, dat 32 groote oorlogschepen onder bevel van den graaf van Bossu door 't gat van Tessel heen de Zuiderzee waren ingestevend. In allerijl rustte men te Hoorn en Enkhuizen 24 schepen uit en had de kloekmoedigheid, om onder aanvoering van Kornelis Dirksz. van Monnikendam de Spaansche vloot op te zoeken, te ankeren onder het bereik van haar geschut en al vechtende en wendende 't Spaansche eskader aan de praat te houden om door onbeduidend schermutselen tijd te winnen tot versterking hunner krachten. Op 11 October, Zondagmorgen, begon men meer meenens te vechten. Dit scheen Sonoy, Stadhouder van 't Noorderkwartier, wel wat te forsch te gaan; hij gelastte dus den admiraal, om den vijand nog 2 dagen bezig te houden, in dien tijd zou hij zich genoegzaam kunnen versterken. Dirksz. verbrandde den brief en zeilde regelrecht op 't Spaansch admiraalschip in. Met nog 2 andere kleine scheepjes, notendoppen, vergeleken bij de Spaansche galjoenen, tast hij den Spanjaard aan, entert, springt op 't dek des vijands over en zegeviert na ongelooflijke inspanning. Reeds bij den aanvang van 't gevecht, was de dappere verdediger van den Diemerdijk, Jan Harink, in den mast geklommen van 't admiraalschip, en had de vlag naar beneden gehaald, maar ontving, helaas! eene doodelijke wonde, zoodat hij, de vlag in de hand, dood nederstortte. De Spanjaard werd verslagen, met groot verlies verdreven. De graaf van Bossu werd gevangen naar Hoorn gebracht.

Alva, die juist op dat tijdstip zich te Amsterdam bevond, was zeer

misnoegd over den ongelukkigen uitslag zijner onderneming. Bovendien had hij geene rust van zijne vele schuldeischers, daarom liet hij bij trommelslag bekend maken, dat iedereen zijne schuldvordering kon inleveren om zijn geld den volgenden dag te ontvangen. Den volgenden morgen vertrok hij in alle stilte, aan anderen het betalen zijner schuld overlatende. Zes jaren lang was hij in Nederland geweest en had volgens zijn eigen getuigenis 18600 menschen door beulshanden laten ombrengen. Het volkje van boter, door hem met ijzeren vuist aangegrepen, was hem te sterk geweest en zeker heeft zijn hoogmoedige Spanjaardstrots eene geduchte les bekomen.

Haarlem was vermeesterd, voor Alkmaar had de vijand het hoofd gestooten, nu lag Leiden aan de beurt. Nadat Valdez, die Don Frederik was opgevolgd in het bevel over het leger, een tijdlang in Zuid-Holland heen en weer had gekruist, legerde hij zich in 't begin van November om Leiden. De Prins deed al het mogelijke, om den Spanjaard tegen te gaan, evenwel met weinig goed geluk, terwijl hij een gevoelig verlies leed, door de gevangenneming van St. Aldegonde. Deze, die de Maaslandssluis wilde bezetten, werd onverhoeds overrompeld en naar 't kasteel Vredenburg in Utrecht gevoerd. Hij werd evenwel goed behandeld; want de Prins verklaarde openlijk, dat men den graaf van Bossu hetzelfde lot zou doen ondergaan als zijn vriend geschiedde. Later bewerkte de krijgsoverste Mondragon zijne invrijheidstelling.

Oranje en 't strijdende volk met hem, wendde nu vooral het oog naar het buitenland. Wel was het Noorderkwartier behouden gebleven, maar door de vijandelijke gezindheid van Amsterdam en Haarlem gescheiden van Zuid-Holland. In Zuid-Holland zelf was Leiden ingesloten, van alle zijden door eene schansenketen omringd, slecht van 't noodige voorzien, om den honger buiten de wallen te houden. In Zeeland gaf de belegering van Middelburg den Zeeuwen handen vol werks. Gelukkig, dat Alva het bewind moe, dat zijne schatkist ledig was, anders had het er met de vrijheid slecht uitgezien.

In Duitschland en Frankrijk waren de broeders van den Prins, Jan en Lodewijk, onvermoeid bezig. Als men hunne correspondentie nagaat, staat men versteld over den ijver, dien zij betoonden. Zij letten op alles, en — gaandeweg begon weer meerdere sympathie de koelheid der duitsche vorsten te vervangen, vooral de Hertog van de Palz was een bereidvaardig bondgenoot. Eene groote partij buskruit, met bestemming voor Alva, werd door hem vernield en bijna was graaf Lodewijk geslaagd in eene poging, om den nieuwen landvoogd gevangen te nemen. De drang der omstandigheden bracht hem er zelfs toe, met Frankrijk te onderhandelen en 't was vooral op dit land, dat zijne hoop gevestigd was. De Hugenooten waren niet vernield in den Bartholomeusnacht, maar machtiger dan ooit. Zelfs vonden zij steun bij den broeder des konings, Frans van Alençon, die op dit oogenblik veinsde, een warm vriend van Hugenooten en Oranje beide te

zijn. Maar — de broeders van Oranje ondervonden, wat hij zelf ervaren had: men beloofde hun gouden bergen — men deed niets. Oranje wist dan ook, als zijn broeder hem al die schoone beloften hoopvol overbriefde, ze op de rechte waarde te schatten en drong ten sterkste aan op meer materiëelen steun. En die bleef uit. De koning van Frankrijk beloofde 100000 kroonen, en gaf er 1000. Zoo bleef men onderhandelen, dralen en — verging de gunstige tijd tot krachtig optreden.

En als eindelijk, na maanden gezeur, Lodewijk eenigszins te velde kan trekken, is 't slechts, om met halve maatregelen nog dieper rampspoed over Nederland en Oranje te brengen door den rampspoedigen afloop der onderneming.

Op 't laatst van 1573 kwam don Louis de Zuniga y Requesens, groot kommandeur van Kastilië en gewezen landvoogd van Milaan in de Nederlanden. Hij scheen, waar Alva door wreedheid en zijne weinige kennis van zeezaken de Nederlandsche zaak had bedorven, door zijne meer vredelievende geaardheid en meerdere zeemanschap wel geschikt, om Alva te vervangen. Wat krijgskundige bekwaamheden betreft, kon hij evenwel in de schaduw van zijnen voorganger niet staan, hij was zeer middelmatig met talent bedeeld. Evenwel — juist zijne vredelievendheid, zijn minzaam pogen, om gunst te verwerven, gevoegd bij de versche kracht die hij medebracht, waar Alva zat was van 't strijden, dat alles maakte hem tot een persoon, waarvoor Oranje dubbel moest op zijne hoede zijn. Niets kon verderfelijker wezen voor de pas ontloken vrijheid, dan de zoete begoocheling der rust, aangeboden door Spaansche valschheid, door den vredelievenden, vleienden Requesens, die zelfs door middel van St. Aldegonde van uit diens kerker tot laffe rust en schikking met 't verraderlijkste volk der wereld wist aan te manen.

Evenwel, al vogelde men zoet, 't zwaard bleef uit de scheede. Middelburg, hard gedrongen, zou zich welhaast aan de Zeeuwen moeten overgeven.

Wel had Requesens er in mogen slagen, om de Zeeuwen onder Tseraerts van voor Goes te verdrijven en dus van den kant van Zuid-Beveland de gemeenschap met Middelburg eenigermate te onderhouden, wel waren er door 't schrander beleid van Beauvais 15 vendelen troepen onder Mondragon aan 't zeestrand afgezet en in de stad gekomen; maar toch klom de nood en Requesens beproefde nu, door eene sterke vloot het uiterste te doen, wat tot ontzet te beproeven was. Dertig groote schepen zouden, onder bevel van d'Avila de Westerschelde afvaren; 70 kleinere zouden onder Juliaan Romero en de Glimes de Oosterschelde afzakken, en zoo van twee kanten bestookt, zoude men de Zeeuwen noodzaken zich te verdeelen en hen insluiten. Requesens beloofde zich gouden bergen van deze onderneming en ging in persoon naar Bergen op Zoom, om 't oog op alles te houden.

Ook Oranje spoedde zich naar 't bedreigde punt. Reeds lang was hij begeerig geweest, persoonlijk met die dappere strijders, met die wakkere zeelieden kennis te maken. Hij werd met uitbundig gejuich ontvangen, in een fraai versierd jacht liet hij zich langs de vloot roeien, van alle kanten door hoera's en saluutschoten begroet. Met geestdrift zwoer men hem trouw, trouw in den vrijheidskamp tegen de wreede Spanjaards. Liever geen stuiver soldij, al moesten ze ook maanden lang strijden, dan bukken voor Spanje. Zoo verklaarden de Zeeuwsche kapiteins en Oranje begaf zich naar Vlissingen om door zijne tegenwoordigheid den moed der strijders te verlevendigen. De hoofdmacht der Zeeuwen, onder Lodewijk Boisot zeilde de Ooster-Schelde op, slechts weinige schepen bleven te Vlissingen. Oranje wist niet, dat zulk eene sterke scheepsmacht onder d'Avila was afgezonden om regelrecht op Vlissingen aan te zeilen. Hij bevond zich dus in groote verlegenheid, toen hem de nadering der 30 Spaansche galjoenen werd bericht. Zoo d'Avila doorzeilde, kon hij gemakkelijk Middelburg bereiken en zelfs liep Vlissingen, een der eerste bolwerken der vrijheid, gevaar. In dezen nood wierp de Prins zich op de knieën en smeekte om hulpe tot den Heer, bij wien uitkomsten zijn in 't bangst gevaar. En dit geloovig gebed, met sterke roeping en tranen geofferd, vond dadelijke verhooring. d'Avila beging den grooten misslag, niet door te zeilen, maar liet, tot groote verbazing van Oranje, die zijne oogen haast niet gelooven kon, voor Ter Neuzen het anker vallen. Inmiddels was de Zeeuwsche scheepsmacht met de Spanjaarden slaags geraakt, ter hoogte van Reimerswaal. Met ongelooflijken moed zeilden de Zeeuwsche scheepjes op de Spaansche galjoenen in. De logge vaartuigen onder eenen gestadigen kogelregen aanklampen, op het vijandelijke dek overspringen en den vijand uit zijn laatste verschansing verjagen, was 't werk van een oogenblik. Zoo ver ging der Zeeuwen stoutmoedigheid, dat zij de volle laag des vijands op het dek afwachtten ; zoo fel hunne verbittering, dat zij elken Spanjaard, die onder hun bereik kwam, over boord wierpen. In korten tijd waren de Spanjaarden totaal verslagen, de admiraal de Glimes gedood en Juliaan Romero ontkwam het ternauwernood, door in zee te springen en wadende het strand te bereiken waar Requesens met eigen oogen den ondergang zijner vloot aanschouwde. Toen d'Avila de nederlaag der Spanjaarden vernam, lichtte ook hij het anker, en keerde onverrichter zake naar Antwerpen terug.

Zoo was Middelburg weder aan zijn lot overgelaten en Oranje eischte, dat de stad zich op genade of ongenade overgeven zou. Maar Mondragon weigerde, en verklaarde, dat hij liever de stad op alle punten in brand stak, dan ooit in zulke voorwaarden toe te stemmen! Den 18en Februari was men het over de punten van overgave eens en kwam Middelburg aan den Prins, moest een gedeelte van haar rechtsgebied afstaan, eene aanzienlijke brandschatting betalen en Arnemuiden, vroeger onder Middelburg behoorende, verkreeg

eigen stadsrechten. Mondragon beloofde op zijne eer, al het mogelijke aan te wenden tot het bevrijden van Marnix van St. Aldegonde en nog 4 andere aanzienlijke Hollandsche gevangenen uit der Spanjaarden handen. Requesens wilde echter Oranje's boezemvriend niet zoo gemakkelijk loslaten en eerst, nadat Jakob Simonsz. de Rijk, een der 4 heeren, die op Mondragons aandringen ontslagen was, dezen aan zijne belofte herinnerde, werd Aldegonde in October 1574 in vrijheid gesteld.

Intusschen hadden de talrijke en slepende onderhandelingen, die 's Prinsen broeders in 't buitenland voerden, dezen toch eindelijk in staat gesteld met een leger te velde te trekken. Voor de derde maal rukte een leger uit het buitenland op om verlossing aan te brengen, tweemaal reeds waren die pogingen mislukt. Zou het nu beter afloopen? Den 21en Febr. 1574 legerde Lodewijk van Nassau zich met 6000 man voetvolk en 3000 ruiters tusschen Maastricht en Aken. In zijn leger bevonden zich de graven Jan en Hendrik van Nassau, hertog Christoffel van de Palz en meerdere mannen van naam. Bovendien was hij 2000 soldaten, de bezettingen van Metz, Toul en Verdun te wachten en was hem eene aanzienlijke geldsom, namens den koning van Frankrijk, toegezonden. Ook deze derde veldtocht zou ondertusschen allerongelukkigst afloopen. Oranje zag niet veel heil in de onderneming, met zoo geringe kracht begonnen, vooral toen hij vernam, dat de oude kwaal der muiterij in het leger was uitgebroken. Lodewijk echter meende, dat terugtreden, waar hij met zooveel angstig verlangen een jaar lang was verbeid, waar aller oogen zich hadden gevestigd op hem, waar Oranje zelf vroeger hem in brief op brief tot spoed had aangemaand, onmogelijk was. Maar gelukkig was hij niet. De aanslagen op Maastricht en Roermond mislukten, de ondersteuning uit Frankrijk kwam niet opdagen en het Spaansche leger zou weldra met overmacht verschijnen om hem aan te tasten; want Requesens had, door het talmen van Lodewijk, tijd gekregen, de verstrooide gedeelten van het Spaansche leger te vereenigen, waartoe zelfs het beleg van Leiden opgebroken werd.

Besluiteloos wist Lodewijk van Nassau eerst niet hoe te handelen. Eindelijk trok hij met zijn leger noordwaarts naar Nijmegen, terwijl graaf Jan zich naar Keulen begaf om gelden tot betaling der soldij in te zamelen. Lodewijk schreef den Prins, hem tegemoet te komen en te trachten zich met hem te vereenigen. Oranje trok dan ook dadelijk met een legertje van 6000 man op, was den 13en April te Dordrecht, den 15en te Gorkum, den 17en te Bommel. Daar hoorde hij de tijding, dat Lodewijks leger verslagen en alle verdere hulp onnoodig was.

Oranje's hulp kwam te laat. Toen Lodewijk den 13en April te Mook aankwam, kwam hij in botsing met het Spaansche leger, dat bij Grave de Maas overgetrokken was en hunkerde naar den strijd om de vereeniging van Lodewijk met den Prins van Oranje te voorkomen. Lo-

dewijk van Nassau had eene ongunstige stelling, waardoor hij zijne ruiterij niet naar eisch gebruiken kon. De Spanjaarden waren daarentegen van achteren gedekt door de rivier, waren sterker in aantal en kregen voortdurend versterking, terwijl Lodewijks huurtroepen in 't gezicht van den vijand om hunne soldij riepen. Zoo kon de uitslag niet twijfelachtig zijn en of Lodewijk en Hendrik van Nassau, de Nederlanders, die zich bij het leger bevonden en anderen streden met heldenmoed; 't was slechts om al strijdende den dood te vinden op het slagveld. Het geheele leger van den graaf werd vernietigd, terwijl de lijken van Lodewijk en Hendrik van Nassau nooit gevonden zijn en het onzeker is, op welke wijze zij den dood vonden.

Hoe diep Oranje geschokt was, toen hij den dood zijner edele broeders, vooral den dood van Lodewijk, een der hechtste steunpilaren der vrijheid, vernam, laat zich moeielijk beschrijven. Algemeen gevoelde men het, dat een held, een edele gevallen was en zelfs vijanden konden zich niet onthouden, hem de eere te geven, dat hij zich dapper, moedig en beleidvol een volmaakt edelman had betoond. Maar Oranje was het diepst van allen in de ziel getroffen, wijl hij 't meeste verloren had, toen hij de pijnlijke zekerheid kreeg, dat de broeders gevallen waren in den strijd. Eene zware droefgeestigheid maakte zich van hem meester, maar slechts voor een oogenblik, want — zijn vertrouwen op God wankelde niet! Ook de Hugenooten waren vervolgd, gedood, van hunne Hoofden en leiders beroofd, toch waren ze nog staande gebleven. En daarom was het ook de taal van zijn hart, als hij vol geloofsmoed uitriep: »Hoe zou de hoop ons begeven, dat de Heere God, wiens naam niet verkort is, Zijne macht en Zijne ontferming mede aan ons zal doen blijken"! Zoo was dan ook de geest slechts een oogenblik neergedrukt, om weldra met moed en vertrouwen middelen te beramen voor de toekomst. Wie zou als krijgsoverste Lodewijk vervangen, wie in Frankrijk de bemiddelende persoon zijn? Hoe zou 't, nu Spanje weer de handen vrij had, met de benarde provinciën Holland en Zeeland afloopen? Al deze vragen zochten om een antwoord en al had de Prins de oplossing niet gereed, de wanhoop maakte zich niet meester van hem en plan op plan werd door hem gemaakt, gewikt en gewogen tot bevestiging der vrijheid in de Nederlandsche gewesten. Maar in 't bijzonder steunde hij nu op Graaf Jan, de eenig overgeblevene der 4 broeders, uitstekend als bemiddelaar en onderhandelaar in het buitenland. Dezen vroeg hij om raad en voorlichting en schreef hem onder anderen: »Wil toch uw geheele »verstand en uwe vijf zinnen inspannen om eenig gepast middel tot »redding te helpen uitdenken, want ik wil u wel ronduit bekennen, »dat mij het hoofd zoodanig verward is, met groote menigte van za»ken, ook met droefheid en innig hartzeer over het verlies van mijn»heer den Hertog en van mijne broeders, die ik toch zeker voor dood »houde, dat ik ternauwernood weet, wat ik doe ..... Mij komt in »de gedachte, wat ik andertijds u gezegd heb, dat dit land tegen al

»de macht van den koning van Spanje te houden ware, gedurende 2 »jaren uiterlijk, maar dat het dan ook dringend noodig zou zijn geholpen te worden (ik spreek menschelijker wijze, want zelfs buiten alle »andere hulp, is Gods hulp genoegzaam, die Hij ook tot dusver bewezen heeft); en staan die 2 jaren nu in het kort ten einde te loopen, zoo ware het meer dan tijd, dat eenige vorsten en potentaten ons »de hand kwamen toestrekken. Wil zulks echter niet één, en gaan wij, »bij gebreke van hulp, te gronde, in naam van God! het zij zoo! In »geen geval ontgaat ons de eer van gedaan te hebben, wat geene »andere natie vóór ons deed, dat wij ons in zoo bekrompen land »verdedigd en gehandhaafd hebben tegen zoo groote en verschrikkelijke macht van zoo geduchten vijand, zonder eenige hulp; en mocht »de arme burgerij van hier, zelfs door de geheele wereld verlaten, »desniettemin blijven pal staan, gelijk zij tot hiertoe deed en gelijk zij »naar ik hoop verder doen zal, het zou dan den Spanjaards nog wel »eens de helft van Spanje kunnen kosten, zoo aan goed als aan manschap, aleer zij een einde aan ons gemaakt hadden."

En ook nu kwam er uitkomst, zoodat Requesens van de overwinning op de Mookerheide geen enkel voordeel kon trekken. Waren de domme Duitschers voor 't gevecht gaan muiten, met geen ander gevolg, dan dat ze 't leven er bij hadden ingeboet; de Spanjaarden, die maanden soldij ten achteren waren, vochten eerst om hun leven en dan voor hunne soldij. Daags *nà* 't gevecht eischten zij betaling, zett'en hunne oversten af, kozen eenen aanvoerder (eletto) en — ordelijk ook in hun muiten, trokken de overwinnaars van de Mookerheide, 4000 man sterk, binnen Antwerpen, om naar een geregeld plan te gaan rooven en zich zelf de soldij te verschaffen, die Requesens hen niet geven kon. Deze zat in de grootste geldverlegenheid. Hij schreef naar Spanje: »Ik weet niet, hoe het gaan moet. Soldaten kunnen we in overvloed krijgen, maar er is niets te betalen". Verder was de brief vol klaagliederen over den ellendigen en verwarden toestand der zaken.

Toch vatte Requesens weer moed. Eene vloot lag gereed, om Zeeland te bestoken. Van uit Amsterdam was men van zins een' inval in 't Noorderkwartier te doen. Beide ondernemingen moesten dienen, om de aandacht af te leiden van de stad Leiden, die door Valdez ten tweeden male belegerd zou worden.

De Spaansche vloot voor Antwerpen was, toen de Spaansche soldaten al muitende, in zijde en fluweel gedoscht, hun Pinkstermaandag hielden, afgezakt tusschen de forten Lillo en Calloo. Hier tastte Boisot met zijne Zeeuwen hen aan en wel met dit gelukkig gevolg, dat de Spaansche vloot geheel verslagen, 14 schepen van de 22 vernield werden en de admiraal, Adolf van Haamstede, gevankelijk naar Delft werd gebracht. Zoo ook werd de inval in Noord-Holland verijdeld door de dapperheid van Sonoy, die den vijand, na 1600 dooden en 250 gevangenen verloren te hebben, noodzaakte af te trekken. Verder had

Requesens, die zeer goed had ingezien, dat de kracht des opstands zetelde op de wateren en in de zeemacht der Zeeuwen en Hollanders, Filips II dringend gebeden om eene groote vloot, ten einde met éénen slag de heerschappij der oproerige gewesten ter zee te vernietigen. De vloot was reusachtig en had alleen 15000 zeesoldaten aan boord. Met vreeze en beven werd deze onderneming door Oranje tegemoet gezien; want, menschelijkerwijze gesproken, was er geene kracht, den vijand, zóó overmachtig, te weerstaan.

Reeds waren de tonnen en bakens van onze kusten weggenomen, reeds stonden de Zeeuwen gereed, het uiterste te beproeven, toen, als weleer in Sanheribs leger, des Heeren hand het gevaar wendde. Terwijl de vloot zeilree lag, brak onder de bemanning eene besmettelijke ziekte uit, die binnen een paar weken de helft der bemanning doodde, en de geheele onderneming liep te niet.

Maar Leiden zelf was er hard aan toe, en Leidens zaak was de zaak van den Prins, van 't geheele land, van de vrijheid! Viel Leiden, dan was de hoop weg, tenzij God de Heer een wonder deed. Bleef Leiden behouden, dan was 't gevaar verschoven, niet geweken. Oranje heeft dan ook staande dit beleg al het mogelijke gedaan, om te helpen, te raden; hij heeft zoozeer medegeleden met de Leidenaars, dat eene zware ziekte van afmatting en uitputting naar ziel en lichaam, hem aan den rand van 't graf bracht en weken aan zijn leger bond.

De Spanjaarden, die den 21en Maart voor de stad weggetrokken waren, verschenen den 26en Mei weder voor de stad. De Leidenaars hadden in schromelijke achteloosheid geen leeftocht voor 't dreigend gevaar ingenomen, geen krachtige bezetting, om zich te verdedigen, ja zelfs de schansen, die de Spanjaarden gedurende het eerste beleg om de stad opgeworpen hadden, waren onbeschadigd gebleven, zoodat de Spanjaarden er zoo gebruik van konden maken. De schansenketen werd verbeterd, voltooid, en niet minder dan 62 sloten Leiden zoo in, dat er geen levend wezen ongemerkt uit of in de stad komen kon. Valdez had besloten, de stad niet door storm, maar door honger te dwingen.

De Leidenaars hadden bij den aanvang van het beleg 110 last koren, 90 paarden en 1000 koeien. Dat was in hoofdzaak alles waarvan de bevolking, die volgens sommigen 14000 zielen telde, volgens anderen veel grooter was, leven moest. De Prins kon niet nalaten, den Leidenaars eene niet onverdiende berisping voor hunne droeve achteloosheid te geven, en vroeg de burgers dringend, het drie maanden uit te houden. In dien tijd zou hij trachten, al het mogelijke te beproeven tot redding der stad. In 't eerst achtte de vroedschap der stad het onmogelijk, het zoo lang uit te houden, maar toen de Prins op Haarlem gewezen had, waar men evenzeer door wijs overleg een tijdlang voor hongersnood was bewaard gebleven, beloofden zij kloekmoedig vol te houden, en zuinig met de kleine hoeveelheid levensmiddelen te werk te gaan.

Jan van der Does was binnen Leiden bevelhebber der bezetting, Dirk van Bronkhorst 's Prinsen stadvoogd en Pieter Adriaansz. van der Werff burgemeester der stad. Met kalmen moed verdroeg de burgerij het beleg. De verbittering tegen de Spanjaarden, die op weinige honderden ellen van de stad lagen, was zoo groot, dat meer dan een der gehate vijanden in 't zand beet, bij de onverhoedsche overrompelingen der schansen. Eerst had men eenen prijs op 't hoofd van elken Spanjaard, dat men binnen de stad bracht, gezet, maar, men moest zoo vaak den prijs betalen en de burgerij waagde zich zoo zeer, dat men bij trommelslag die sluipvechterij verbieden moest. Evenwel, geen der nachtelijke aanvallen mocht den uitslag hebben, dat de ijzeren band, rondom de stad gesmeed, stuk sprong; de stad was ingesloten; de voorraad der levensmiddelen slonk met den dag en Valdez mocht zich vleien, de stad ten slotte, door den nood des hongers gedreven, in handen te zullen krijgen.

Toch wilde men binnen de stad geen woord van overgave hooren. De Glippers, Spaanschgezinde Nederlanders, schreven tal van brieven, om tot onderwerping aan te sporen, maar op al die aanmaningen antwoordden de Leidenaars slechts dezen éénen regel: De vooglaar op bedriegen uit, den vogel lokt met zoet gefluit.

Wel kwam er reeds gebrek, maar men kwam wat zuiniger rond en sloeg bij de schaarste van geld noodmunten.

Een aanslag der Spanjaarden op Delft, waarbij het niet veel scheelde, of drieduizend Spanjaarden waren in een wis verderf gestort, werd, hoofdzakelijk door de nieuwsgierigheid der vrouwen, die, naar de wijze van hun geslacht, zich niet konden onthouden, om voor de ramen te kijken, hoe de zaak zou afloopen, verijdeld.

Hoe Oranje ook op middelen peinsde, om de benarde stad ter hulp te komen, niets scheen te baten. Geld had hij te weinig, om afdoende maatregelen te nemen. En toch, 's lands heil was er mee gemoeid, er hing zooveel aan 't behoud van Leiden. Nog één middel was er, maar 't was ook één, dat men alleen in den uitersten nood aanwenden zou. Alle toegangen tot de stad waren bezet, alle wegen versperd, de stad was ongenaakbaar, de vijand niet dan met groote bezwaren aan te tasten. Oranje besloot, eenen weg te banen, waar er geen lag, en de baren der Noordzee te gebruiken tot baanders van het land. Reeds tweemaal had watervrees de Spanjaarden verdreven voor Brielle en voor Haarlem! Wel waren de bezwaren vele, de moeielijkheden zonder tal, de schade hoogst aanzienlijk, wel werd bijna geheel Zuid-Holland eene prooi der zilte baren, maar — toch deed Oranje de Staten den voorslag: »de dijken door te steken, den vijand door 't water te verjagen en de stad met platboomde vaartuigen te naderen." De Staten stemden toe; de boeren werden gewaarschuwd, hun hooi en koren tijdig binnen te halen en in de naaste steden te bergen en zelf met vrouw en kinderen en have eene goede schuilplaats voor 't water te zoeken. Algemeen was de geestdrift,

de toewijding aan dit grootsche plan, de ijver en de moed, waarmede dit offer werd gebracht. Alle steden wedijverden om te helpen, de gelden kwamen overvloedig in, ƒ 120000 werd geleend en de opbrengsten met ƒ 45,000 per maand verhoogd. Men toog kloekmoedig aan 't werk en — al zou de Heere lang beproeven, de uitkomst zoude heerlijk het werk der zelfopoffering kroonen, waartoe men in den strijd tegen dwingelandij en voor het Woord des Heeren in staat was.

Den 3en Aug. werd te Kapelle a/d IJsel een begin gemaakt met het doorsteken der dijken. In gezelschap van Mr. Paulus Buys en eenige afgevaardigden der Staten, was de Prins zelf hierbij tegenwoordig. Op zestien plaatsen stak men den dijk door en toen in den Maasdijk tusschen Rotterdam en Delfshaven de noodige openingen waren gemaakt en de sluisdeuren geopend, stroomde het water de lage landen van Zuid-Holland in. Ondertusschen beraamde de Prins met Boisot de verdere middelen van ontzet, en weldra werden in Rotterdam, Delfshaven, Dordrecht, Gouda enz. eene menigte platgebodemde vaartuigen, van weinig diepgang dus, gemaakt, om met proviand voorzien, bemand met de Zeeuwen onder Boisot naar de benarde vest te varen over de onder water gezette landen heen.

In Leiden, waar men intusschen van alles onkundig bleef, rees de nood. Groot was daarom de vreugde, toen een bode van den Prins eindelijk binnen de stad den brief bracht, waarin het doorsteken der dijken werd vermeld. Allen jubelden, de muziek speelde met vroolijke tonen, de stad vierde feest en men gebruikte een steviger maaltijd dan men in langen tijd had gehad. Helaas, nog twee maanden bijna zou het lijden duren en de man, die zoo onvermoeid voor Leidens verlossing werkte en bad, werd op het ziekbed uitgestrekt en was, volgens 't eenparig getuigenis van de drie beroemde geneesheeren, onder wier behandeling hij was, ziek door overspanning en afmatting. De rustelooze Prins was tot rust gedwongen, en zeker is in menigen slapeloozen nacht Leidens lot de hoofdzaak zijner gedachten geweest. De ernstige krankheid van den Prins verwekte algemeene bezorgdheid in Holland en Zeeland. Zelfs liep het gerucht, dat de Prins dood was en meenden de Spanjaarden eerst werkelijk, dat men zijnen dood voor alsnog verborgen hield, om den Leidenaars niet allen moed te doen verliezen. Gelukkig, hoewel ernstig krank, de Prins leefde nog en duizenden gebeden rezen opwaarts voor den troon der genade om het behoud van vader Willem, terwijl deze zelf met gelatenheid zijn lijden droeg en zoolang hem 't werken mogelijk was, met hoofd en pen werkte voor Leiden en de verlossing dezer stad. Hij gaf alles over aan God, wel verzekerd, dat Die over hem beschikken zou, zooals voor hem het nuttigst was en hem niet meer kommer zou opleggen dan zijne zwakke natuur dragen kon.

Toen op zekeren dag een valsch gerucht, dat Leiden zich overgegeven had, tot hem was gekomen, en hem uiterst mismoedig had

gemaakt, wenschte hij eenige oogenblikken alleen te zijn, en liet daarna al zijne bedienden heengaan. Juist kwam Van Mierop, Ontvanger Generaal der Staten van Rotterdam met tijdingen voor den Prins. Verwonderd, dat niemand bij zijne komst hem ontmoette, drong hij tot 's Prinsen slaapvertrek door en vond daar Oranje geheel alleen op de legerstede. Van Mierop gaf zijne verwondering te kennen, dat niemand zich bij den Prins bevond, om voor hem zorg te dragen. »Ik gevoel mij zeer ziek," antwoordde de Prins, »en heb »mijne bedienden voor een oogenblik van mij doen gaan. Zeg mij, »houdt Leiden het nog?" Van Mierop antwoordde, dat Leiden zich nog altijd dapper verdedigde, waarop Oranje den Heer dankte en sinds dien tijd gaandeweg beter werd.

Maar, al begon de Prins beter te worden, te Leiden werd het met den dag erger. Dringend verzochten zij hulp. Zij hadden 2 maanden met zuinig omgepart brood en de 3e maand met armoe doorgebracht, maar nu begon van alles in de stad te ontbreken. De lage velden waren ondergeloopen, maar tegenwind hield het water op een te laag peil en eerst langzaam bereikte het de hooge landscheidingen, die onoverkomelijke slagboomen schenen, welke nu nog door de Spanjaarden sterk verdedigd werden. Aller oog was nu naast God gevestigd op de 800 Zeeuwsche bootsgezellen, die met Boisot zich al vechtende eenen toegang tot de stad hoopten te banen met ladingen wittebrood en voedzame spijs, en die de waterkeeringen zouden doorgraven, om de zee tot voor Leiden te brengen. 't Was eene ruwe groep, die Zeeuwsche varensgasten. Hooft beschrijft hen als: »mannen, barsch van uitzicht en met dreigenden blik. Deze was een arm »geknot, die den voet of het been kwijt, klossende op stomp of stelt, »anderen hadden leden afgehakt of doorgeboord, de huid samengenaaid en met litteekens overdekt. Hun pronk zweemde naar geene »mindere woestheid, bestaande dezelve in het dragen van zilveren »halve manen op de hoeden, met deze woorden er bij: »liever turksch »dan paapsch." Schor van spraak en ruw in den mond, waren zij »vermetel genoeg om uit te roepen, dat zij landvoogd, paus, keizer »of koning even zoo weinig verschoonen zouden, als den minsten »Spanjaard, wanneer een hunner aan boord kwam. Dit volk echter »was niet zoo roekeloos als barsch, maar het paste vlijtig op orde en »het woord der bevelhebbers, waaronder bescheidene en deftige mannen waren."

Dit volkje nu scheepte zich te Rotterdam in en begon weldra tot groot ongerief der Spanjaarden de binnendijken door te steken. Hierbij hadden woedende gevechten plaats tegen de Spanjaarden, die meestal met verlies werden teruggeslagen en verdreven. Verschrikkelijk was de woede, waarmede gevochten werd, en niet dan langzaam naderde de vloot de bedreigde stad. Bovendien stond het water nog laag, te laag om over de hooger gelegen landen te stroomen, terwijl de Spanjaarden het water op kunstmatige wijze af-

leiden. Toch liet Boisot zich niet weerhouden. Al worstelende wist hij verder te komen, maar moest wegens den lagen waterstand afdeinzen bij eene poging, om de Zoetermeersche brug uit de handen der Spanjaarden te rukken. Nu werd Boisot een anderen, en gemakkelijker weg gewezen; de wind werd noordwest, stuwde het water op en Boisot geraakte met zijne schepen gelukkig in de NoordAa, zoodat men hem op Leidens wallen zien kon. Hoe hunkerde men in de benarde stad naar de verlossing, die men reeds van verre zag opdagen! Helaas, nog was het lijden niet geëindigd. De wind werd Noordoost, het water zakte, de Zeeuwsche schepen raakten aan den grond en konden geen voet verder. Tien dagen lang moesten de Zeeuwen blijven liggen, daar op de laagste landen slechts 9 duim water stond. Welk lijden er intusschen in Leiden geleden werd, is niet te beschrijven. Alle levensvoorraad was opgeteerd, koeien en paarden geslacht en verbruikt. Honden, katten, ratten en muizen werden als lekkernij beschouwd en gretig opgegeten. Door honger gekweld, kauwde men op stukken leer, zocht de afgekloven beenderen der vuilnishoopen op, en zocht het gras en onkruid van tusschen de straatsteenen. Tengevolge van het slechte voedsel brak er, tot overmaat van ramp, eene pest uit, die nog vreeselijker woedde dan de hongersnood en duizenden ten grave sleepte, terwijl de uitgeteerde, uitgemergelde levenden nauwelijks levenskracht genoeg hadden om de dooden te begraven.

In die vreeselijke benauwdheid begaven zich enkele ontevredenen vol wanhoop tot den burgemeester Pieter Adriaansz. van der Werff. Dreigend vorderde men, dat hij de stad zoude overgeven. Maar de rustige held, kalm te midden der onstuimige menigte, trok zijn zwaard en zeide: »Brood heb ik niet, maar — zoo gij van mij spijs vordert, hier is mijn zwaard, doodt mij en eet mij op, maar de stad geef ik niet over!" Die mannentaal bracht de bitterheid der ziel tot zwijgen. Met nieuwen moed bezield, als gestaald door dat woord vol fierheid vlogen de uitgevasten naar de wallen en riepen den Spanjaard dreigend toe, dat zij eer hunnen linkerarm zouden opeten en met den rechter vechten dan de stad in hunne handen geven!

Zooveel moed zou niet beschaamd worden gemaakt en 't zou blijken, dat geen nood zoo groot is, of de Helper is nog grooter. Eindelijk, eindelijk keerde de wind! Een hevige storm uit het Noordwesten beukte de stranden en joeg het water landwaarts in, toen liep de wind naar 't Westen om en de golven rolden over de lage landen van Zuid-Holland, de Zeeuwen raakten vlot en stevenden onder aanhoudende worsteling steeds voort. Oranje zelf had Boisot met zijne dapperen op de Noord-Aa bezocht en allen met geestdrift bezield. De Spanjaard vluchtte van de verdronken landen, vol vrees voor dezen nieuwen vijand. Nog één schans, de sterkste, weinige honderd ellen van de stad, lag den Zeeuwen in den weg. Boisot besloot, deze schans, die aan den Vliet te Lammen lag, op Zondagmorgen, 3 October, aan te tasten. Maar midden in den nacht hoorden de Span-

jaarden een groot gedruisch van de zijde der stad, zij wisten, dat er eenen aanval van de Zeeuwen te wachten was en meenden nu, dat ook de Leidenaars eenen uitval waagden. Vol angst wierpen zij, vreezende geheel door 't gestadig wassende water afgesneden te worden, hun geschut in den Vliet en vertrokken zoo stilletjes, dat niemand er iets van merkte, behalve een weesjongen, die de glimmende lonten in den donker uit de schans had zien trekken en niet terugkeeren. Wat was geschied? De stadsmuur was voor een gedeelte ingestort, de Spanjaarden waren door dit ongewoon gerucht misleid en gevloden. De weesjongen kreeg 6 gulden belooning, omdat hij na onderzoek de bevolking van Leiden de blijde zekerheid gaf, dat de stad was verlost. Spoedig daagde nu Boisot met het heerlijke voedsel op. Tranen stroomden langs de wangen der geredden. Hozanna's stegen ten Hemel en de jubelende menigte riep langs de straten: »Leiden ontzet, God zij geloofd!"

Nog is 3 October een vreugdedag voor Leiden en voor geheel Nederland; bij allen, die naar den eisch der schrift merken op 's Heeren groote daan en uit den grond huns harten uitroepen: »Wij zullen gedenken!"

Boisot zond dadelijk bericht aan den Prins, die des namiddags te Delft den brief ontving. Oranje was juist in de kerk, liet bij het eindigen van de godsdienstoefening den brief aan de gemeente voorlezen en dankte in het heiligdom des Heeren voor de groote verlossing aan zijn arm en gedrukt volk geschonken. Den volgenden dag was Oranje reeds in de verdrukte stad, te midden der jubelende scharen, om mee te jubelen èn te danken, maar ook te helpen en te beloonen. Hij deed inzamelingen ten behoeve van de zwaarbeproefde stad en gaf den Leidenaars te kiezen tusschen vrijdom van sommige belastingen gedurende eenige jaren, of eene hoogeschool. De Leidenaars kozen het laatste. voorwaar eene keuze vol moed en geloofsvertrouwen op de toekomst, en zoo werd reeds het volgende jaar de beroemde academie opgericht, die als een sieraad der wetenschap van Leiden het Athene van ons vaderland zou maken en tot in verre geslachten het volk van Nederland tot zegen zou zijn! Nu werd alreeds de gelegenheid geopend voor de jongelieden uit de verdrukte gewesten, om niet meer buitenslands, of op de katholieke universiteiten van Leuven en Douay, maar op de eigen hoogeschool te Leiden hunne studiën voort te zetten, naar de behoeften van land en volk. Marnix van St. Aldegonde deed zijn uiterste best, om aan de nieuwe school mannen van naam te verbinden.

Was Leiden verlost, Oranje's bezwaren hadden geen einde genomen. Eenerzijds werd hij bestormd met klachten over 't wreede en willekeurige gedrag van Sonoy, die als stadhouder van 't Noorderkwartier wreedheden beging, Alva waardig. De Prins, die Sonoy's verdiensten niet gaarne miskende, maande de Staten tot toegeeflijkheid en Sonoy tot zachtheid aan, maar had al zijne wijsheid noodig, om den storm,

die tegen zijne mishandelingen opgestoken was, tot bedaren te brengen. Oranje onderzocht de zaak en bevond, dat tegen recht in, doodvonnissen waren uitgesproken en voltrokken en pijnigingen volvoerd, te wreed om beschreven te worden. De nog levende gevangenen werden, nadat een verhoor hunne onschuld overtuigend bewees, weer vrijgesproken. Maar ook van de Staten had Oranje veel verdriet. Op kleingeestige wijze werd elke uitgave beknibbeld, telkens met echte koopmanszuinigheid op de vorderingen van Oranje afgedongen, telkens, als Oranje een maatregel voorstelde, gewikt, gewogen, gevit, en 't was iedermaal »zooveel hoofden, zooveel zinnen!" Dat verlamde de werkzaamheid, dat bond Oranje de handen. Hij wenschte een onbepaalder macht, en gaf dit den Staten te kennen, de Staten waren bevreesd, te veel het gezag uit hunne handen te geven. Zoo werd ook de Prins in dit zijn streven miskend, hij, die volstrekt niet om zich zelven, maar alleen tot het algemeen welzijn zijne handen gesterkt wenschte te zien. Eindelijk bood hij de Staten aan, dan zelf de regeeringstaak te aanvaarden, doch deze, daarvoor terugdeinzende, legden het hoofd in den schoot en smeekten Oranje te blijven helpen, zij zouden hem dan de volmacht schenken, om alle mogelijke middelen te beramen tot het gemeene welzijn.

Zij baden hem, »zijne gelukzalige regeering voort te zetten," en zouden hem *f* 23600 oorlogslasten per maand en eene lijfwacht van 100 man geven, waarvan de soldij in plaats van *f* 8, *f* 10 per maand zou bedragen. Toch was de Prins, die begreep met geen halve maatregelen zich tevreden te mogen stellen, nog niet voldaan. Hij zeide, *f* 45000 per maand te behoeven, om in staat te zijn, den vijand met goed gevolg het hoofd te bieden en toen de Staten met het aanbod van *f* 30000 kwamen, verklaarde hij, dat het voor hen en hem beter was, zijn afscheid te nemen, de Staten zouden dan zoo goedkoop 't kunnen schikken, als zij wilden en konden al vast zijn inkomen en de soldij zijner lijfwacht besparen. Dus in de engte gebracht, staakten de Staten hunne ellenlange beraadslagingen en stonden 's Prinsen verzoek toe. Wel hadden ze 't uiterste beloofd, want de *f* 45000 waren haast niet bij elkaâr te krijgen. Men begon reeds met 't omhakken van 't fraaie Haagsche bosch, toen Oranje, op dringend verzoek der Haagsche regeering, toestond, voor *f* 2500 de houtvellingen te staken. Tevens kreeg 's Gravenhage de belofte, dat voortaan dit bosch nimmer, om wat reden ook, zou mogen worden omgehakt.

In 't buitenland verzekerde Oranje zich door bemiddeling van Graaf Jan, de vriendschap van enkele Duitsche vorsten en vooral van den Graaf van Embden, de stad, die vroeger de herberg der Nederlandsche ballingen was geweest en een goed uitgangspunt voor eene onderneming tegen den vijand aanbood. Ook trachtte Oranje zich bij verrassing van Antwerpen meester te maken. In deze stad had hij, zelfs bij de aanzienlijkste burgers en onder de regeering, vele vrienden en het gelukte dan ook, op marktdagen vooral, verkleed krijgsvolk binnen

de stad te brengen, onder anderen ook Nicolaas Ruychaver, de dappere verdediger van Alkmaar. Zelfs waren velen der Spanjaarden door schoone beloften gewonnen voor het plan, toen 't geheim werd ontdekt, Mondragon nog tijdig met twintig vendelen Walen binnen de stad rukte en overal huiszoeking deed plaats hebben. Toen evenwel 's Prinsen soldaten lont hadden gekregen, dat de aanslag was ontdekt, waren ze meest allen 's nachts over de wallen der stad ontsnapt, en hadden een goed heenkomen gezocht. Zestig schepen met krijgsvolk, die reeds bij Lilloo lagen, moesten nu onverrichter zake terugkeeren, hoewel Oranje van meening was, dat bij eenig beleid en moed, men wel meester was geworden van de stad.

Tot dusver had Requesens nog niet veel voorspoed gehad op zijne pogingen tot verkrijging van den vrede. Daartoe liepen de beide strijdende partijen te zeer uiteen: de Spaansche koning, die stijf op zijn standpunt stond: »geen andere godsdienst dan de Roomsch Katholieke te gedoogen en nog van ketterverbranding en inquisitie droomde;" — en Holland en Zeeland, »door de rij der bloedgetuigen gehecht aan 't geloof der Hervormers, aan de waarheid der Heilige Schrift, welke zij tot geen prijs wilden verzaken." Die uitersten waren niet, waar beide partijen op hun stuk staan bleven, te bevredigen en zoo liepen de onderhandelingen, die een jaar geduurd hadden, vruchteloos af.

Maar voorloopig kwam èn Requesens èn Oranje, die beiden oprecht den vrede wilden, de aangeboden bemiddeling des Duitschen keizers, die twee zwagers van Oranje als bemiddelaars met volmacht naar de Nederlanden zond, wegens het geldgebrek, dat beide partijen leden, uitmuntend te stade. Oranje was zeker van de gezindheid der gezanten van de Staten, die tot zijne bijzondere vrienden en vertrouwden behoorden en begreep zeer goed, dat de vrucht der onderhandelingen vele wankelmoedigen er toe zou kunnen brengen, om de onmogelijkheid eener verzoening met den stijfhoofdigen Spaanschen koning in te zien. Oranje en de Staten behandelden drie punten: »de wegzending van 't vreemde krijgsvolk, de bijeenroeping der algemeene Staten, de vrijheid van godsdienst." Over deze punten werd lang en breed gesproken, men wilde elkander niet verstaan en zoo men elkander ook al verstond, deed men of hetgeen volkomen duidelijk was, nog opheldering behoefde. Men vertrouwde elkander niet en ging zoo uiterst voorzichtig en behoedzaam te werk, dat alle accoord ontbreken moest. De Duitsche gevolmachtigden vertrokken eindelijk, wijl zij 't hopelooze eener verzoening inzagen. De Staten en Requesens bleven nog eene korte poos onderhandelen, maar toen de Staten van Holland op een bepaald »ja of neen" in zake de godsdienstvrijheid aandrongen, werd dit antwoord ontdoken en begreep men, dat de Spanjaarden de onderhandelingen op de lange baan wilden schuiven, waarom Oranje alle onderhandelingen afbrak. Hij wist wel, dat, zoo Spanje de Nederlanden niet zocht te behouden door verzoenende maatregelen, deze landen

wel liefhebbers hadden, die op haar bezit gesteld waren. De schoone Nederlandsche bruid had »vrijers" in overvloed, zeide hij.

De vergadering der Staten, die de onderhandelingen tot verzoening met Spanje en de voorstellen dienaangaande behandelde, hield zich ook bezig met de vaststelling van 's Prinsen gezag en de regeling der regeeringsaangelegenheden terwijl men, op aandringen van Oranje, eene nauwere vereeniging tusschen Holland en Zeeland trachtte te bewerken. Op grond van Oranje's aanstelling als stadhouder door koning Filips, voorts wegens de hooge geboorte des Prinsen, die hem tot den eersten edelman des lands en 't voornaamste lid der Staten maakte, eindelijk als strijder en voorganger in de zaak der vrijheid vond men reden, den Prins eene zeer uitgestrekte macht op te dragen, eene macht, hooger dan een stadhouder ooit had bezeten, en die gelijk stond met de macht van den regeerenden vorst. De prins had, zoolang de oorlog duurde, macht om te gebieden of te verbieden als souverein, in alles wat de verdediging des lands betrof; hij had het opperbevel over de land- en zeemacht, mocht krijgsoversten aanstellen, steden bezetten, enz. Hij had de rechtspleging te handhaven, met recht van benoeming der ambtenaren uit eene voordracht der Staten, mocht gratie, octrooi, vrijgeleide verleenen, enz., verder mocht hij, met inachtneming van de voorrechten der steden, de besturen der steden aanstellen en in buitengewone tijden, de stedelijke besturen wijzigen of afzetten en andere aanstellen. Ten opzichte van den godsdienst werd bepaald, dat de Prins de gereformeerde belijdenis handhaven, de openbare uitoefening van den Roomschen godsdienst verbieden zou, hoewel hij tevens had te waken voor geloofsonderdrukking. Nog meer andere artikelen duiden genoegzaam aan, welk eene uitgebreide macht den Prins geschonken werd en hoe hij het vertrouwen der Staten bezat. De Prins nam dan ook die voorwaarden aan, maar wenschte de zinsnede, dat de Roomsche godsdienst niet zou mogen uitgeoefend worden, te vervangen door de uitdrukking: »godsdienstbelijdenissen, strijdig met het Evangelie" mogen niet worden uitgeoefend. Niet zonder veel tegenbedenkingen stemden de Staten hierin toe.

Al den tijd, dat Oranje in de Nederlanden te midden van den strijd had verkeerd, was hij ongehuwd geweest, daar hij van Anna van Saksen was gescheiden. Huwelijksgenot en huwelijkszegen miste hij. Daarom vestigde hij in 1575 het oog op eene schoone, zachtmoedige, edele vrouw, die aan het hof van den keurvorst van de Palz zich ophield. Deze, Charlotte van Bourbon, was door haren streng Katholieken vader, den Hertog van Montpensier, gedwongen den sluier aan te nemen en abdis geweest van 't klooster te Jouarre. Hare moeder was Calvinist en Charlotte werd het ook uit innige overtuiging, verzaakte Rome's leer, verliet het klooster en was, tengevolge van de onmin, waarin zij om deze redenen met haren vader kwam, genoodzaakt, buiten Frankrijk een goed heenkomen te zoeken. Oranje waagde veel, door te dingen naar de hand der beminnelijke banne-

linge. Hij wist, hoe de Katholieken, hoe Filips vooral zou denken over het huwelijk met eene vroegere abdis. Hij besefte zeer goed, hoe hij de hoofden der Protestanten in Duitschland zou verbitteren, als hij, door het huwelijk met Charlotte bij 't leven van Anna van Saksen, de schande dezer vrouw ten duidelijkste openbaar zou maken. 's Prinsen eigen broeder, graaf Jan, Aldegonde en meer anderen rieden het hem af. Maar Oranje, die Charlotte de Bourbon liefhad, en nu eens zonder bijoogmerk of uit diplomatische overwegingen een huwelijk sloot, wilde van geen uitstel weten; hij verkreeg de hand van de gewezen abdis, huwde den 12en Juni 1575 en bracht met haar eenen gelukkigen echt een zevental jaren lang door. Bij eene door een vijftal predikanten geteekende akte werd 's Prinsen huwelijk als volkomen wettig erkend.

Charlotte van Bourbon schonk den Prins 6 dochters, en deelde voortdurend met de grootste belangstelling in 't lot van haren gemaal. Deze werd intusschen van alle zijden door Requesens bestookt, vooral in zijne eigene bezittingen. Buren werd door den zoon van Barlaimont, Hierges, ingenomen, maar Woerden ontzet, na eene belegering van 50 weken. 't Gewichtigste en roemrijkste wapenfeit, door de Spanjaarden uitgevoerd was evenwel de nachtelijke tocht van 't eiland Tholen naar Schouwen en Duiveland door het water heen. Drieduizend Spanjaarden met Juan Osorio d'Ulloa aan 't hoofd, waagden zich onder 't gezicht van den landvoogd op het glibberige pad dwars door Slaak. Elk soldaat droeg twee pond buskruit, voor 3 dagen voedsel en een paar schoenen om den hals. De gidsen gingen voorop, d'Ulloa dompelde na hen in den vloed en de Spanjaards volgden in geregelde rij achter hem. 't Was een vreeselijke nacht. De wateren werden akelig verlicht door de bliksemschichten, die uit de zwarte wolken naar beneden schoten. De Zeeuwen lagen met hunne schuiten gereed, om de koene soldaten het voortrukken te belemmeren. Eén mistred links of rechts van 't smalle pad en men zonk in de diepte weg. Toch ging de tocht onder ongelooflijke bezwaren voort en 's anderen daags 's morgens betraden de Spanjaarden den overkant met weinig verlies. De 1500 stoutmoedige soldaten stapten vol moed aan wal, juist toen 't getij opkwam, en de overtocht onmogelijk werd. Maar men was nu nog niet aan 't einde. Achter den dijk lagen verscheiden vendelen Staatsch krijgsvolk onder bevel van Karel Boisot. De Spanjaarden evenwel vlogen met hunne natte wapenrusting tegen de soldaten in, drongen voort en door schrik als verplet, vooral door den verschen indruk van den bijna ongelooflijken tocht, boden de Zeeuwen slechts zwakken weerstand. Met opzet of door lompheid werd Boisot door een der zijnen doodgeschoten en spoedig repte zich de geheele bende, die den dijk verdedigen moest tot overhaaste vlucht, de Spanjaarden hadden vasten voet op Duiveland en Schouwen. Spoedig kwam Mondragon met versterking, belegerde Brouwershaven, dat zich lafhartig overgaf en Bommeneede, dat zich tot 't uiterste verdedigde, maar eindelijk moest bukken voor 't geweld der

wapenen. De hoofdaanval was evenwel op Zierikzee gericht, dat door Mondragon werd ingesloten en met beleid belegerd. De benauwde stad verdedigde zich goed, maar kon de vastgenestelde Spanjaarden niet van voor hare wallen verdrijven. Oranje deed vele pogingen om de stad te verlossen, maar met even weinig goed gevolg. Eene poging, om Zierikzee van levensmiddelen te voorzien, mislukte, en van alle kanten werden de koene Zeeuwen afgeslagen. Lodewijk Boisot geraakte met zijn schip vast, en van alle zijden bestormd, verdronk de dappere admiraal in den vloed. Oranje betreurde diep het verlies van den man, die zooveel had bijgedragen tot Leidens ontzet, aan 't hoofd zijner dappere Zeeuwen. Zoo liep Oranje alles tegen. In 't buitenland vlott'en de onderhandelingen niet. Eerst was Elisabeth genegen de Nederlanders te hulp te komen, toen de gezanten der Staten, namens Oranje, kwamen, maar weldra trok zij zich terug. Toen verklaarde zij, dat, zoo Oranje voor Holland en Zeeland wilde zorgen, zij de verdediging van Walcheren op zich zou nemen, om kort daarop te vertellen, dat zij geen onderstand kon bieden. Zoo hield de baatzuchtige, weifelende vrouw de afgezanten aan de praat, zonder dat hunne zending eenige vrucht droeg, en 't was alleen uit vrees en naijver jegens Frankrijk, wijl ze dit land de schoone Nederlandsche bruid misgunde, dat zij toestond krijgsvoorraad in hare staten te koopen. Van Duitschland was niets te verwachten, de keurvorst van Saksen en de landgraaf van Hessen waren woedend op den Prins en de breuke tusschen Lutherschen en Gereformeerden zoo groot, dat op dit tijdstip eer de katholiek dan de vervolgde medeketter steun kon erlangen.

Met Frankrijk, 't katholieke Frankrijk onderhandelde men niet dan aarzelend; toch had Oranje, ondanks den St. Bartholomeusnacht, reeds het oog gevestigd op Frans Hercules van Alençon, die op dit oogenblik de zaak der Nederlanden zich scheen aan te trekken en van wien werkelijk iets te hopen viel. Later zou Oranje deerlijk met dien Prins bedrogen worden en ervaren, dat ook het bloed der valschheid van de Medicis hem door de aderen vloeide, maar thans was de bekwame Staatsman Oranje aan 't onderhandelen met Frankrijk en Engeland beide, om uit den wederzijdschen naijver dezer landen munt te slaan voor de zaak dezer onderdrukte landen. Hij vond evenwel weinig baat. Zóó donker scheen de zaak der vrijheid, dat de nevelen der twijfeling Oranje's vast geloof deden wankelen en 't was in dezen tijd, zoo de geschiedenis hier een getrouw getuigenis geeft, dat Oranje voorstelde, om de dijken door te steken, de assen uit de molens te nemen, het land onbewoonbaar te maken en den golven ten prijs te geven, en met vrouwen, kroost en tilbare have op schepen, een ander vaderland te zoeken, buiten bereik van Spanje, onder den zegen der vrijheid. Hoe dit te rijmen is met den toon, die uit zijne brieven uit dezen tijd spreekt, als hij schrijft: »Zelfs al zouden wij ons niet alleen door de gansche wereld verlaten, maar ook de gansche

wereld tegen ons zien, zoo zouden wij toch niet ophouden, ons tot den laatsten man te verdedigen. Bewust van de rechtvaardigheid onzer zaak, verlaten wij ons geheel en al op Gods genade" is moeielijk te bepalen.

Wellicht, dat bij Oranje, een mensch, een zwak mensch, al werd hij gesterkt door den geest Gods en door het Woord der Waarheid, de Johannestwijfeling kwam, maar zoo zij kwam, dan zou ook tot hem het woord des Heilands klinken: »Let op Mijne werken en zalig is hij, die aan Mij niet zal geërgerd worden. Staat vast en ziet het heil des Heeren, de Heer zal voor u strijden en gij zult stille zijn." Want nu juist, nu het water tot aan de lippen kwam, stierf plotseling Don Louis de Requesens, den 5en Maart, op 51-jarigen leeftijd, zóó onverwacht, dat hij geen orde op zijne zaken had kunnen stellen, dat de Nederlandsche voogdij een tijdlang onvervuld bleef en Filips, juist nu er spoed vereischt werd, een jaar ongeveer draalde met de benoeming van eenen opvolger.

DE GENTSCHE BEVREDIGING.

ORANJE, 'T HOOFD DER VEREENIGDE GEWESTEN, TEGEN SPANJE.

De Raad van State aanvaardde het bewind, dat door den dood van Requesens opengevallen was, Viglius en Barlaimont, oudleden, kwamen uit hunne vergetelheid te voorschijn; er zat slechts één Spanjaard, Jeronimo de Roda in, en dus was 't bestuur in Nederlandsche handen. Deze raad hield de dingen slepende, en Filips draalde nog erger, in spijt van Granvelle, die gramstorig den koning tot drift maande met den uitroep: »De Prins van Oranje en zijne Geuzen slapen niet" en aanried, om de Hertogin van Parma weer aan het hoofd der Nederlandsche zaken te stellen.

Neen, de Prins van Oranje en de Geuzen waren goed wakker en trachtten van deze schoone verandering der zaken zooveel mogelijk te profiteeren en de voorbij strijkende gelegenheid werd door hem snel bij den haarlok gegrepen. Hij opende eene uitgebreide briefwisseling met vele oude vrienden te Brussel, te Gent, te Antwerpen, in Vlaanderen en Brabant. Hij trachtte al de provinciën te vereenigen in den strijd, die tegen Spaansche dwingelandij en voor vrijheid van recht en geweten te strijden was. Allen waren door Alva getrapt, allen hadden één doel: de gehate vreemdelingen van den Nederlandschen bodem te verdrijven, de aloude rechten des lands te herwinnen. Wel bestond de breuke van den godsdienst, daar Holland en Zeeland streng protestant, de andere provinciën katholiek waren, maar de Prins, verzwijgende wat scheidde, legde den nadruk op 't

geen verbond en haalde ongemerkt den band der 17 gewesten nauwer samen.

Ondanks den dood van Requesens, was Zierikzee belegerd gebleven. Wel hadden de Spanjaarden aan alles gebrek, maar Mondragons beleid en krijgsmanschap hield hen op hunnen post; alle pogingen tot ontzet hadden hun doel gemist en den 21 Juni gaf Zierikzee zich op gunstige voorwaarden over, na 9 maanden belegerd te zijn. De Prins droeg diep leedwezen over dit verlies. »Hadden wij," zoo schreef hij, »den minsten onderstand der wereld, dan zou de arme »stad nimmer bezweken zijn. Ik kan in weerwil van al mijne pogin- »gen, niets gedaan krijgen van Frankrijk of Engeland. Desniettemin »verliezen wij den moed niet, maar hopen, dat, al zijn wij ook door »de geheele wereld verlaten, God Zijne rechterhand over ons zal uit- »strekken."

En God strekte wondervol zijne reddende hand uit. De Spanjaarden, verkleumd, verhongerd, verkommerd, dachten zich te goed te doen aan den buit, die in 't arme stadje, waar alles was verteerd, niet te vinden was. Vol woede en teleurstelling sloegen zij aan 't muiten, zij hadden al maanden lang soldij te goed en hunne eischen waren niet dan met millioenen te voldoen. De meeste officieren waren afwezig, om de betaling der troepen te verkrijgen. De soldaten besloten zelf zich recht te verschaffen, sprongen uit den band en den 15en Juli was de muiterij op Schouwen algemeen. Geen belofte, maar geld, geld en flinke kost vorderden zij. Betaalde de koning niet, dan zouden zij van konings wege schatting opleggen in deze landen, om geld te krijgen. In spijt van de dringende vertoogen van Mondragon, die door den muitenden hoop was omsingeld en die hen zelfs zijne ontbloote borst voorhield, om hem te dooden en die schande te besparen, gingen ze met woestheid door. Op Schouwen was niet veel te halen, daarom spoedden de muiters zich naar Brabant en staken ook de andere Spaansche soldaten met de muitkoorts aan. Dagelijks werden zij sterker. De Raad van State was niet bij machte, den storm te bezweren. Ordelijk en als geordende legermacht werd er geroofd en 't land afgeloopen. Overal was men met siddering voor 't naderen dezer roovende benden, dezer ontketende wolven vervuld. Oranje sloeg te Middelburg de worsteling gade, en zij gaf hem nieuwe en scherpere wapenen, om op een algemeene verbintenis tegen die »ruwe monsters van wreedheid," aan te dringen. Evenwel schreef hij steeds omzichtig en trachtte allen argwaan, ook bij den strengsten katholiek, weg te nemen. »Thans" zoo luidt het in een zijner brieven toen geschreven: »Thans was het de rechte tijd om voort te gaan met hetgeen zij zoo »wel hadden begonnen en deden zij het nu niet, dan waren zij voor »altijd verloren. Indien zij slechts goed gezind waren, om de landen »onderling te vereenigen, en den oorlog te doen vervangen door een »gewenschten vrede, waarin alleen de waarachtige dienst Gods en des »Konings bestond, zal ik altijd gereed zijn, tot naleving van al het-

»geen redelijk en billijk zal worden gevonden. Ik wil geene veran- »dering in den godsdienst invoeren, of niets doen, waardoor iemand »in zijn recht zal worden gekrenkt. Reeds lang heb ik, met groote »moeite en gevaar, de wapens in de hand genomen, om tot eene »wettige en behoorlijke vrijheid te geraken, en evenals altijd wil ik »niets aanvangen of invoeren, dat tegen den wil der Algemeene Staten »mocht aandruischen, of strijdig mocht zijn met de vrijheid, welke »ik zelf zoo zeer voorstond, en waardoor ik deze zou gaan besmetten »of bezoedelen."

Brabant en Vlaanderen, de twee voornaamste der Zuidelijke gewesten, begonnen langzamerhand het oor te leenen aan Oranje's streven. Gent en Vlaanderen zonden den Heer d'Auxy als afgezant naar den Prins om zich met hem te verstaan en zijne hulp in te roepen tegen de geweldenarij der Spaansche troepen, en beiden waren 't spoedig over de hoofdzaken eener toekomstige vereeniging eens. En werd vooreerst, door de tijdige hulp van den naijverigen Aarschot, Oranje's hulp overbodig, spoedig daarop kwam er een verzoek van Henegouwen, Brabant en Vlaanderen, tot den Prins, om gemachtigden te zenden en aan de op handen zijnde vredesonderhandelingen deel te nemen. Deze kwamen dan ook, gezonden van wege de staten van Holland en Zeeland en den Prins van Oranje. Zij waren bijna allen vertrouwden en vrienden van den Prins: »Marnix van St. Aldegonde, Arnout van Dorp, Willem van Zuylen van Nijeveld, Adriaan van der Mijle, Kornelis de Koning, Paulus Buijs, Pieter de Rijcke, Antonius van Zikkele, en Andries de Jonge, allen bekleed met hooge waardigheden en toegerust met uitnemende bekwaamheden, om voor de rechten van Holland en Zeeland te waken. Zij vertrokken 17 October uit Middelburg, waar ze onder gejuich der bevolking tegenwoordig waren en waar zich reeds de gemachtigden der Algemeene Staten bevonden, benevens afgezanten van Vlaanderen, Brabant, Artois en Henegouwen. Waren er nog gedeelde geesten, die met argwaan den gang der onderhandelingen te Gent volgden, spoedig gingen ook de meest koningsgezinden in den lande de oogen open, bij het vernemen der gruwelen, door de Spaansche muiters te Maastricht en Antwerpen gepleegd. In eerstgenoemde stad had men de Duitsche bezetting voor de Staten weten te winnen, en waren toen de Spaansche soldaten de stad uitgedreven, terwijl hun hopman Montesdoca gevangen genomen werd. De verdreven Spanjaarden verzamelden zich, werden versterkt door eenige honderden manschappen onder Frederik van Toledo en eischten, dat men naar Maastricht terug zou keeren, om de geleden schande uit te wisschen. Maar Maastricht was sterk verdedigd en de toegang tot de stad over de brug door eene stevige batterij gedekt, zoodat voorttrekken eenen onvermijdelijken dood scheen te brengen. Toen werd eene wandaad gepleegd, die eeuwige schande over de Spaansche ridderschap bracht. Elk der soldaten werd gelast eene vrouw te grijpen en voor zich te plaatsen. Zoo ging het voorwaarts, met

vrouwenboezems tot een schild en de belegerden waagden het niet in hunne verbijstering op de snoodaards te schieten, daar elk schot een der ongelukkige schepsels, die door hunne beulen werden vastgehouden, zou kunnen treffen. De batterij werd bestormd, de stad genomen, de woede ontketend en den geheelen dag en nacht was Maastricht het tooneel van de gruwelijkste moordtooneelen, en de beestachtigste wellust der muitende benden, die de ongelukkige stad totaal kaalroofden.

Evenwel, het gevondene te Maastricht was niet de afbetaling der achterstallige soldij, men zocht beter en vetter buit. De Spaansche benden hadden zich in verscheiden steden van Brabant en Vlaanderen genesteld, vooral te Aalst, terwijl Sanchio d'Avila, de bevelhebber der Spaansche soldaten op 't kasteel van Antwerpen, met de bezetting de partij der muiters koos en ook zijne Duitsche medestrijders, onder bevel der kolonels Freundsberg, Fugger en Polweiler overhaalde, om met hen gemeene zaak te maken. Tevens werden onderhandelingen aangeknoopt met de Duitsche bezetting in de stad, onder van Endt en Eberstein. De eerste was voor de zaak gewonnen, de tweede werd half dronken gemaakt en toen om den tuin geleid, een stuk te teekenen, waarin 't bevel werd gegeven, bezetting en burgerij te ontwapenen. Nu zag men met rasse schreden het dreigend onweer naderen. De stad, vooral de kooplieden smeekten om hulp en de Raad van State besloot in dezen nood een afgezant te zenden, den onbeduidenden Markgraaf van Havrech, en verklaarde bovendien in 's konings naam de muiters tot vijanden van 't land en den oorlog op leven en dood. De zijde der stad naar de citadel gekeerd werd versterkt, de Heer de Champigny, broeder van Granvelle tot opperbevelhebber benoemd en met ijver legde men eene borstwering aan, waartoe mannen en vrouwen, grijsaards en kinderen, arm en rijk de hand leenden, terwijl eene bezetting van 6000 Walen de stad zou verdedigen en achter den opgeworpen wal den vijand zou keeren. Maar ook d'Avila had zich versterkt en kreeg spoedig ook de andere muitende regimenten op het kasteel, 3000 man, onder hunnen Eletto. D'Avila bood hun eenen keurigen maaltijd aan, maar zij weigerden, zij wilden slechts eene teug wijn, en 's middags in het Paradijs (Antwerpen) eten. 's Middags 4 November zett'en zich de troepen uit de citadel in beweging om, in twee kolommen verdeeld, hun gruwelijk opzet te volvoeren. Allen hadden groene twijgen aan de helmen en rukten met vasten tred vooruit. Zij waren in den ban gedaan, vogelvrij verklaard, toch hadden de burgers ze niet kunnen deren. Waren niet in een treffen bij Oudenaarden 2000 burgers gedood tegen 2 Spanjaarden? En wat zou er dan te wachten zijn van de flauwhartige Walen, die, ter redding uitgezonden, zelf ternauwernood in het muiten gestuit waren, of van de laffe Duitschers, reeds half omgekocht? De burgerij alleen zou weerstand bieden, maar ook de burgerij had den doodelijken schrik op het lijf voor de ontembare Spaansche beulen en

sidderde, toen zij naderden. Ongelukkig was juist op de gevaarlijkste punten de borstwering het zwakst, één aanval, en de wal was beklommen, genomen. Walen, Duitschers, burgers, mannen, vrouwen en kinderen schoten op de vlucht, terwijl vele der Duitsche regimenten verraderlijk tot den vijand overliepen. De weinige kloekhartigen, die stand hielden, werden overhoop gestoken. Voort golfde de menigte, gevolgd door de Spanjaarden met hunne vrouwen, die als echte tijgerinnen de brandstoffen aandroegen, waarmee men de schoonste huizen, de koopmanspaleizen in 't fraaiste deel der stad in brand zou steken. De straten waren glibberig van bloed, 8000 menschen werden gedood of in de Schelde gedrongen en gruwelen gepleegd, zoo afschuwelijk, dat men bij de beschrijving huivert. Duizend gebouwen stonden in lichte laaie, millioenen schats werd door brand verteerd, millioenen vielen den roofgieren in handen. Sommige lieten zich van 't geroofde gouden harnassen maken, sommigen verdobbelden duizenden guldens van 't gestolene. Zelfs de heiligen uit de kerk werden niet gespaard en men beroofde de beelden. De wijn vermengde zich met het bloed, dat langs de straten stroomde. De burgers werden uitgeschud, de huizen leeggeplunderd. De schoonste en rijkste stad van Europa was in eenen akeligen bouwval verkeerd en had al haren luister verloren. Deze gruwelen brachten de Gentsche onderhandelingen tot een beslissend einde. Men gevoelde dat 't zoo niet langer kon: de haat tegen de woestaards, de Spaansche bloedhonden was algemeen. Het was, zooals Oranje geschreven had: »Niets schiet er meer over, dan dat »wij gezamenlijk, gij met ons en wij met u, met verbanning van ijver»zucht en wantrouwen, vastberaden en eendrachtig deze landen pogen »te verlossen van de vreemdelingen en langzaam alles voorbereiden »tot eenen goeden en algemeenen vrede." Ieder sloot zich aan bij 't verbond, die gruwde van de Spaansche wandaden, tot den strengsten katholiek toe. Eendrachtig stond men weer, als vereenigde 17 provinciën, maar nu tegenover Filips met den eisch: »Handhaving der volksvrijheden, wegzending der Spaansche en andere vreemde soldaten, bijeenroeping der Algemeene Staten, afschaffing der plakkaten en godsdienstvrijheid."

Welk een verschil met voor weinige maanden, toen de benarde gewesten Holland en Zeeland alleen den stroom des gewelds te keeren hadden en bijna tot het uiterste gebracht waren! En hoe wonderlijk was 't geloopen, zoodat zelfs de vijanden tot dezen ommekeer door hunne uitspattingen hadden medegewerkt en het kennelijk bewezen werd, dat God de Heer, die wonderen doet, zelfs uit het kwade het goede heerlijk weet te voorschijn te roepen. En al hield de Gentsche bevrediging het niet lang uit, zij was toch 3 jaren lang bijna de basis van 't gezag, hare handhaving de eendrachtige leuze in den strijd en mocht met recht een meesterstuk van staatkunde van Oranje genoemd worden. De Gentsche bevrediging werd den 8en Nov. 1576 gesloten en het verbond van vereeniging geteekend

door en van wege de Staten van Brabant, Vlaanderen, Artois, Rijssel, Henegouwen, Valenciennes, Douai, Orchies, Namen, Doornik, Utrecht en Mechelen ter eene en den Prins van Oranje met de Staten van Holland en Zeeland ter andere zijde. Zij bestond uit 25 artikelen, hoogst belangrijk om hunnen inhoud. De eerste 10 artikelen luidden in 't kort als volgt:

1. »Goede en duurzame vriendschap zal bestaan en worden onder- »houden onder de beide bovengenoemde partijen en al het verledene »zal zijn vergeten en vergeven. 2. De Spaansche soldaten zal men »uit het land verdrijven. 3. Men zal de Algemeene Staten doen ver- »gaderen, zooals zulks plaats had, toen keizer Karel V de heerschappij »dezer landen aan zijnen zoon Filips opdroeg; in die vergadering zal »het punt der godsdienstoefening behandeld en over het overleveren »der sterke plaatsen worden beraadslaagd. 4. De gevluchte ingeze- »tenen mogen naar hunne vorige woonplaatsen terugkeeren, doch »nergens, buiten Holland en Zeeland, zal iets ten nadeele van den katho- »lieken godsdienst mogen worden ondernomen. 5. Alle plakkaten, »tegen de ketters uitgevaardigd, zullen worden opgeschort, totdat de »Algemeene Staten daarin zullen hebben voorzien. 6. De Prins van »Oranje zal admiraal-generaal ter zee blijven en stadhouder van den »koning over Holland, Zeeland, Bommel en andere verbondene plaat- »sen, om daarin te gebieden zooals hij thans doet, totdat de Alge- »meene Staten, na het vertrek der Spanjaarden, anders zullen komen »te besluiten. 7. De zaken van de Hollandsche en Zeeuwsche plaat- »sen en steden, die nog niet onder 's Prinsen gehoorzaamheid staan, »zullen blijven opgeschort tot tijd en wijle zij zich met het verbond »vereenigd, en zich met den Prins, voornamelijk op 't stuk van den »godsdienst, zullen hebben verstaan. 8. Geene plakkaten zullen ech- »ter aldaar van kracht zijn dan die bij zijne excellentie den Prins »van Oranje of die van zijnen rade zijn goedgekeurd. 9. Alle gevan- »genen wederzijds zullen worden ontslagen zonder losgeld; de graaf »van Bossu hieronder gerekend. 10. De Prins van Oranje en alle »ridders en edelen zullen in hunne goederen, eer en naam worden »hersteld, en alle beslag of arresten opgeheven." Art. 13. behelsde: »Alle opschriften of beelden, gedenkzuilen of dergelijke, ter eere van »Alva gemaakt, of door hem bevolen tot hoon en smaad der Neder- »landers zullen worden vernietigd."

Groot was de blijdschap, toen de Pacificatie werd afgekondigd. De klokken werden geluid, de kanonnen bulderden, en met fakkels werden 's avonds optochten gehouden. De geheele stad Gent was in feestdos en genoot volle feestvreugde. —

ORANJE TEGENOVER DON JUAN.

Even voordat de Gentsche bevrediging was tot stand gebracht, juist den dag van de beruchte plundering te Antwerpen, kwam de nieuwe landvoogd, die door Filips tot bevrediging der Nederlanden gezonden was, in Luxemburg aan. Het was Don Juan van Oostenrijk, onechte zoon van Karel V, en Barbara Blomberg, eene waschvrouw uit Regensburg, de held van Lepanto, de verdelger der Mooren. Eene schitterende loopbaan lag achter hem; roem en eer waren zijn deel geweest; gunsteling der fortuin, had hij krijgsroem behaald in den strijd tegen ketters en ongeloovigen. Jong en schoon, door den overmatigen lof bedwelmd, jaagde hij met al zijne kracht het eene ideaal na 't andere na en toen dan ook hij door zijnen koninklijken broeder tot Landvoogd der Nederlanden benoemd werd, opende zich voor zijn oog een glansrijk verschiet. Hij zou, als zoon des doorluchtigen keizers, de Nederlanden wel spoedig tot rust brengen, den ouden godsdienst herstellen, en dan — met de duizenden geharde krijgers van Spanje, met de keurbenden van Europa oversteken naar Engeland, waar de kettersche Elizabeth nog steeds op den troon zat, welke Maria Stuart, de schoone trotsche koningin, die hij zich tot toekomstige echtgenoote had uitgekozen, naar recht en rede toekwam. Vol moed snelde hij naar de Nederlanden. Geheel in overeenstemming met zijne romantische, ridderlijke natuur, ging hij in gezelschap van zijn vriend Ottavio Gonzaga als Moorsch slaaf verkleed, op reis, dwars door 't vijandig gezinde, naijverige Frankrijk, waagde zich zelfs in 't paleis des Franschen konings en kwam na eene zeer korte reis, den 3en Nov. te Luxemburg aan. De Moor wiesch zijn bruine huidkleur weg, legde de vermomming af en vertoonde zich in zijne werkelijke hoedanigheid, als Landvoogd der Nederlanden, overtuigd, dat hem van allen hulde en heilgroet wachtte.

Hoe zou hij ontnuchterd worden! De Gentsche pacificatie was geteekend; de poorten werden voor hem gesloten; de grieven tegen Spanje en de regeering breed uitgemeten; allerlei stellige eischen gedaan; en — de schoonste beloften van don Jan stuitten af op den bepaalden eisch der Staten: Onderteekening van de Pacificatie van Gent en op den scherpen blik van Oranje, die don Jans staatsmanslisten doorzag. En wijl de Algemeene Staten den Prins om advies in zake de erkenning van don Jan als landvoogd hadden gevraagd, had de Prins in een uitgebreid vertoog hen op den verraderlijken aard der Spaansche regeering gewezen, had hun op 't hart gedrukt, hoe schijnbare vriendelijkheid en goede gunst een doodelijk striknet voor de vrijheid der landen zou kunnen wezen, dat hij dus beslist afraadde, don Jan als landvoogd te erkennen en veeleer zou aanmanen, zich van zijn persoon meester te maken, om van Koning Filips goede voorwaarden van vrede en vrijheid af te dwingen. Kon men hiertoe

niet besluiten, zoo moest men 2 of 3 vertrouwde personen naar don Jan zenden, om met hem te onderhandelen en te zien wat hij in zijn schild voerde.

Deze raad droeg in zooverre vrucht, dat don Jan niet onvoorwaardelijk werd erkend als landvoogd, en men zich tegen hem op tegenweer voorbereidde. De Prins, nog niet rustig in dezen, daar hij bij ervaring 't valsche der Spanjaarden kende, wilde als 't kon, eene volkomene breuk met don Jan en wees in een schrijven met kernachtige taal op de wraakzucht des konings. »Weet" zoo sprak de Prins, »waar de »koning te voren zulke groote bewijzen van gramschap heeft getoond, »om een arm smeekschrift, dat is overgegeven geworden, zal hetgeen »thans geschiedt geene kleine misdaad wezen, welke hij ten eeuwigen »dage zal gedenken. Gij moet staat maken, dat gij allen, en een iegelijk »naar zijne verdienste, de eerste plaats zult hebben op het banket, »dat hij u bereidt; want de vorsten vergeten dergelijke dingen nimmer meer, dan zoo lang het hun aan middelen ontbreekt om zich »te wreken; terwijl zij de kunst verstaan te huichelen, totdat de gelegenheid daartoe zich opdoet, zooals men dikwijls gezien heeft. »De vorsten kunnen geene tegenspraak dulden en nooit zullen list, »geweld of allerlei honigzoete woorden hun ontbreken, om hunne wederstrevers te verdelgen."

De Staten, dus gewaarschuwd, waren op hunne hoede en stelden den nieuwen landvoogd tal van voorwaarden. Hij moest de Spaansche en Duitsche soldaten 't land doen ruimen, de Pacificatie van Gent onderteekenen en daarnaar handelen, de Algemeene Staten bijeen roepen, de landsrechten handhaven en eerbiedigen als ten tijde van Karel V. Don Jan maakte allerlei zwarigheden, stelde uit, geloofde, dat de Gentsche bevrediging strijdig met 's konings belangen en met den roomsch-katholieken godsdienst was, terwijl hij zich in brief op brief op schimpende wijze uitliet over de Staten en Oranje en bij voorbaat besloot, zijne beloften niet te houden. Wat hij evenwel niet vermoed had, Oranje kreeg die onderschepte brieven in handen en op grond daarvan raadde hij aan, alle onderhandelingen met den valschen landvoogd af te breken. Hierin vond hij steun bij Engeland, waar koningin Elizabeth wel eenigszins van de vijandige gezindheid van don Jan kennis zal gedragen hebben, maar de Staten hielden don Jan nog aan 't lijntje. Deze wilde nu wel de Spaansche troepen wegzenden, maar over zee en al begreep men zijne geheime bedoeling hiermee niet, men dacht wel dat er iets achter zou steken en eischte, dat zij over land zouden vertrekken. Onderwijl werd door vrienden van Oranje een nieuw verbond ontworpen: de Unie van Brussel, bedoelende instandhouding der Pacificatie en nauwere aansluiting aan Oranje. Toch won de Prins ditmaal 't pleit niet, hoewel de ervaring zijn wantrouwen tegen den nieuwen landvoogd volkomen wettigde. Door bemiddeling der Duitsche gezanten werd den 17en Febr. 1577 te Marche-en-Famine in Luxemburg een verdrag met don Jan

gesloten bekend onder den naam van Eeuwig edict. Hierbij beloofde de landvoogd: de vreemde soldaten allen te doen vertrekken, zonder dat deze of anderen zouden terugkeeren en wel binnen den termijn van 40 dagen. Krijgsvoorraad en geschut zou bij hun vertrek den Nederlanders in handen worden gegeven; de gevangenen zonder losgeld vrijgelaten; alle voorrechten, herkomsten, enz. zullen door den koning worden gehandhaafd; verder zal geregeerd worden op den voet, als dat bij de Gentsche Pacificatie is bedoeld, enz. enz. 't Stuk, door beide partijen geteekend, werd reeds den 7en April 1577 te Madrid bekrachtigd.

De Prins van Oranje en de Staten van Holland en Zeeland weigerden echter de onderteekening van 't nieuwe verdrag. Zij hadden bezwaren van overwegenden aard en spraken ten slotte ronduit: »dat het verdrag met don Jan strijdende was tegen den ouden christelijken, apostolischen godsdienst, welke zij beleden, bijgevolg vermochten zij niet dit verdrag met hunne onderteekening te bevestigen."

Don Jan werd niettemin landvoogd, hij deed den 1en Mei 1577 zijnen intocht in Brussel, 't Spaansche krijgsvolk was 't land uitgetrokken, don Jan had den eed afgelegd, en toch was de strijd niet geëindigd, met Holland en Zeeland niet, maar ook niet met de Staten, die langzamerhand don Jan in zijne ware gedaante zouden leeren kennen, terwijl Oranje geene poging ongebruikt liet voorbijgaan om hem te ontmaskeren. En hierin slaagde hij naar wensch. Men had zijne bekomst van Spaansche eerlijkheid en trouw, en men wist, dat Oranje's handen steeds rein waren gebleven van roof en gruwel, dat Oranje wel zich zelf had gewijd aan de vrijheid, maar nooit zich zelf had gezocht! Daarom won hij gaandeweg veld; hij, de geslepene staatsman, was een reus tegenover den bastaardzoon des keizers, die wel voor krijgsman, maar niet voor fijndenkend diplomaat in de wieg was gelegd. Daarom gaven onderhandelingen van de gezanten der Staten en don Jan met den Prins van Oranje bitter weinig en kon men wel heftig kibbelen, maar niet tot eenstemmigheid komen. In 't kort, er was te veel gebeurd, dan dat men zoo zoetsappig zich met Spanje zou verzoenen; Spanje's vorst had te weinig geleerd, om niet in de toekomst de herhaling der gruwelen van inquisitie en bloedraad terug te krijgen. Nog eenigen tijd moest Oranje den naam van stijfhoofd gaan dragen. Spoedig zou blijken, hoe goed hij de zaken had doorzien en in dien tusschentijd wachtte hij geduldig den loop der dingen af, bleef in Holland en Zeeland, verbeterde de dijken, reisde de gewesten door en zoo werd de band tusschen de twee strijdende gewesten en hunnen uitstekenden leider steeds hechter geklonken, terwijl ook Utrecht zich tot een nauwer bondgenootschap met Oranje aansloot.

Langzamerhand gingen de oogen open voor den waren aard van don Jan. Wederom werd er te Mechelen een ketter verbrand; nog altijd waren de Duitsche krijgsbenden in 't land, de Spaansche troepen in de nabijheid, de dwangkasteelen niet geslecht. Vooreerst wist don

Juan den storm te bezweren, door zijnen geheimschrijver en vriend Escovedo naar Spanje te zenden om onderstand. Hij drong nu sterk aan om Willem van Oranje den oorlog te verklaren, maar deze was te populair om iets van don Jan te duchten, en schreef waarschuwende brieven, om toch streng aan de Pacificatie van Gent vast te houden en don Jan nauwlettend gade te slaan.

Voor dezen was intusschen die staat van beleg, want dat was het voor zijn gevoel, niet uit te houden. In brief op brief beklaagde hij zich over zijn lot, omstrikt als hij was door 't wargaren der Staatkunde. Hij peinsde er op, om zich uit dien machteloozen toestand te verheffen, maar — zijne soldaten waren weg, zijne kracht gebroken, hij was »midden onder schelmen en wijnzakken." Onverwachts begaf hij zich naar Namen, in schijn om Margaretha van Valois te begroeten, maar inderdaad, om zich meester te maken van 't kasteel te Namen, de slavernij te Brussel te ontvlieden en 't zwaard te trekken. De Spaansche soldaten waren bij de grenzen; zij kregen order om weer in 't land te rukken. Don Jans toeleg gelukte, Namen werd verrast, maar eene poging, om ook de belangrijke citadel van Antwerpen in handen te krijgen en in de rijke koopstad een da capo van de Spaansche furie op te hangen, mislukte: de Duitschers werden eerst omgekocht, later verdreven en 't gehate kasteel tot den grond toe geslecht!

Don Jan, van alle kanten van verraad beschuldigd, wierp alle schuld van zich en op den Prins van Oranje, als oorzaak al dezer beroerten, als de groote ketter en vijand van den eenigen, waren godsdienst. Meesterlijk weerlegde de Prins deze aantijgingen, in een stuk aan de Staten, gedagteekend 2 Aug. 1577 en vermaande tot kloek vasthouden aan vrijheid en recht. »Ik bid u," zoo heet het aan het eind, »weldra tot een »vast en billijk besluit te komen, overeenkomstig met den rang, dien »gij bekleedt en met de verplichting, die gij op u hebt geladen ten »opzichte van het gezamenlijke volk, tot wiens beschermers en leiders »gij door God en menschen zijt gekozen; alles van u af te wenden, »dat u de oogen zou kunnen verblinden of u beletten een billijk oor»deel te vellen; te verwerven en staande te houden, op een manhaf»tige en grootmoedige wijze, door alle mogelijke middelen, het heil en »'t behoud van uwe personen, vrouwen, kinderen, goederen, bezittin»gen, vrijheid, rechten en privilegiën, ten einde te verhoeden, dat dit »arme volk, dat de oogen op u gericht houdt, niet te onder ga en »vernietigd worde, om te strekken tot prooi dergenen, die zich te uwen »koste willen verrijken, u opleggende een juk van ellendige en onwaar»dige slavernij; opdat ons nageslacht geene reden hebben zich te be»klagen, door onze kloekmoedigheid, de rechten en privilegiën te heb»ben verloren, die onze voorouders zoo wel hebben verkregen en ons »nagelaten, en gebracht te zijn geworden onder de trotsche en tyran»nische heerschappij der vreemdelingen, zooals men voornemens is »te doen."

Geen wonder dat don Jan's woede tegen Oranje geene palen kende.

Hij trachtte op alle wijzen hem zwart te maken bij de Staten, en vooral spuwde hij gal over het onderscheppen der brieven, omdat de veinzer daardoor ontmaskerd werd. Hij beschuldigde hem van majesteitsschennis, van verraad jegens den koning en den katholieken godsdienst, zelfs van aanslagen op zijn leven, maar de Staten wisten wel, wat die aantijgingen van den lasterenden hertog beteekenden; ja zelfs zagen zij zich, ten einde raad, wijl zij zich niet aan don Jan wilden toevertrouwen en zijne pogingen om met behulp van krijgsvolk weder de macht te verzekeren, genoodzaakt, de hulp van Oranje en der Staten van Holland en Zeeland in te roepen. Niet dan aarzelend toonden Holland en Zeeland zich bereid, te komen helpen, maar beloofden toch met krijgsvolk en geld te steunen, zooveel in hun vermogen was, mits al de steden van Holland en Zeeland onder het stadhouderschap van den Prins werden gebracht, als ook de provincie Utrecht. Ook don Jan rustte zich toe tot den strijd en wijl de nood prangde, werd Oranje teruggeroepen naar datzelfde Brussel, waar het banvonnis, nu bijna 10 jaren geleden, tegen hem uitgesproken was.

De uitnoodiging was dringend. »De Staten, overtuigd van zijner Excellentie's wijsheid en zeldzame voorzichtigheid, overtuigd van zijne liefde en bezorgdheid voor het welvaren dezer landen, hebben besloten, zijne Excellentie uit te noodigen, naar Brussel te komen, om aldaar met hen over alle zaken, den lande betreffende, te beraadslagen."

Daar evenwel de laster beweerde, dat de Prins alle pogingen in het werk stelde, om van vorst en godsdienst te verwisselen, zoo begeerden de Staten, dat de Prins zoude trachten, Holland en Zeeland te bewegen tot de ronde verklaring, dat zij alleen wenschten na te leven, wat bij de Pacificatie van Gent was bepaald: dus, de uitoefening van den katholieken godsdienst in hunne provinciën en het beletten der verandering van godsdienst in de andere gewesten.

De gezanten der Staten brachten in Sept. 77 dit merkwaardige verzoek over naar den Prins te Geertruidenberg, maar de Prins, hoezeer ook vereerd met de uitnoodiging, besloot kalm te beraden en verklaarde, niet in eene zaak van zooveel gewicht, te mogen besluiten zonder van de Staten Holland en Zeeland 't noodige verlof tot eenen zoodanigen stap te hebben bekomen. »Hij gaf hun een antwoord, alles»zins merkwaardig, waarin hij de Algemeene Staten prees, dat zij een »vast besluit genomen hadden om het behoud dezer landen eendrach»tiglijk en met gemeene macht voor te staan, hopende, dat dezelfde »God die hun deze heilzame eendrachtigheid had ingeboezemd, hen »zoo zou besturen, dat zij mocht strekken tot het algemeene best des »lands, van ieder in het bijzonder en tot herstelling van de oude vrij»heid en de welvaart dezer landen. Bovendien kon hij mede hen niet ge»noeg bedanken voor de goede gedachten, die zij van hem geliefden »te hebben, en voor het vertrouwen, dat zij stelden in zijne zuivere en »oprechte genegenheid, liefde en goeden wil, zoo jegens hen als tot

»de gemeene welvaart dezer landen. Alhoewel hij alle deugden en »bekwaamheden, die zij hem geliefden toe te schrijven, niet in zijnen »persoon bevond, zoo zou hij nochtans niet nalaten, al hetgeen hem »God had verleend, niet alleen zijne ondervinding en zijnen raad, »maar ook zijne middelen, ja zelfs zijn leven en bloed te gebruiken, »voor het welzijn van het vaderland en den dienst der Staten, aan »wier vertrouwen hij zoodanig hoopte te beantwoorden, dat zij zich »daarin niet bedrogen vonden. Hij wenschte niets liever dan gevolg »te geven aan hunne uitnoodiging om naar Brussel te komen, om zijn »dierbaar vaderland, waar hij zijne jeugd had gesleten, eens te mogen »wederzien en zich te verheugen in het gezelschap zijner beste vrienden »en medebroeders."

Wat het stuk van den godsdienst betrof, hieromtrent moest men geene verandering maken voor en aleer de Algemeene Staten van al de Nederlanden dienaangaande zouden besloten hebben. Hij voor zich was bereid te helpen en te dienen, overeenkomstig de Gentsche bevrediging, zonder de Staten, wier dienaar hij wenschte te zijn, in de uitvoering daarvan eenig beletsel in den weg te leggen.

De Prins, na de toestemming van Holland en Zeeland te hebben verkregen, reisde, den 17en Sept. 1577 af van Geertruidenberg naar Antwerpen, waar hem eene feestelijke ontvangst werd bereid. Graaf Jan van Nassau, zijne gemalin Charlotte de Bourbon en Marnix vergezelden hem, terwijl in Holland en Zeeland gedurende zijn vertrek dagelijks werd gebeden: »opdat God, Almachtig, hem behoeden mocht tegen de aanslagen, die de vijanden der waarheid tegen zijn persoon mochten maken, want men wist wel, het waren daar niet allen vrienden."

Oranje vertoefde 5 dagen te Antwerpen, nog geschonden door den gruwel der verwoesting en hij ijsde, toen hij in de schoone stad, die hij 11 jaar geleden had verlaten, nog zoovele sporen der schrikkelijke, helsche soldatenfurie zag. De stad was in feestdos, allen jubelden Vader Willem tegen en eerden hem om strijd als »hunnen Verlosser." Eene menigte volks en een gezantschap uit de stad vergezelde hem tot Mechelen, waar reeds eene eerewacht uit Brussel gereed stond, hem met slaande trommen en vliegende vaandels in te halen. Onder allerlei symbolische figuren stelden de Rederijkers Oranje voor als de reddende Engel des lands.

Den 23sten Sept. deed de Prins zijne intrede in de welbekende en veelgeliefde stad, zóó prachtig en luisterrijk, dat het wel scheen, alsof de vorst van den lande zelf was binnengehaald. Zeker, hier behaalde Oranje, terwijl don Jan zich verbeet van woede op het kasteel van Namen, de grootste zegepraal, die er te behalen kon zijn op 't veld der Staatkunde. Het was de zegepraal eens verlossers, eens beschermers, die eigen goed en bloed niet te lief had gehad en daarom door bijna allen werd geacht, geliefd, volkomen vertrouwd! Mochten er in Brussel vijanden zijn, Oranje behoefde niets te vreezen. Eens bleef hij langer dan gewoonlijk op de Statenvergadering; dadelijk schoolden

de Brusselaars samen voor 't gebouw, wijl zij eene misdaad vreesden, verzekerden de poorten en waren niet eerder tot reden gebracht, voor de Prins zich in levenden lijve aan hen vertoond had!

Oranje zat niet stil. Don Juan moest zich naar Luxemburg begeven, om daar de voorstellen der Staten te hooren, en deze waren zoo hard, dat hij ze niet kon verduwen. Hij rustte zich tot den strijd toe, na de Algemeene Staten te hebben beschuldigd in eenen bitteren brief van »den koning alles, op den titel na, te willen ontnemen." Hij wierp alle schuld, als te voren, op den Prins en beschuldigde hem opnieuw, maar zonder vrucht. De Prins rees dagelijks in de gunst des volks, werd in 't buitenland als de groote man in de republiek aangezien; terwijl de teedere bezorgdheid van 's Prinsen gemalin en de angstvallige vrees van Holland en Zeeland voor zijn persoon totaal ongegrond bleek. Te Brussel waakte men voor Oranje als voor aller Vader! Zelfs werd hij, op aandringen des volks, den 22sten October door de Algemeene Staten benoemd tot Ruwaard van Brabant, eene betrekking, die hij als het hoogste eereambt van den Staat vrijelijk aanmerken mocht en die tot dusver altijd door den plaatsvervanger des konings, door den landvoogd was bekleed. Groot was de blijdschap, waarmede de steden Brussel en Antwerpen de benoeming van Oranje begroetten. Maar Oranje rees te snel, te hoog, om niet den naijver der »groote Heeren" in de Zuidelijke gewesten op zich te laden. Wellicht ware het beter geweest, zoo hij minder aan den aandrang des volks had gehoor gegeven. Nu waren er enkele ontevreden en naijverige edelen, met den wispelturigen, wuften Aarschot aan het hoofd, die in alle stilte besloten, Oranje's invloed te fnuiken, en één hunner eerste besluiten was, aartshertog Matthias uit te noodigen over te komen, ten einde als algemeen landvoogd het bestuur dezer landen te aanvaarden. Zoo, dachten ze, zou Oranje wel verdrongen worden.

De Heer van Maalstede werd naar Weenen afgevaardigd, en aartshertog Matthias was zoo blijde met de onderscheiding en had zooveel lust om dadelijk te gaan, dat hij in nachtgewaad, zonder afscheid, uit Weenen ging, om eene korte poos de onbeduidendste rol te spelen, die een leeghoofd spelen moet, wanneer hij door een wijs man wordt geleid; Oranje was eerst zeer vertoornd over deze onderkruiperij en dreigde Brabant te verlaten, en zich alleen met Holland en Zeeland te bemoeien. Hij zag wel, dat 't eene manoeuvre tegen hem was, maar besloot toch eindelijk, toen de komst van den nieuwen landvoogd eene beklonken zaak was, die niet tegen te werken, maar al 't mogelijke nut er van te trekken voor 't heil van 't land. Hij bleef dus in Brabant en te Brussel, terwijl Matthias den 21sten Nov. te Antwerpen aankwam en plechtig door den Prins van Oranje werd ontvangen. Matthias werd tot landvoogd benoemd, maar de Prins als luitenant of stedehouder van den Aartshertog aangesteld. Deze werd geraden, in alles te raadplegen met Oranje, die, zoo drukte Walsingham zich uit: de kloekste raadsman en de dapperste der Christenheid was.

Inmiddels was de Hertog van Aarschot, zeer tegen den zin des volks, tot stadhouder van Vlaanderen benoemd, en nu werd Gent het middelpunt van waar uit de afgunstige Edelen lagen legden tegen den Prins van Oranje. Aarschot sloeg eenen hoogen toon aan, stoorde zich niet aan 's lands privilegiën en had zelfs den moedwil aan Hembyze, een geducht volksleider van Gent, toe te duwen: Handvesten, wat praat ge van handvesten! We zullen u eenen strop om den hals draaien en al die vrijheidschreeuwers, al waart ge ook nog zoo opgeruid door den Prins van Oranje!

De meerderheid der Gentenaars was streng gereformeerd. 't Was dus niet te verwonderen, dat 't hatelijke streven van Aarschot om den Prins van Oranje te dwarsboomen, haat wekte bij het volk, vooral door den hoogen toon, dien de hertog aansloeg, door de stelselmatige achteruitzetting der eigenlijke meerderheid. Een der leiders, de koene Rijhove, ging naar den Prins, vertelde in kleuren en fleuren den toestand der stad, het streven der tegenpartijen en vroeg nu 's Prinsen toestemming om den nieuwen stadhouder en de geheele kabaalpartij ter poorte uit te jagen. Oranje zocht den heethoofd tot bedaren te brengen en toen hij merkte, dat zulks niet hielp, liet hij hem stil uitrazen, schijnbaar zonder notitie van hem te nemen. Toch had Rijhove wel gevoeld, dat Oranje niet tegen 't plan was, zoo 't mocht gelukken. Te Gent gekomen, had Hembyze juist het reeds vermelde standje met Aarschot gehad. Rijhove was woedend. Men had — na die bittere woorden door moeten tasten, welnu, 't was nog niet te laat, en aan 't hoofd der roervinken rent Rijhove op Aarschots woning los, neemt hem gevangen met de Heeren Champigny en Sweveghem, benevens de bisschoppen van Brugge en Yperen (28 Oct. 1577). Men vaardigde 9 Nov. een geschrift uit, waarin de aanslagen der gevangen heeren tegen den Prins van Oranje werden blootgelegd; maar de Staten namen met deze verklaring geen genoegen en zonden gezanten om de invrijheidstelling der heeren te verkrijgen. Tevergeefs. De gezanten van Waalsch Vlaanderen kregen op hunne vraag, wie den stadhouder hadden gevangen genomen tot bescheid: »Zoo gij ze wilt zien, zullen wij ze u ten getale van twaalfduizend man onder de oogen brengen, zoo ge niet binnen twee uren de stad ruimt."

De Staten van Vlaanderen verzochten nu den Prins naar Gent te komen en deze kwam, stelde Aarschot in vrijheid, maar deze was genoodzaakt zijne betrekking neder te leggen. Hembyze werd het hoofd van 't bestuur en de Prins was rusteloos bezig gedurende zijn verblijf, de kalmte in de gemoederen te herstellen. Zoo was Oranje de held van den dag en eene onmisbare persoonlijkheid in den lande, en ondanks alle kuiperijen van openbare en verborgen vijanden was er niemand, die in netelige omstandigheden meer raad wist te schaffen dan hij. Hij bleef. Werd Matthias landvoogd en feitelijk bestuurder, hij dacht voor den jongen aartshertog, hij maakte de plannen en besluiten en Matthias teekende ze; zoodat deze spottend »'s Prinsen griffier"

werd genoemd. Zelfs bleef bij besluit der Algemeene Staten de waardigheid van Ruwaard van Brabant, ondanks alle tegenkanting, in zijne handen. St. Aldegonde werd, en dit is weder een bewijs uit velen van 's Prinsen invloed, tot lid van den Raad van State benoemd.

DE LOSKNOOPING DER PACIFICATIE.

Ondanks al deze onderscheidingen had Oranje veel te stellen met de rijke Zuid-Nederlandsche edelen, die niet konden verdragen, dat hij hooger gestegen was dan zij. Die onwaardige en onbeduidende kabalisten aasden op elke hooge betrekking, op elken voordeeligen post; door hun postenbejag werden vele betrekkingen aan onbekwame handen toevertrouwd en aan 't hoofd van het leger zoowel als in de Staten mannen geplaatst, die in de ure des gevaars noodwendig moesten tegenvallen. Dit alles was tegen den zin van Oranje en zijns ondanks geschied. Hij zag den strijd naderen; hij wist de verborgen kwalen van 't staatsbestuur.

Don Jan had zijne troepen in Luxemburg bij elkander getrokken, nog versterkt door versche Spaansche en Italiaansche keurbenden, onder Alexander Farnèse, Prins van Parma. Ook de Staten wapenden zich en plaatsten aan 't hoofd van hun leger den onbeduidenden Goignies. Weldra stonden de beide legers vijandig tegenover elkander; zij waren nagenoeg even sterk, maar de saamgeraapte hoop der Staten, slecht aangevoerd, moest noodwendig het onderspit delven in den strijd tegen de troepen, aangevoerd door de vermaardste veldheeren van hunnen tijd. Evenwel dat de slag zoo totaal, zoo schandelijk zou verloren worden, had men niet kunnen vermoeden.

Alexander Farnèse, op verkenning uitgezonden, stiet te Gemblours op het vijandelijke leger, dat juist op eenen smallen weg langs een moeras trok. De smalle weg veroorzaakte eenige verwarring in de gelederen en Farnèse zag met dien echten veldheersblik, welke hem steeds kenmerkte, dat een flankaanval de totale nederlaag van zijne tegenstanders zou ten gevolge hebben. De onbesuisde veldheer, zonder orders af te wachten, stort zich in het moeras, doorwaadt het, valt den vijand met woede aan, brengt hem in verwarring, verslaat, vernietigt hem! Binnen den tijd van een paar uren hadden 6 à 700 Spanjaarden een leger van 20000 man verslagen. 8000 Staatschen bedekten het slagveld tegen 10 à 12 Spanjaarden! Als loon der overwinning vielen vele steden den overwinnaar in handen, terwijl vele flauwhartigen den schrik voor de Spanjaarden weder om 't hart sloeg. Toch liep de overwinning van don Jan op niets uit; de Staten

herstelden zich, er brak verwarring en pest in zijn eigen leger uit en hij had geenen penning om zijne soldaten te betalen. En het verlies bij Gemblours werd rijkelijk opgewogen, doordat Amsterdam de Spaansche zijde verliet en die van Oranje koos.

Reeds vroeger had er een aanslag op Amsterdam plaats gehad door de kolonels Helling en Ruichaver, maar deze was mislukt. De Spaanschgezinde regeering werkte al de pogingen der gereformeerden in Amsterdam tegen. Van alle kanten door steden omringd, Oranje's zaak toegedaan, bleef deze belangrijke plaats toch partij kiezen tegen den strijd der vrijheid, toen het eindelijk een der geachtste ingezetenen, Willem Bardes, gelukte, de stad, die reeds herhaalde malen door de Staten van Holland en Utrecht was aangezocht om hare partij te kiezen, die reeds door Sonoy was ingesloten, voorgoed tot Oranje's partij over te halen. Bardes zelf werd burgemeester en de ijverigste Spaanschgezinden de stad uitgebannen. Dit alles had zonder bloedvergieten plaats. In de Oude Kerk wordt men aan het feit van de wegneming der beelden en de in gebruikstelling van die kerk voor de Hervormden nog herinnerd door 't volgende rijmpje:

't Misbruyk in Godes kerk allengskens ingebracht,
Werd hier weer afgedaan in 't jaar zeventigh en acht.

Na de nederlaag bij Gemblours waren de Staten er onmiddellijk op bedacht, hunne legermacht te versterken. De Hertog van de Palz, Johan Casimir, wiens onbeduidendheid door zijnen dollen ijver niet kon worden goedgemaakt, kwam, vooral door bemiddeling en steun van koningin Elisabeth, met een legerkorps in deze landen. De gedunde rijen der gelederen werden weder gevuld, eenen Staat van oorlog opgemaakt voor het onderhoud van 25400 voetknechten en 3200 ruiters, waarvoor eene maandelijksche uitgave van 400000 gulden noodig was, terwijl over de geheele krijgsmacht een ervaren generaal, die met beslistheid de zaak der Staten had gekozen, de Graaf van Bossu, tot opperbevelhebber werd benoemd.

De ziel van dit krachtdadig optreden was Oranje, die de Staten tot moed en toewijding aanspoorde en de klacht over groote uitgaven afwees met te wijzen op 't geen Holland en Zeeland gedaan hadden en nog deden.

Nu Elisabeth hielp, nu een Duitsch vorst zich de Nederlandsche zaken begon aan te trekken, begon ook Frankrijk sympathie te betoonen. Frans van Anjou, vroeger Alençon geheeten, de broeder van den koning van Frankrijk, dezelfde, waar Oranje vroeger mede in onderhandeling was getreden, bood zich zelf aan, om de zaak der Nederlanden te steunen, ja drong zich bijna aan de Staten op, die nu opeens meer hulp kregen, dan ze voor 't oogenblik noodig hadden. »Waarde neef," zoo schreef Anjou aan den Prins, »gij weet, hoezeer »ik u altijd heb bemind en al diegenen geacht, die door u tot mij

»werden gezonden, hetgeen mij ook geenszins aan uwen goeden wil »doet twijfelen, evenmin als gij aan den mijnen kunt twijfelen." De Staten, Anjou niet durvende afwijzen, namen de aangeboden hulp aan, en verklaarden, dat zij hem welwillend zouden ontvangen.

Waren nu de verschillende legeraanvoerders eendrachtig geweest, ze zouden veel voor de zaak der vrijheid hebben kunnen doen. Want don Juan was niet gelukkig in zijne verdere ondernemingen. Zijne aanslagen, o. a. op Maastricht, mislukten, hij werd door zijnen broeder gewantrouwd, veronachtzaamd; hij kreeg geenen enkelen penning soldij. Zijn leger leed het grootste gebrek; zijn boezemvriend Escovedo werd door sluipmoordenaars op last van Filips vermoord; zijn eigen broeder studeerde er op, om uit zijne brieven zinsneden te vinden, die duidden op hoogverraad, enz. De beroemde kruisridder werd naar lichaam en geest vermoord en toen in zijn leger de pest uitbrak, werd ook hij, naar men beweert, door die treurige ziekte aangetast, een gevolg van diepe moedeloosheid. Den 1sten Nov. 1578 stierf de keizerszoon, de held van Lepanto, de ridder bij uitnemendheid, in eene voormalige duiventil te Bonge bij Namen, in den ouderdom van 33 jaren. Men beweert, dat Filips hem zou hebben laten vergiftigen; dit is evenwel niet bewezen.

Dat het deerlijk verzwakte leger van Don Jan niet geheel over de grenzen werd gedreven, werd veroorzaakt door de onlusten, die in de Nederlanden ten aanzien van den godsdienst uitbarstten. De Protestant haatte en wantrouwde den Roomsche, en de Roomsche gewesten duldden niet den opbloei van het Protestantisme in hunne streken.

De wederzijdsche naijver tusschen Roomsch en Onroomsch werd steeds feller, scherp plaatste men zich tegenover elkander. Hoe jammer dat argwanend wantrouwen de schoone samenwerking verdrong, dat men althans niet wederzijds elkaar de vrijheid gunde, elkaar verdroeg. Maar verdraagzaamheid werd niet gevonden, Oranje en Oranje nagenoeg alleen begreep, welken weg het uit moest door de bevrediging beider partijen. Hij sloeg eenen geloofsvrede voor, waarbij aan elke gezindte, zoo zij een bepaald aantal leden had, vrije uitoefening van haren godsdienst werd gewaarborgd. Deze geloofsvrede vond evenwel geen ingang. In katholieke gewesten had men niets geleerd en niets vergeten en wilde men tot geen prijs van verdraagzaamheid jegens de Hervormden hooren. Eerst had men de ketterij oogluikend toegelaten, nu zou zij gewettigd worden, dat ging al te ver!

De Brusselsche edelen, zoo ook Champigny, dienden een tegenvertoog in ten opzichte van den ontworpen godsdienstvrede, waarbij zij verklaarden, het nieuwe ontwerp gevaarlijk te achten voor den katholieken godsdienst en strijdig met de Pacificatie van Gent. En geen wonder! De Hervormden hadden, onder het milde bestuur der Staten, door Oranje's geest geleid, overal het hoofd weder opgestoken en waren in 't oog der streng Katholieken op onrustbarende wijze vermeerderd. Evenwel, niet alleen de Roomschen gevoelden zich bezorgd, toonden

zich onverdraagzaam, maar ook de Gereformeerden, maar ook Holland en Zeeland, maar ook Gent wilde van Oranje's toegeeflijkheid niets weten. In laatstgenoemde stad werden de Priesters de stad uitgedreven, de kerken van de beelden beroofd en besloot men, om van uit deze stad de omliggende plaatsen te noodzaken, ook de vrije verkondiging van het Evangelie toe te laten. Daar donderde Petrus Dathenus, de onbesuisde ijveraar met »een ijver tot God, zonder verstand," week in week uit tegen de flauwhartigheid van Oranje, dien hij een godloochenaar schold, daar holde men op den weg der onverdraagzaamheid voort, door zelfs de Katholieken te vervolgen. Zoo werkte de godsdienstvrede juist het tegendeel uit van 't geen men bedoeld had; in de Hervormde gewesten vond men, zooals Graaf Jan en Marnix het uitdrukten, geen reden, om den ouden godsdienst, dien men met hare bijgeloovigheden verlaten had, er weer boven op te helpen, in de Roomsche gewesten wilde men de ketterij niet toelaten. De afgunst tusschen Roomsch en Onroomsch groeide met den dag, en te Gent, »het krachtvolle, machtige, rijke, hartstochtelijke, ontembare Gent" zou de wederzijdsche vlam van den haat in laaien gloed uitbarsten! Daar waren twee partijen, onder Hembyze, de ergste, en onder Ryhove, de stoutmoedigste. Gent strekte haren invloed tot ver over Vlaanderen uit, en werkte door haar drijven verzet. De echte Roomschen verzamelden zich, om den invloed van Gent te stuiten. De »Malcontenten" (Paternosterknechten werden ze door de Gentenaars genoemd) werden steeds talrijker, vooral toen Rijhove den provoost Visch en den ouden Hessels, het voormalig lid van den bloedraad, zonder vorm van proces liet ophangen. Jan Casimir sloot zich met zijne troepen bij de Gentenaars aan, ondersteunde de woelingen van Hembyze en Datheen en droomde van een Stadhouderschap over Vlaanderen. Anjou, naijverig op den duitschen Prins, sloot zich nu nader bij de Katholieke Walen en Malcontenten aan. De Staten, Matthias, de Prins van Oranje, koningin Elisabeth, allen zonden dringende vertoogen naar Gent, om zich toch te matigen, maar zonder vrucht. De dolle godsdienstijver bedaarde een oogenblik, toen Oranje in persoon te Gent verscheen. Daar werd hem het stadhouderschap over Vlaanderen aangeboden, doch hij weigerde, trachtte, door recht en toegevendheid de verhitte gemoederen te bedaren, maar 't duurde slechts eene poos, want op aanstoken van Datheen werd de stad van den gruwel der papisten gezuiverd en nog feller geloofsvervolging barstte los. Anjou, ontevreden over den gang van zaken, dankte zijn leger af, Jan Casimir ging eerst naar koningin Elisabeth, om zich te verantwoorden en toen naar Duitschland, maar de meeste troepen bleven en 't verarmde land zuchtte onder den last van vijf legers, dat der Spanjaarden, der Staatschen, van Casimir, van Anjou en van de Malcontenten. En 't arme, door twisting verscheurde Gent verloor zijn glans, de aanzienlijkste bewoners gingen uit de stad, 't werd eindelijk Spanje ten buit en 't gras groeide er op de straten.

Te midden dier verwarringen werd Parma, na den dood van don Jan landvoogd. Uitstekend Staatsman en veldheer zonder wederga, was hij juist de man, om 't zuiden der Nederlanden voor Filips te behouden. Hij ging steeds recht op zijn doel af en wist de kracht van het goud evengoed en met nog meerder vrucht dan de scherpte van 't zwaard aan te wenden. Hij schroomde geene middelen, hoe verachtelijk ook, zoo zij hem tot zijn doel voerden. Hij was geëerd en gevreesd, zelfs onder zijne soldaten en oversten, drager van 't gezag en der koninklijke majesteit! Dat zulk een man de geschikte persoon was, om in het troebele water der Nederlanden het beste deel uit te visschen voor hem, heeft de loop der zaken maar al te duidelijk getoond. De Gentsche bevrediging, reeds losgewrikt, werd door hem nog losser en onmogelijker gemaakt, 't vuurtje van godsdiensttwist gestookt, de haat tusschen Roomsch en Onroomsch aangewakkerd, de band der verschillende gewesten door schoone beloften en vriendelijke betuigingen ontrafeld. Zoo doende, terwijl men te Gent, te Antwerpen, Brussel, in bijna geheel Vlaanderen en Brabant in eigen ingewand wroette, haalde hij de hoofden der Malcontenten, de hoofden der Anti-Oranjepartij over, den zoen met Spanje te treffen, en toen de eerste verrader de zaak der Staten verlaten had om zich bij Parma aan te sluiten, werd dit zijn voorbeeld door vele anderen gevolgd. Na La Motte, verbonden zich ook Montigny, Heese, Egmont (zoon van den onthoofden Hertog) met den Spaanschen vorst. Langzamerhand werd de Spaanschgezinde partij, die, echt Roomsch en fel ketterhatend, zeer talrijk was in de Waalsche gewesten, zoo machtig, dat de Staten dier gewesten besloten, zich met Spanje te verzoenen. Den 6en Januari 1579 scheurden de Staten van Artois, Henegouwen, Douay, Rijssel en Orchies zich van 't Gentsche verdrag af en sloten te Atrecht, waar nog kort te voren eenen hevigen strijd tusschen de Oranjepartij en de Spaanschgezinde ten nadeele der eerstgenoemde was afgeloopen, een verbond met Parma en Spanje. Den 6den April 79 werd eene schikking tusschen Parma en 't leger der Malcontenten getroffen.

DE UNIE VAN UTRECHT.

Oranje had den gang dezer zaken voorzien en tevergeefs getracht, den stroom der gebeurtenissen te stuiten door zijn ontwerp van »godsdienstvrede". Zijne verdraagzaamheid was door allen »onverdraaglijk" gevonden. Daarom meende hij, dat nu de tijd gekomen was, de noordelijke gewesten, waar de zetel van 't verzet tegen Spanje was, waar de Hervormden den boventoon hadden, te vereenigen door eenen nauweren band, eene nieuwe Unie. Trouw werd hij tot dit doel bijge-

staan door Jan van Nassau, die Stadhouder van Gelderland was geworden en de hoofdontwerper en bewerker van dit gewichtig plan mag genoemd worden. Nadat reeds maanden lang door de beide broeders eene drukke briefwisseling over dit punt gevoerd was, nadat tal van bezwaren uit den weg waren geruimd, tal van vooroordeelen weggenomen, werden er den 5en Dec. 1578 en den 10den Januari 1579 te Utrecht onder presidium van Graaf Jan, vergaderingen over deze zaak gehouden, de laatste maal met het bepaalde doel een nauwer verbond te sluiten en werden den 23sten Jan. de artikelen, die de Unie van Utrecht uitmaakten, goedgekeurd door de gemachtigden van Gelderland, Holland, Zeeland, Utrecht en van de Ommelanden, en 6 dagen later openlijk afgekondigd. Een nieuw bolwerk tegen Spaansche dwinglandij was opgericht.

De Unie van Utrecht was vervat in 26 artikelen, met de volgende inleiding:

»Dat die van het vorstendom Gelder en graafschap Zutfen, die »van de graafschappen en landen van Holland, Zeeland, Utrecht en »de Friesche ommelanden tusschen de Eems en Lauwers, gezien heb»bende, dat sedert de Gentsche bevrediging de Spanjaarden met don »Jan en andere hunner hoofden, getracht hebben de Nederlandsche »gewesten te overheeren en vaneen te scheiden, tot derzelver uiterst »bederf; het raadzaam gevonden hebben, zich nog nader en weer bij»zonder met elkander te verbinden. Dat zij echter hiermede niet »voor hebben, de algemeene Unie of vereeniging, bij gemelde be»vrediging beraamd, te verlaten, maar dezelve veeleer nog meer te »sterken, zich te bekwamer tijd tegen hunne vijanden te verdedigen, en »verdere onderlinge verwijdering te voorkomen. Bij de afgevaardig»den der gemelde landen, hiertoe door de hunnen volkomen gemach»tigd, zijn vastgesteld de volgende punten," enz.

Hierna volgen de 26 artikelen, waarvan de drie eerste aldus luiden:

»De genoemde landen verbinden en vereenigen zich onderling ten eeuwigen dage, als waren zij slechts ééne provincie; met behoud van ieders bijzondere vrijheden en voorrechten. De landen zullen elkander bijstaan met lijf, goed en bloed, tegen alle geweld, hun onder den naam des konings of van zijnentwege aangedaan. De gemelde provinciën zullen elkander onderling bijstaan tegen alle uitheemsche vijanden, mits deze bijstand bij de generaliteit der Unie bepaald worde. — Art. 13 bevatte: Holland en Zeeland zullen zich, in het stuk van den godsdienst, naar hun goedvinden mogen gedragen. De overige gewesten zullen zich mogen schikken naar den geloofsvrede, mits de godsdienstvrijheid bewaard blijve. Art. 16 bepaalde: »Bijaldien er een geschil mocht ontstaan tusschen de provinciën, waarin men met elkander niet kan overeenkomen, zal het, ingeval het éëne provincie betreft, door de andere provinciën worden beslist en ingeval het geschil de provinciën in het algemeen betreft, zal de beslissing ervan aan de stadhouders worden overgelaten."

Graaf Jan was de eerste onderteekenaar van dit staatsstuk, daarop teekenden ook de Staten der verschillende, reeds genoemde gewesten. Eerst na lange onderhandelingen traden enkele steden in het Noorden toe. Oranje, die niet openlijk aan de Unie had medegewerkt, wijl hij te zeer aan de Algemeene Staten, Matthias en de Gentsche Pacificatie verbonden was, teekende den 3den Mei, wijl hij, zooals in een bijgevoegde verklaring staat uitgedrukt, zich verzekerd hield, dat het gezag des Aartshertogs Matthias hierdoor niet was verkort. Ook Rennenberg trad toe, maar om zijn woord spoedig weer te breken, ook Overijssel (in 1580).

Ondertusschen, waar aan de eene zijde de Unie eene krachtige verschansing tegen Spanje had opgericht, en Parma zich dagelijks sterkte door den anti-protestantschen geest van het Zuiden, nam de macht der Algemeene Staten, Matthias en den Prins van Oranje hoe langer zoo meer af, te midden der tallooze woelingen, die van Gent op Antwerpen oversloegen. De Prins deed al wat hij kon, om de Staten tot krachtig handelen te bewegen, maar zonder vrucht. Zoo moest hij het lijdelijk aanzien, dat de sterke stad Maastricht, de sleutel des lands aan de zijde van Duitschland, na eene wanhopige en moedige verdediging door Parma werd ingenomen en op eene afgrijselijke wijze uitgemoord. De Spanjaarden wonnen met den dag veld en 't scheen of de Algemeene Staten met blindheid waren geslagen voor het gevaar, dat de Staten Vlaanderen en Brabant dreigde. Krachtig vermaande Oranje hen, door flauwheid niet hunne vrijheid te verkoopen, hij dreigde met ontslag als het op zulk eenen voet door moest gaan en werd maar noode bewogen. vooralsnog te blijven, wijl de Staten hem beloofden, in alles onder zijne voorlichting, het heil van den lande te bevorderen.

Eene laatste poging tot vrede, door bemiddeling van den Duitschen keizer, werd te Keulen beproefd. De Spaansche gezanten hadden den geheimen last, op drie punten niets toe te geven: De Roomsche godsdienst moest de heerschende blijven; in alles moest men den koning onbepaalde gehoorzaamheid beloven, en Aartshertog Matthias moest het land verlaten. De keizerlijke gemachtigden wenschten vrede op den bazis der Gentsche Pacificatie en 't eeuwig edict. De onderhandelingen liepen op niets uit, ook de begeerte van Oranje, reeds herhaalde malen gedaan, betreffende de invrijheidstelling van zijnen zoon Filips Willem, werd niet ingewilligd. Wel trachtte Filips Oranje om te koopen en door schoone beloften van de zaak der Nederlanden te scheiden, doch zonder vrucht. Na een geheel jaar te hebben beraadslaagd, ging men onverrichter zake heen.

Onderwijl leed de Prins een dubbel verlies. Graaf Jan, zijn trouwe medebroeder, verliet het land, legde zijn stadhouderschap over Gelderland neder en vertrok naar Duitschland. Hij was een arm man geworden in den strijd tegen Spanje, de Staten waren hem duizenden schuldig, toch had hij met tallooze bezwaren en tegenwerkingen te tobben

en was grove miskenning zijn deel. Dat noopte hem heen te gaan, en Oranje wendde tevergeefs zijnen invloed aan, hem van dit besluit terug te brengen.

Nog gevoeliger verlies onderging Oranje door 't verraad van Georg van Lalaing, graaf van Rennenberg, die de zaak des Spaanschen konings weder omhelsde, Groningen aan Spanje bracht en in 't Noorden de fakkel des oorlogs ontstak. Oranje had onbepaald vertrouwen in den verrader gesteld, maar Spaansche list en Spaansch goud hadden te machtige bekoring voor den roomschen graaf. Toch verloor Oranje den moed niet, maar sterkte zich in den Heer zijnen God en greep alle middelen aan, om den wassenden invloed van Parma te keer te gaan. Vooral had hij het oog op Anjou, dien hij nog niet als verrader kende en hooger schatte dan wel verdiend was. De Staten, vooral die der Unie, waren niet zeer genegen, den Roomschen vorst in te huldigen, en hadden veel liever Oranje aan 't hoofd der zaken geplaatst. Dit weigerde hij echter volstandig, waarschijnlijk te beslist. Toch had Filips, ondanks deze onbaatzuchtigheid, redenen te over, meende hij, om den Prins van Oranje, de ziel van den tegenstand in de Nederlanden, te verklaren tot eenen vijand en verrader des lands en in den ban te doen.

DE BANVLOEK OVER ORANJE EN DE GEVOLGEN DAARVAN.

Zoo nog een enkele in de Noordnederlandsche gewesten zich over den opstand tegen Spanje mocht bedroeven en tot verzoening met de van God gestelde overheid, met den koning »bij de gratie Gods" mocht manen; alle sympathie voor den Spaanschen koning viel weg, toen deze de snoodheid beging, eenen bloedprijs op het hoofd van den edelen Oranje te stellen.

Den 15den Maart 1580 werd de ban, welken Filips, vooral op aanstoken van Parma en Granvelle, over den Prins uitsprak, openlijk te Maastricht en verder alom in de Spaansche landen, zoover 't Spaansche gezag reikte, afgekondigd. Nadat den Prins het verwijt wordt gedaan, met ondank de gunsten van Karel V en Filips te hebben beloond, worden hem de hagepreeken, 't smeekschrift der edelen en de beeldenstorm geweten. Hij heeft de snoodheid begaan met eene abdis te huwen. Hij is de schuld der bloedtooneelen, zoo door Alva als zijne opvolgers gepleegd. Hij heeft de rechten verdraaid, door zich tot Ruwaard te laten benoemen, den vredehandel te Keulen gestoord en in de Unie van Utrecht een nieuw bewijs van zijn verraad gegeven! Daarom, zoo besluit de ban, »verklaren wij hem voor een verrader en booswicht,

»een vijand van ons en het land. Als zoodanig verbannen wij hem voor »eeuwig uit onze rijken, met verbod aan al onze onderdanen, van wat »rang of aanzien ook, in het openbaar of heimelijk met hem gemeen»schap te houden — hem spijze, drank, brandstof of andere benoodigd»heden te verschaffen. Wij vergunnen elkeen, hem aan lijf of goederen »te beschadigen. Wij stellen gezegden Willem van Oranje als een vij»and van het menschelijk geslacht bloot en leveren hem over aan den »smaad en de willekeur van een iegelijk — en geven zijne goederen »aan elk, die er zich meester van weet te maken. En zoo iemand van »onze onderdanen, of een vreemdeling, vroom en edelmoedig genoeg »gevonden mocht worden om ons van deze pest te verlossen en hem »ons dood of levend uit te leveren, of wel hem het leven te benemen, »zullen wij hem onmiddellijk na het verrichten der daad vijfentwintig»duizend gouden kroonen doen uitbetalen; en zoo hij eenig misdrijf »mocht gepleegd hebben, hoe groot ook, beloven wij hem dat te »vergeven; en zoo hij niet reeds van adel is, zullen wij hem om »zijne vroomheid tot den adelstand verheffen."

Toen dit schandelijk Staatsstuk in de Nederlanden verscheen, vermeerderde de Prins, op kosten en met goedvinden der Staten, zijne lijfwacht met 150 man. Bovendien gaf hij met Pieter de Villers, zijn hofprediker, eene Apologie uit, waarin hij, stuk voor stuk, de lasteringen van Filips weerlegt en niet zelden met zooveel overtuiging, zooveel scherpte en klem, zichzelf vrijpleit en Filips aanvalt, dat de beschuldiger op de bank der beschuldigden plaats moet nemen en 't masker den misdadigen huichelaar geheel weggenomen wordt. Deze meesterlijke verdediging, nooit weerlegd en zoo met talent geschreven, dat zelfs zijne vijanden de hand op den mond moesten leggen, werd in verschillende talen gedrukt en met eenen begeleidenden brief verzonden aan al de vorsten van Europa, waarin de Prins hen verzocht, zijne verantwoording gunstig te willen aannemen, daar hij geen schelm of verrader, maar een van goeden en zeer ouden huize, mitsgaders een man van eer was.

In de Apologie zelf weerlegt hij stuk voor stuk Filips' beschuldigingen en slingert de pijlen van laster op meesterlijke wijze terug op den man, die zelf aan misdaden, als waarvan hij in den ban repte, schuldig stond. Ten slotte drukt de Prins zijne minachting uit over dien »kinderachtigen ban" in deze bewoordingen: »Minder reden dan »ooit heb ik thans, de aanvallen te duchten der ellendelingen, welke »hij tegen mij opjaagt. Ik weet, dat hij reeds vóór dien ban aan gift»mengers en andere sluipmoordenaars aanzienlijke belooningen heeft »toegezegd, zoo zij zich wilden verbinden mij het leven te benemen; »toenmaals handelde hij in 't verborgen, thans onderricht hij mij open»lijk van zijne bloedige voornemens. Met de hulpe Gods en mijner »vrienden, hoop ik van zijne helsche aanslagen niets te vreezen te heb»ben, en in spijt derzelve mijn leven zoo lang te behouden, als het »welzijn en het geluk des volks, waaraan ik dat leven gewijd heb, het

»zullen eischen. Lafhartig en laag is die vogelvrijverklaring, bespottelijk zijn de uitgeloofde belooningen."

Het kernachtige slot, dat de Apologie vergezelt, en direct Holland en Zeeland betreft, is te merkwaardig om niet te worden opgenomen:

»Alvorens,'' zoo heet het, »te eindigen, moet ik u echter smeeken, »uwe ernstige aandacht te schenken aan de middelen, welke onze »vijand genoodzaakt is, thans ter bereiking van zijn doel te bezigen. »Die nietswaarde ban, de zorg en moeite, welke hij en zijne staats»dienaren onophoudelijk besteden, om tweedracht te zaaien in deze »gewesten, alles toont duidelijk, dat hij de hoop heeft opgegeven, ons »door kracht van wapenen onder het juk te brengen, althans zoo lang »wij eendrachtiglijk blijven handelen. Gewis, mijnen ondergang alleen »heeft men zich ten doel gesteld. Indien dood of verbanning mij uit »uw midden verwijderde, dan zou, volgens Filips' meening, de rust in »de Nederlanden spoedig hersteld zijn. Gij beseft lichtelijk, welke rust »hij op het oog heeft. Herinnert u de gesteldheid waarin ik u vond »vóór mijne terugkomst in deze gewesten; gij zuchttet toenmaals onder »het dwangjuk van den hertog van Alva. Zoo het waar is, dat mijne »verbanning alleen u van alle kwalen kon ontheffen, voorwaar Filips zou »niet noodig hebben, sluipmoordenaars of giftmengers te zijner hulpe »te roepen. Hoe vaak heb ik mij niet, ter uwer verdediging, vrijwillig »aan de dreigendste gevaren blootgesteld? U voegt het te beslissen, of »mijn leven en mijne tegenwoordigheid aan de welvaart dezer gewes»ten nuttig of schadelijk zijn; u alleen, en niet den Koning van Spanje, »ben ik rekenschap van mijne handelingen schuldig; beslist over mijnen »persoon en mijn leven, zoo als het u behaagt: ik zal gehoorzamen. »Maakt gebruik van de macht, welke ik u erken, beveelt mijne ver»banning of mijnen dood, wanneer gij de eene of den anderen voor »het algemeene welzijn noodzakelijk acht. Hebben echter mijne vroegere »gedragingen u, zooals ik mij vlei, van mijnen oprechten ijver en van »mijne gehechtheid overtuigd; heeft mijne lange ondervinding U ver»trouwen doen opvatten in mijne geschiktheid tot het beheer uwer aan»gelegenheden, welaan, dan zal ik voortgaan, in uwen dienst de be»kwaamheden te bezigen, met welke de hemel mij bedeelde, in de »hoop, dat gij uwe aandacht zult schenken aan de voorgaande ver»maningen, waarbij ik u smeekte onderling eendrachtig te blijven en »zelven met kracht te arbeiden aan de verdediging van een volk, dat »gij u verbonden hebt te beschermen. Gods genade moge uwe be»moeiingen met het beste gevolg bekroonen."

Waar aldus Filips over den meestgeliefden des Nederlandschen volks het schandelijk ban- en doodvonnis uitsprak, kon het wel niet anders, of de laatste band, die tot dusver tusschen den ontaarden vorst en het geperste volk had bestaan, moest losscheuren. Men wendde dan ook de oogen met verachting van hem af, en besloot op aandringen van Oranje, met den Hertog van Anjou een verdrag te sluiten, hetwelk den 19en September 1580 geteekend werd. Bij dit verdrag werd

Anjou tot vorst en heer gekozen door de Staten der Nederlanden, mits hij de Unie van Utrecht handhaafde, alleen Nederlanders met ambten begiftigde en den geloofsvrede bevestigde. Verder werden nog vele bepalingen gemaakt, zoodat Anjou bij zijnen vorstelijken titel zeer weinig gezag ontving. De Prins, die nog alle vertrouwen in Anjou stelde en niet dezen door en door slechten persoon in zijne ware gedaante zag, had met ijver tot het verdrag met den Franschen prins medegewerkt. »Hij meende" zoo schreef hij, »waar de Priester (Enge- »land) en de Leviet (Duitschland) den onder de roovers gevallen man »waren voorbijgegaan, geen vrijmoedigheid te hebben, de hulp van »den Samaritaan af te wijzen". Bovendien had de erkenning van Anjou tot beschermheer der Nederlanden deze vrucht, dat, na langdurige onderhandelingen, het plan rijpte, om Filips af te zweren.

Te midden van den strijd, die vooral door Rennenberg en na diens dood door François Verdugo tegen de Staatsche troepen in het Noorden, bij Steenwijk en Koevorden gestreden werd, te midden van al de onlusten, waartoe de ingeroeste veeten tusschen Hervormden en Roomschen aanleiding gaven, te midden der kleingeestige kibbelarijen tusschen Oranje en de Staten, die over een woord en eene kleine uitgaaf haspelden, alsof de wereld er aanhing, werkte Oranje door aan den sluitsteen van 't gebouw der vrijheid, aan de kroonlijst van 't gebouw der Unie: »de verwerping der Spaansche dwangheerschappij, de algeheele breuke met Filips II en Spanje". En — hij mocht slagen in deze gewichtige zaak. Na eenige maanden onderhandelens, teekenden de Vereenigde Staten van Brabant, Gelderland, Zutfen, Vlaanderen, Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Overijsel en Mechelen te 's Gravenhage vergaderd, den 26sten Juli 1581 een plakkaat, waarbij de koning van Spanje vervallen werd verklaard van al zijne aanspraken en rechten op de Nederlanden. Het krachtige stuk luidt in hoofdzaak aldus: »Een vorst »is van God gesteld tot hoofd over zijne onderzaten, om hen te be- »waren en tegen alle ongelijk, overlast en geweld te beschermen, gelijk »een herder is gesteld tot bewaring van zijne schapen. Daarentegen »zijn de onderdanen van God niet geschapen ten behoeve van den »vorst, om hem onderdanig te wezen in alles wat hij beveelt, of het »recht zij of onrecht, en hem als slaven te gehoorzamen en te dienen. »De vorst is ten behoeve zijns volks gesteld; hij moet zijne onder- »danen met recht en billijkheid regeeren, voorstaan en liefhebben, »evenals een vader zijne kinderen en een herder zijne schapen. Doet »hij zulks niet, en zoekt hij zijne onderdanen te verdrukken, in plaats »van hen te beschermen, ontrooft hij hun hunne oude wetten, voor- »rechten en vrijheden, en wil hij hen gebruiken als slaven en over »hen als zoodanig gebieden, dan moet hij niet beschouwd worden »als een vorst, maar als een dwingeland, te meer wanneer de onder- »danen door hunne beden en smeekingen zijn verstokt hart niet kunnen »vermurwen, noch zijne snoode ontwerpen te keer gaan; en derhalve »geen ander middel over hebben, om hunne vrijheden te beschermen,

»dan den vorst te ontzetten, gelijk in andere landen om dergelijke »oorzaken vaak is geschied. Te eerder behoorde zulks in deze lan- »den plaats te hebben, die sedert de vroegste tijden zijn en nog »moeten worden geregeerd, ingevolge den eed, door de vorsten bij »hunne huldiging gedaan, en die meest alle hunne vorsten steeds »hebben ontvangen op zekere voorwaarden, verdragen en wederzijd- »sche verbindtenissen, waarvan de verbreking door de vorsten het »onmiddellijke gevolg zou hebben, dat zij van de heerschappij dezer »landen kwamen te vervallen. — Nu meer dan twintig jaren waren »deze landen door den Koning verlaten geweest, en hunne bewoners »werden niet als onderzaten, maar als vijanden behandeld, doordien »men zocht hen met kracht van wapenen ten onder te brengen. Dat zij »de treurige ondervinding hadden opgedaan, dat zij noch door hunne »eigene pogingen om een eerlijken vrede te verkrijgen, noch door de »tusschenkomst van verscheidene vorsten uit het Christenrijk, iets bij »den koning konden verwerven; en dat de vredehandel alleen diende, »om de landen onderling oneenig te doen worden, en van die tweedracht »gebruik te maken, om ze achtereenvolgens ten onder te brengen. — »Door den uitersten nood gedrongen, verklaarden zij bij eenparige be- »williging en besluit, den koning van Spanje te zijn vervallen van »zijne heerschappij, gerechtigheid en erfenis van genoemde landen, dat »zij hem voortaan in geenerlei zaken meer zouden kennen, en zijnen »naam niet meer gebruiken. — Eindelijk verklaarden zij, dat alle be- »ambten, heeren, leenmannen en ingezetenen dezer landen, voortaan »zouden ontslagen zijn van den eed, dien zij den koning van Spanje, »als heer dezer landen, hadden gedaan, met bepaling dat zij in handen »van de Staten des lands, waaronder zij behoorden, den nieuwen »eed zouden afleggen, en getrouwheid zweren aan de Algemeene »Staten, tegen den koning van Spanje en zijne aanhangers."

Na de plechtige afzwering van Filips II, waardoor men de breuke tusschen Spanje en de Nederlanden volkomen maakte, namen de Algemeene Staten voorloopig de leiding der zaken in handen tot Anjou in de Nederlanden kwam, terwijl een landraad met uitgebreide volmacht werd aangesteld, ten einde den hertog niet te veel macht te laten. Aartshertog Matthias verliet de Nederlanden, waar hij niet anders dan figurant was geweest, en nu geheel overbodig geworden.

Anjou, die reeds herhaalde malen koningin Elisabeth tot vrouw had gewenscht, was ook nu, en naar het scheen met veel hoop, naar Engeland vertrokken, waar de maagdelijke koningin reeds meermalen hem met beloften had gepaaid; ja zelfs had toegelaten, dat ze van ringen wisselden. Reeds liep het gerucht, tot groote vreugde voor Oranje, dat het huwelijk op 't punt stond voltrokken te worden, toen op eens de tijding kwam, dat alle onderhandelingen dienaangaande waren afgebroken en Elisabeth aan geen trouwen dacht. Anjou verliet dus Engeland en scheepte zich in naar de Nederlanden, terwijl de ondeugende vorstin van Engeland hem heel deftig uitgeleide liet doen

en hoop gaf voor de toekomst. Den 1sten Febr. 1582 verliet hij Londen en kwam 10 dagen later te Vlissingen. Hij werd met grooten luister ontvangen, te Middelburg op suikerbanket onthaald, steeds in gezelschap van Oranje, die »zich verheugde, dezen gelukkigen dag te »aanschouwen, en hoopte, dat het den hertog mocht gegeven zijn, de »Nederlanders, die reeds zoolang met tegenspoed en ellende hadden »geworsteld, te verlossen en de eertijds zoo machtige en bloeiende »rijken in hunne vorige welvaart te herstellen."

Vroolijk ging de reis, met eene geheele Zeeuwsche vloot, 54 vaartuigen met vlaggen versierd, naar Antwerpen, waar de Hertog den 19en aankwam. Vóórdat hij de stad binnentrad, moest hij naar oud gebruik gehuldigd worden, om als Hertog binnen te mogen komen. De Prins hing hem den Hertogelijken mantel om, met de woorden: »Genadige Heer, deze knoop moet dicht gesloten blijven, opdat nie»mand uwer hoogheid den mantel afrukke" en zette hem den Hertogelijken hoed op, onder de woorden: »Genadige Heer, ik bid God, »dat gij dit hoofdtooisel lang moogt bewaren; want thans is uwe »hoogheid zeker en waarachtig Hertog van Brabant." Anjou werd nu ook door de Staten der andere gewesten gehuldigd, maar Holland, Zeeland en Utrecht droegen de hooge waardigheid den Prins op terwijl spoedig daarna Friesland, in plaats van den ouden Heer de Merode, den oudsten zoon van Graaf Jan van Nassau: Willem Lodewijk als stadhouder koos.

MOORDAANSLAG OP ORANJE DOOR JEAN JAUREGUI.

Den 18en Maart 1582, 't was een Zondag, was geheel Antwerpen in feestdos. 't Was de verjaardag van den hertog van Anjou en 's avonds zou er een groot feest wezen ten huize van den nieuwen beschermheer, waarop ook Oranje en enkele zijner vrienden genoodigd waren. De Prins woonde de gewone godsdienstoefening bij in de Hervormde kerk te Antwerpen, kwam welgemoed in zijn paleis in de nabijheid van 't kasteel en gebruikte op den gewonen tijd het middagmaal in gezelschap zijner kinderen, twee zonen van Jan van Nassau, de Graven van Hohenlohe en Laval, benevens enkele Fransche edellieden. Aan tafel was 't gesprek zeer levendig en maakten de wreedheden, waaraan de Spanjaarden zich schuldig hadden gemaakt, het onderwerp van 't gesprek uit. Toen de maaltijd afgeloopen was, wilde de Prins, door het gezelschap gevolgd, zich naar eene andere kamer begeven, om daar het gezelschap een kostbaar tapijtwerk te toonen, waarop Spaansche krijgslieden waren afgebeeld. Nauwelijks had hij de kamer verlaten en stond hij pas op den drempel van de voorkamer,

of een jongmensch, klein van gestalte, met een bleek, mager en gemeen uitzicht treedt op den Prins toe en brandt een pistool met één kogel geladen, op hem los. De kogel trof den Prins onder het rechteroor, drong door het gehemelte, nam twee tanden weg en kwam bij het linkerkakebeen te voorschijn. De Prins viel neder, maar was door het schot zoodanig bedwelmd, dat hij op dat ooogenblik van meening was, dat er een gedeelte van het huis was ingestort. Hij verloor het bewustzijn gedurende eenige seconden en kon niets zien. De moordenaar had het pistool zóó dicht bij het hoofd van den Prins gehouden, dat haar en baard in vlam stonden en toen de Prins dan ook bijkwam, voelde hij de pijn zijner wonde, het zengen van zijn haar; hij hoorde 't gerucht om den moordenaar en riep onmiddellijk uit: »Doodt den man niet, ik vergeef hem mijnen dood!" Zijne voorspraak kwam evenwel te laat; want onmiddellijk na den moordaanslag hadden de edellieden hem omringd en met hunne zwaarden en hellebaarden afgemaakt, zoodat hij, op 32 plaatsen gewond, dood neerzeeg. De Prins verwachtte niets anders dan den dood en zeide tot de Fransche edellieden: »Zijne Hoogheid verliest in mij een getrouwen dienaar." Evenwel de laatste ure was voor hem nog niet geslagen. Hij werd voorzichtig op het bed gelegd en de wonde door de heelmeesters onderzocht. Dit onderzoek bracht weinig vertroostends aan, de wond scheen doodelijk, terwijl ook één der keeladeren was doorgeschoten. Dadelijk werd de wonde zoo goed mogelijk verbonden, besliste rust bevolen en den Prins het spreken verboden, maar hoe machteloos en zwak, zijne hand rustte niet en zoolang het hart kloppen kon, was hij bezig de belangen van zijn volk te behartigen.

De tijding van den moord verbreidde zich als een loopend vuurtje door de stad. Algemeen was men van gevoelen, dat de Franschen de hand in dit snood opzet hadden, en evenals in de bloedbruiloft, het feestmaal, dat dien avond bij den Hertog zou worden gehouden, gebruikten als lokaas om eene herhaling van den Bartholomeusnacht binnen Antwerpens muren te doen plaats hebben. Het volk liep dreigend te hoop, de Franschen, die zich op straat vertoonden, waren in levensgevaar. Was de moordaanslag geschied dien avond in het paleis des Hertogen zelve, dan ware er een groot bloedbad door de verwoede burgers onder de Franschen aangericht, want de verraderlijke handelwijze van het Fransche hof en de Guises, waren nog te versch in 't geheugen, dan dat men geen argwaan zou koesteren van wege dezen moordaanslag op den prins. Spoedig evenwel bedaarden de gemoederen en keerde de rust terug, toen het overtuigend bleek, dat de moordenaar niet een Franschman, maar een Spanjaard was. Onmiddellijk toch na den moordaanslag had men al de poorten van 't paleis doen sluiten, en wijl in het paleis zelfs ernstige achterdocht tegen de Franschen bestond, had Prins Maurits, toen een jongeling van 15 jaren, maar voor zijn leeftijd buitengewoon wakker, met eenen ouden dienaar dadelijk bij het lijk van den moordenaar post gevat,

liet zich al de papieren, die de booswicht bij zich droeg, geven en door Aldegonde mede onderzoeken. Spoedig kwam aan het licht, dat de sluipmoordenaar Jean Jauregui heette, 24 jaren oud en een Spanjaard van geboorte was. Hij was als kantoorbediende werkzaam bij den Spaanschen koopman d'Anastro en had voor eene som van 2877 gouden kroonen door zijnen koopman, den boekhouder Antonie Venero en den Dominicaner monnik Antonius Timmermans zich laten overhalen, den Prins van kant te maken.

d'Anastro stond op het punt bankroet te gaan; hij zag geen middel, om zijne zaken recht te houden, toen het opeens bij hem opkwam te beproeven, om den bloedprijs, die op 's Prinsen hoofd was gesteld, te verdienen.

Spanje's koning, de machtigste vorst der wereld, sloot een contract met den armen bankroetier, waarin hij het niet beneden zich vond, eene som van 40000 gouden kroonen te beloven aan den koopman, zoo hij slaagde in het vermoorden van den Prins. d'Anastro was echter te laf, om zelf de zaak te volvoeren; hij besprak met zijnen boekhouder Venero de zaak en beiden kwamen overeen, om den onbeduidenden Jean Jauregui als werktuig voor hun boos voornemen te bezigen. Jean werd bij den patroon en zijn' boekhouder geroepen en eerstgenoemde hangt een roerend tafereel op van de schande en ellende, die hem bij den verwarden staat zijner geldmiddelen wachtte. Eén middel was er slechts, om gered te worden en ook Jean eene goede belooning te bezorgen. De Prins moest worden vermoord, die ketter, die wreedaard, die rebel, die pest der maatschappij! De onnoozele Jean aarzelde. De bekoring van 't goud was machtig; hij was zeer aan zijnen meester gehecht en wilde hem gaarne voor schande vrijwaren, maar — een sluipmoordenaar te worden!! De monnik Timmermans kwam te hulp, wees op den heerlijken dienst, dien Jean de kerk en den koning zou bewijzen, wees op het loon der zaligheid, dat hij zou verdienen en gebruikte al de toovermacht zijner kerk, om den onnoozelen jongeling over te halen. Zelfs maakte hij hem diets, dat hij na den moord onzichtbaar zou worden door de wondere beschikking der moedermaagd. Zoo gedrongen, gaf Jean toe, bespiedde de gangen van Oranje, beloofde Christus eenen rok van kostbare stof, aan de moeder Gods van Guadaloupe een nieuw kleed, aan Onze Lieve Vrouw van Montserrat eene kroon, een kleed en eene lamp. Zoo hoopte hij door eene lange lijst van goede werken geluk te ontvangen in zijn Godegevallig werk, om de wereld van zulk eenen dwingeland te verlossen; zoo hoopte hij, zou de hemel voor hem openstaan, wanneer hij het leven er bij mocht inschieten. Zou niet de zegen van alle Heiligen en van de Moeder Gods hem vergezellen, wanneer hij het waagstuk om den gruwelijken ketter te dooden, ondernam? Met zulke gedachten in 't hart had de waanzinnige geestdrijver het noodlottige schot gelost en zelf eenen rampzaligen dood gevonden.

Zoo was het complot tegen 't leven van den Prins voldoende door

de papieren van Jauregui aan 't licht gebracht. Men vond verder bij hem eenen blooten dolk in de pijpen van zijne kousen verborgen, een groen waskaarsje, twee stukken hazenvel, twee gedroogde padden (wellicht een toovermiddel), een crucifix, een Jezuiten-catechismus, een gebedenboek, een brieventasch met 2 Spaansche wissels en een zakboekje. De bladzijden daarvan waren beschreven met allerlei beloften en aanroepingen, alle in verband met de moorddaad en behelsden vurige gebeden voor 't welslagen der onderneming tot de Maagd Maria, den Engel Gabriël, tot den Heiland en des Heilands zoon, waarbij hij beloofde, eene week lang te vasten, zoo hij slagen mocht. Twee der schurken, die den bloed tot de volvoering van 't misdrijf hadden aangezet, werden spoedig gevat en tot volledige bekentenis gebracht. d'Anastro was den vorigen dag gegaan naar de legerplaats van Parma, waar hij zich eene goede ontvangst zag bereid. Venero en Timmermans ontvingen het loon hunner misdaad, werden snel verhoord en veroordeeld om op Woensdag den 22sten Maart eerst aan eenen paal te worden geworgd en daarna te worden gevierendeeld. Met eene doodelijk zwakke hand had Oranje in een briefje aan Aldegonde ernstig verzocht, de zaak der twee medeplichtigen met de stiptste rechtvaardigheid te behandelen en hun eenen zachten dood aan te doen. De belangrijke brief aan Aldegonde geschreven in 't Fransch luidt vertaald, aldus:

»Mijnheer van St. Aldegonde!
»Ik heb gehoord, dat men morgen de twee gevangenen zal rechten, »die medeplichtig waren met hem, die het schot op mij heeft gelost. »Wat mij betreft, vergeef ik hun zeer gaarne, wat zij tegen mij moch»ten hebben misdreven en indien zij wellicht eene wreede straf hebben »verdiend, bid ik U, bij de Magistraat tusschenbeide te komen, opdat »zij ze niet lang mogen pijnigen en tevreden zijn, indien zij dat hebben »verdiend, met ze eenen korten dood aan te doen.
»Uw toegenegen vriend, tot wederdienst bereid:
»Willem van Nassau."

Des Woensdags werd er op bevel der overheid een plechtig vasten gehouden, alle arbeid en inspanning verboden, en de kerken waren overloopens vol, om in te stemmen met de gebedén, die tot heil en genezing van den Prins op bevel der Regeering werden opgezonden. De kerken waren te klein om de benauwden van harte te bevatten. Nooit had zulk eene schare zich in het heiligdom verdrongen! En God de Heer verhoorde de smeekgebeden, om 't behoud van den geliefden Prins, die als een Vader door zijne onderdanen geëerd en geliefd werd. De Prins was wel zeer gevaarlijk gekwetst, maar nam gaandeweg in beterschap toe, terwijl zijne beminde echtgenoote, Charlotte de Bourbon, niet van zijne zijde week. Onder hare trouwe zorg en de uitstekende behandeling der bekwame geneesheeren, Leonard Botalli en Michaeli van Lucca, nam de Prins steeds in sterkte toe en schreven de Staten

van Holland den 1sten April eenen algemeenen dank- en bededag uit, om den Allerhoogste voor de wonderdadige uitredding te danken.

De Prins scheen reeds buiten gevaar, toen den 5en April een ader in de wond sprong, het dunne bekleedsel der wonde los ging en een geweldige bloedstroom uit de op nieuw geopende wonde vloeide. Aan stelpen viel niet te denken en de Prins verloor meer dan 12 ponden bloed. Reeds gaven de geneesheeren, ten einde raad, alle hoop op en had de Prins zijne kinderen voor altijd »goeden nacht" gewenscht, toen Botalli een middel inviel, om den bloedstroom te stuiten. Dag en nacht moesten 's Prinsen bedienden beurt voor beurt elkander aflossen en hunnen vinger op de wonde leggen om door zachte drukking de wonde te bedekken en zoodoende den bloedstroom te stuiten. De Prins kwam weer bij, de wonde sloot zich en den 2en Mei kon de Prins met de gemeente in de groote kerk samenkomen, om den Heere te loven voor de treffende weldadigheid hem bewezen. Dat was eene hartverheffende ure, toen Willem daar, als uit den dood wedergegeven, te midden der schare zat, die hem zoo lief had, toen de danktonen ten hemel rezen, afgebroken door de luide snikkingen van het overkropte gemoed, dat zich alleen in tranen kon luchten! In den dag der benauwdheid was geroepen tot den Hoorder der gebeden en de Heere had zijne beloften vervuld: »Ik zal U uithelpen en gij zult Mij eeren!" Maar was de Prins hersteld, zijne getrouwe gemalin, die hem met zoo veel teedere liefde had verzorgd en opgepast, die nachten had doorwaakt en in die dagen van hoop en vrees zoo diep ook naar de ziel geleden had, de edele Charlotte de Bourbon lag op 't ziekbed uitgestrekt. Drie dagen na den blijden kerkgang was zij het offer des doods. Wat de Prins in haar verloor, laat zich niet beschrijven. Zij was eene deugdzame huisvrouw, en had steeds lief en leed gedragen met hem, kracht gezocht in den gebede voor den troon van God. De huwelijksvreugde, die zij den Prins bereidde, verschafte hem een heilzaam tegenwicht in dagen van worsteling, lijden en wee.

FRANSCHE FURIE.

Intusschen werd de strijd, zoowel in 't Noorden als in 't Zuiden voortgezet: in 't Noorden tegen Verdugo, die tevergeefs Steenwijk belegerde, in 't Zuiden door de troepen der Staten en van Anjou tegen Parma, die enkele steden van de Nederlanden had bemachtigd. De verstandhouding tusschen Anjou en de Staten liet wel wat te wenschen over; Anjou begreep zeer spoedig, dat hij slechts 't bewind in naam

had, maar dat de Regeering feitelijk bij de Staten der verschillende gewesten berustte en 't beviel hem slecht, zich in alles zoo machteloos, zoo de handen gebonden te zien. Daarom zette hij den oorlog slechts flauw door en droeg zijne aanwezigheid in de Nederlanden weinig vrucht. Het viel den koningszoon van Frankrijk moeielijk op den duur de onderdanige dienaar der Staten te zijn, waar hij zich een koninkrijk had gedroomd. Hij besloot zich met geweld van 't gezag meester te maken, dat men hem stelselmatig onthield. —

In alle stilte bereidde hij den aanslag voor. In 't begin van Januari 1583 liet hij des nachts zijne vertrouwdste aanhangers bij zich komen om met hen te raadplegen. Hij klaagde steen en been over de miskenning, die hij ondervond en verklaarde, dat hem slechts twee wegen openstonden: òf voor goed uit de Nederlanden te vertrekken, òf zijn gezag met kracht van wapenen op te eischen. Daarom had hij besloten, zich bij verrassing op één en denzelfden dag met zijne Franschen meester te maken van de voornaamste steden van Vlaanderen, van Duinkerken, Dixmuiden, Dendermonde, Brugge, Vilvoorde en Aalst, terwijl hij in persoon den aanslag op Antwerpen zou leiden. Niemand der laffe vleiers van een gewetenloos vorst waagde het iets tegen dit schandelijk plan van verraad in te brengen; allen juichten het van harte toe en 15 Jan. werd als de dag van uitvoering vastgesteld. Anjou trok zijne troepen bij Borgerhout, in de nabijheid van Antwerpen, samen, onder voorwendsel, dat hij eene groote wapenschouwing over de Fransche troepen wilde houden. Maar de samenscholingen der Fransche troepen en de losse geruchten die men nu en dan opving, verwekten wantrouwen bij de burgers. De hofprediker van Oranje, Villers, waarschuwde de stadsregeering, en de meening, dat Anjou verraad in den zin had, werd nog versterkt, toen een vermomd persoon, naar zijn tongval een Franschman, op eene geheimzinnige wijze het volk wees op het gevaar, dat hen dreigde. De oversten en hoplieden der burgers vroegen raad aan den Prins van Oranje en deze, die, onbegrijpelijk genoeg, nog altijd het volste vertrouwen in Anjou had, betuigde ronduit, dat hij volstrekt geen argwaan koesterde. Toch gaf hij bevel, dat men kettingen spannen, lantarens uithangen, de bruggen één uur vroeger ophalen, en voor mogelijk onraad op zijne hoede wezen zou, terwijl hij een gezant naar Anjou zond om hem mededeeling te doen van de achterdocht, die men tegen de Franschen voedde. Anjou toonde zich ten hoogste verontwaardigd; hij betuigde volstrekt geen kwaad in den zin te hebben en was bereid zijnen laatsten droppel bloeds te plengen tot verdediging der stad. Hij gispte driftig het wantrouwen, dat men tegen hem had opgevat en slaagde er in, de burgerij voorloopig gerust te stellen. Toch was de vrees voor eene overrompeling niet weggenomen en den volgenden dag begaf zich eene bezending uit de burgerij nogmaals naar den Hertog om met Oranje de geheime bedoelingen van den Hertog uit te vorschen. Deze zwoer, geen kwaad te beoogen: voor de Neder-

landen, voor Brabant, maar in 't bijzonder voor Antwerpen had hij niets dan toegenegenheid. Hij beloofde Oranje met eenen eed, dien dag de stad niet te zullen verlaten. Onmiddellijk evenwel na het vertrek van het gezantschap reed de Hertog de poort uit, voerde zijne troepen tegen de stad en onder het geschreeuw van: »de stad is ons, leve de mis, leve Anjou, slaat dood, slaat dood!" rukten de Franschen met stormpas de stad binnen. Hier was men echter op zijne hoede. Zelfs Oranje doorgrondde ten slotte de kwade bedoelingen des hertogen en zeide tegen Aldegonde: »deze lieden hebben een kwaad voornemen in den zin, zoowel voor hen als voor ons, maar zij zullen zich misrekenen; want men is van alles onderricht." De Franschen werden dan ook ontvangen op geduchte wijze. Als een bliksemstraal schoot de burgerij de Spaansche furie met al hare verschrikkingen voor den geest en zij besloten, het kostte wat het wilde, voor de herhaling van zulk een schandtooneel te waken. De trom werd geroerd, de alarmklok geluid en alles, wat de wapenen voeren kon, kwam in beweging. Oranje zelf stelde zich aan het hoofd van een gedeelte der burgerij om persoonlijk de snoodaards terug te drijven. Op geen tegenweer bedacht, waren de Franschen slecht van kruit en lood voorzien; zij werden tot staan gebracht, teruggejaagd, de stad uitgedreven en bij hoopen neergesabeld of in de Schelde gedrongen. Dooden en stervenden lagen meer dan manshoogte in de poort opgestapeld; 1500 Franschen waren gesneuveld, waaronder 300 edellieden; meer dan 2000 gevangen genomen.

Dat de Algemeene Staten nu met Anjou verlegen waren en deze met zijn eigen misslag geen raad wist, laat zich begrijpen. Evenwel sloeg hij een hoogen toon aan, wierp de schuld van den aanslag op de Staten en verzocht, neen eischte, de gevangen Fransche edellieden te ontslaan, terwijl hij van Oranje vorderde, in dezen bemiddelend op te treden. Van den anderen kant werd Oranje van de Staten om advies gevraagd en deze, bevreesd om bij Spanje ook nog Frankrijk tot vijand te krijgen, was er voor, de zaak in der minne te beslechten. Hij vroeg: »moet de »vrede met den Spanjaard gesloten worden? Moeten de Staten trach- »ten, met den Hertog van Anjou tot een vergelijk te komen? Of »moeten de Staten thans en in het vervolg hunne hoop op eigene »kracht vestigen? Het eerste kon en mocht niet geschieden. Wat het »tweede betreft, de Prins kon niet ontkennen, dat de Hertog, tenge- »volge van den inhoud des verdrags, van zijne rechten en heerschappij »was vervallen; daarenboven was het hem bekend, dat de Hertog door »snoode raadgevingen was misleid en hij zelf in gevaar had verkeerd; ook »voorzag hij grootere onheilen, indien den Hertog niet betere raad- »gevers op zijde werden gesteld. Niettegenstaande dit alles, was hij »van gevoelen, dat men zich met den Hertog behoorde te verzoenen!" Ten opzichte van Anjou raadde hij: »Ingevalle wij met Zijne Hoog- »heid zullen moeten handelen, zal het noodig zijn wel toe te zien, »dat men geene stad in gevaar stelle, dat men zich van het krijgs-

»volk verzekere, en bijzonder van de opperhoofden, en ze niet toelate, »alvorens men overtuigd zij dat soldaten en bevelhebbers der Sta »ten aangenaam zijn, welke laatsten den eed van trouw en gehoor- »zaamheid van de troepen zullen ontvangen, als ook van de raadslieden »des Hertogs."

Hoewel het niet te verwonderen is, dat 's Prinsen raad bij de Antwerpenaars in geen goede aarde viel, was het toch te bejammeren dat de goede bedoelingen van den Prins werden miskend, ja dat men niet schroomde, hem van verraad, van eigenbaat en staatszucht te beschuldigen. Hij werd gewantrouwd, dagelijks belasterd en gehoond, zijn kalm woord en doordachte raad in den wind geslagen, zoodat hij, bitter gegriefd, Antwerpen verliet om zich naar Holland te begeven, na eerst Aldegonde tot burgemeester van Antwerpen te hebben aangesteld. Wel werd er nog een soort van vergelijk met Anjou aangegaan, maar het bleek zoo overtuigend, dat hij zich onmogelijk gemaakt had als beschermheer, dat men de zaak van een feitelijk verdrag met den Hertog op de lange baan schoof en zijn dood (den 10en Juni te Chateau-Thierry) de Staten van zeer veel zorg bevrijdde.

ORANJE VERMOORD DOOR BALTHASAR GERARDS.

Den 11en April 1583 trad Oranje in den echt met Louise de Coligny, weduwe van den Heer de Teligny. Zij had haren vader en haren echtgenoot op de Parijsche bloedbruiloft verloren en was slechts 30 jaren oud, toen zij Oranje hare hand schonk. Weinig vermoedde zij, dat slechts weinige maanden later Godsdiensthaat en gruwelijke sluipmoord haar ten tweeden male eene droeve weduwe, haar zoon Frederik Hendrik, die den 29sten Jan. 1584 geboren werd, eene wees zou maken. En toch, zoo zou het geschieden. Het bloedgeld, door den Spaanschen koning uitgeloofd, deed zijne werking. Voortdurend was de Prins in levensgevaar. In Maart 1583 werd een Spanjaard, Pedro Dordogno, die eenen aanslag tegen Oranje in den zin had, te Antwerpen gevierendeeld, terwijl den 25sten October 1582 Nicolaas Salzedo, wegens dezelfde misdaad was terechtgesteld. De Prins werd dan ook met de meeste zorg bewaakt, maar scheen zelf geen achterdocht te koesteren en wandelde blijmoedig in geloofsvertrouwen op God zijnen weg, verzekerd, dat zonder den wil zijns Hemelschen Vaders geen haar van zijn hoofd vallen zou. Te midden der trouwe Hollanders en Zeeuwen, die hem als hunnen vader eerden, gevoelde hij zich gerust en werkte onvermoeid voor de bevestiging der vrijheid. Zoo hoogelijk werden de diensten van den Prins gewaardeerd, dat men als een be-

wijs van liefde in Holland en Zeeland het plan opvatte, hem de hooge overheid op te dragen en hem tot graaf te benoemen. Het stuk was reeds opgesteld, door vele der steden van Holland geteekend, toen Zeeland zwarigheid maakte en ook Amsterdam en Gouda zich weigerachtig betoonden. Feitelijk evenwel bezat Oranje de macht reeds, die den souverein toekwam, alleen de titel ontbrak nog en ware hem een langer leven gegund, voorzeker zouden alle beletselen uit den weg geruimd zijn en Oranje als opperheer der Nederlanden het bewind hebben gevoerd. Maar terwijl men tot in 't kleingeestige toe aan 't onderhandelen was over dit gewichtige plan, klonk de verschrikkelijke mare den Nederlanders als een donderslag in de ooren: »Vader Willem is vermoord!"

Een zwak, nietig, oogenschijnlijk onbeduidend persoon, Balthasar Gerards had gedaan, wat ruiggebaarde en stoutmoedige krijgslieden te vergeefs trachtten te beproeven.

Balthasar Gerards, zoo heette de moordenaar, wiens naam met bloedige letteren in de geschiedenis onzes vaderlands geschreven is, werd in 1558 te Villefans in Bourgondië waar zijn vader Jean Gerards rechter en slotvoogd was, geboren. Op 10jarigen leeftijd woonde hij, terwijl hij bij zijnen oom van Eemkerke te Brussel logeerde, de terechtstelling van Egmont en Hoorne bij en toonde reeds zijnen beulenaard, niet alleen in 't genoegen, dat hij smaakte in 't aanschouwen van de bebloede hoofden der twee ongelukkige edelen, maar ook in het nabootsen van het tooneel op de Markt te Brussel, waar hij, door het onthoofden van twee poppen aan zijne tante, die niet de terechtstelling had kunnen bijwonen, eene aanschouwelijke voorstelling gaf van 't geen plaats had gehad. Door de bemiddeling en den steun van van Eemkerke studeerde hij te Dôle in de rechten, en hoorde daar met belangstelling den toestand der Nederlanden: de strijd van Oranje tegen Don Jan; de Gentsche onlusten; de strijd tusschen Roomschen en Protestanten.

Reeds vroeger was Willem van Oranje den fel roomschen en fanatieken Balthasar beschreven als de grootste aartsketter en oproermaker der wereld, die niet behoorde te leven, maar van de aarde verdelgd moest worden. Bij het vernemen van de dolzinnige handelingen van Rijhove en Hembijze te Gent, waarvan hij Oranje de schuld gaf, wond hij zich in een gesprek met een paar vrienden, die het voor den Prins wilden opnemen, door hem de ware toedracht der zaak mede te deelen, zoo op, dat hij in blinde woede met zijnen dolk door de deur stak en uitriep: »Ik wou, dat die stoot recht door het hart van den Prins van Oranje ging!"

De jaren, die verliepen, waren niet geschikt om den haat tegen den aartsketter en aartsschelm Oranje uit het hart van Balthasar Gerards te bannen. Integendeel, elk bericht van Oranje's verzet tegen den Spaanschen koning gaf nieuw voedsel aan 't vuur van zijnen wrok. Daar vaardigde Filips den ban tegen Willem van Nassau uit en Gerards,

die met zijnen vader bij den Pater Des Combes gelogeerd was, hoorde hier voor 't eerst van 't moordplan, dat zijne allerchristelijkste Majesteit had doen afkondigen. Van dien tijd af was zijn besluit genomen en zou hij niet rusten, voor hij den bloedprijs had verdiend en de aarde van eenen booswicht als de Prins had verlost. Hij deelde ronduit, tot groote verbazing van Pater Des Combes en van zijnen vader dit zijn besluit mede. Oom van Eemkerke was dood, tante was zuinig, de studiegelden voor Balthasar bleven achter: hier was een middel, om uit den nood te geraken en tevens der moederkerk eenen onschatbaren dienst te bewijzen! Pater Des Combes legde zegenend zijne handen op den edelen jongeling, met zulke vrome plannen bezield en prees zijnen vader gelukkig in 't bezit van zulk eenen zoon. Uit medelijden werd Balthasar, toen hij in dringenden geldnood zat, met het begin van 1582 als klerk geplaatst bij zijnen neef Jean Dupré, geheimschrijver bij den Graaf van Mansfeld. Hier kwam het booze opzet in zijne ziel om de zegels van Graaf Mansfeld af te drukken en ze te gebruiken, als een middel om tot den Prins toegang te verkrijgen. Overigens deed hij goed zijn best, zoodat zijn neef hem voorstelde als tweede secretaris-klerk bij den Graaf van Mansfeld, die bij 't leger van Farnese zich voegen zou, om dezen te versterken. Deze schikking beviel Balthasar uitnemend; zoo zou hij met den Prins van Parma in aanraking komen. Maar Parma's leger leed door geldgebrek, uitputting en hongersnood zoo verschrikkelijk, dat de Graaf van Mansfeld het raadzaam oordeelde, ook om een geschil tusschen hem en den landvoogd, terug te trekken naar Luxemburg. Dit speet Balthasar zeer, maar er was niets aan te doen. Hij maakte evenwel van zijn verblijf in Luxemburg gebruik om kennis te maken met den prior van het Dominicaner klooster, Burgui, die hem ter kennismaking door Pater Des Combes was aanbevolen. Dupré stond evenwel op geen besten voet met Burgui en hierdoor ontstond er verwijdering tusschen Balthasar en zijn neef. Bovendien begon hem het werkelooze leven te verdrieten, en hij nam zich voor ontslag te vragen. Juist werd er in dien tijd geld vermist en Gerards, uit vrees van kwaad vermoeden te wekken, drong nog niet op zijn ontslag aan, en spoedig daarop werd hij tijdens de ziekte van zijnen neef tot secretaris aangesteld. Zou hij dan den Nassauer nooit kunnen bereiken?

In Maart 1583 vertrok Gerards met stille trom uit Luxemburg en vroeg den 25sten Maart aan het Jezuiten-college te Trier den rector te spreken. Deze, een ruw, geestdrijverig man, vol bitterheid tegen ketters en dollen ijver voor de moederkerk, was verrukt, toen Gerards hem zijn besluit mededeelde en wond door vurige toespraken en gebeden het verhitte brein van den ijlhoofdige nog meer op. Onder hemeltergend vertoon van vroomheid vertoefde Balthasar nog een paar dagen in 't klooster en werd er uit de zwarte ziel des rectors steeds meerder gif in zijn hart gegoten. Toen begaf hij zich naar Pater Ghery, gardiaan van 't Franciscaner klooster, tot wien hij reeds te

Trier was verwezen, en die als ervaren geestelijke en bitter vervolger der ketters, al de dagen van den strijd met kracht de zaak van koning Filips had voorgestaan en doodelijken haat tegen Oranje koesterde. Hij was uitermate verheugd, toen hem 't besluit van Balthasar werd medegedeeld, en door zijne bemiddeling werd Gerards tot den Prins van Parma toegelaten.

Parma had niet veel verwachting van den onbeduidenden en baardeloozen man, om een stuk te volvoeren, waarop zooveel sluipmoordenaars — ruig gebaarde schelmen van een woest en krijgshaftig voorkomen — gewezen kapiteins van vrijwillige vendels en dergelijk roovergespuis meer, tevergeefs hunne krachten hadden beproefd. Daarom scheepte hij den plannenmaker ook koeltjes af en had geen penning voor zijn opzet over. Ghery evenwel kwam nog eens voor hem tusschenbeiden en nu stelde Parma d'Assonleville aan om nader kennis te nemen van Gerards plannen. Deze ontvouwde nu zijn geheele ontwerp. d'Assonleville leek de zaak goed toe, de Hertog van Parma schonk tevens zijne goedkeuring, en Gerards vertrok den 20sten April uit Doornik, nu regelrecht op zijn doel afgaande.

De sluipmoordenaar begaf zich, na eerst te Antwerpen eene vergeefsche poging gedaan te hebben, om met Aldegonde in kennis te komen, naar Rotterdam, waar hij zijnen intrek nam in de herberg »de Wijde Roemer". Hij had den geheelen tocht te voet afgelegd en kwam dood af in het logement aan. Juist was hier een schipper gelogeerd, die te Delft goed bekend en ijverig Protestant was. Gerards maakte kennis met dezen man, gaf zich voor een vervolgd Hugenoot uit en vroeg alle inlichtingen van Delft en den Prins, die hem voor zijn doel geschikt voorkwamen.

Den 2en Mei verliet hij Rotterdam en kwam te Delft aan. In dit stille, deftige stadje staat tegenover de oude kerk aan de andere zijde der gracht een groot, maar eenvoudig gebouw met twee verdiepingen, thans als kazerne gebruikt en nog weinig veranderd. Dat was het Prinsenhof. Hier zou de snoode moordaanslag plaats hebben.

Den 4en Mei meldde zich bij den vriend van Oranje, den predikant de Villiers, een onbekend persoon aan. Hij noemde zich François Guyon, een vervolgd Hugenoot, die dringende begeerte had, om met den predikant te spreken. De predikant ontving hem vriendelijk, vroeg hem naar zijn land, zijne levensgeschiedenis en onder allerlei betuigingen van vroomheid gaf Gerards een verhaal zijner wederwaardigheden: een fijn leugenachtig weefsel. Hij zeide de zoon te zijn van Pierre Guyon, die voor de zaak der Hervorming als offer was gevallen. Een veelbewogen leven had hij achter zich; diepe wegen had hij doorwandeld. Hij deelde mede, hoe hij in 't bezit was van de zegels van den graaf van Mansfeld en wees op het nut, dat de Prins van Oranje daarvan zou kunnen trekken. Hoe diep ook in zonden vervallen, nu evenwel was het zijn vaste voornemen een heilig en onberispelijk leven te leiden, en hij smeekte den predikant zijner te gedenken in den ge-

die, het uiterlijk van den woesten man niet vertrouwende, hem aanhielden. Pas hadden zij hem vastgehouden, of de bedienden van het Prinsenhof kwamen met de burgers aansnellen en brachten den moordenaar naar het raadhuis. Hier werd hij ondervraagd en hem zijne goddelooze schijnheiligheid en schurkerij verweten. Geen zweem van berouw over de snoode daad, door hem gedaan, was echter bij hem te bespeuren, integendeel, hij verhief zich op zijne schurkerij. »Gelijk David heb ik Goliath van Gath verslagen", riep hij uit. Al was hij duizend mijlen van Delft, hij zou nog eens wederkeeren om dezelfde daad te plegen. Met de grootste kalmte en verbazingwekkend geduld en standvastigheid stond hij de vreeselijke martelingen door, geen klacht kwam er bij de onlijdelijke folteringen over zijne lippen; een enkele maal riep hij godslasterlijk uit, terwijl hij 't van bloed druipende hoofd ophief: »Ecce Homo!" »zie den mensch!" »Deze pijnigingen, zoo sprak hij, heb ik verdiend, om mijne vroegere zonden, maar niet voor dezen moord, die mij den Hemel zal ontsluiten!"

Den 14en Juli 1584 werd Balthasar Gerards gevonnisd. Zijne rechterhand werd hem met een gloeiend wafelijzer afgeschroeid, het vleesch hem op zes plaatsen uit het lijf genepen, daarna werd zijn lichaam van onderen op gevierendeeld, het lijf opengesneden, hem het hart er uitgehaald, om het hem driemaal in het gezicht te werpen, eene marteling, hoe men ze ook door de vreeselijke volkswoede moge vergoelijken, die steeds schandelijk zal moeten heeten en zeker Oranje's goedkeuring niet zou hebben weggedragen. De ellendeling stond de smarten op de koelbloedigste wijze door, maakte met de stomp zijner hand nog een kruis, alsof hij 't volk wilde zegenen en gaf eerst den geest, toen het hart hem uit het lijf werd gereten. Zijn lichaam werd gevierendeeld, den vogelen des hemels tot spijs, aan vier der poorten van 's Gravenhage opgehangen en zijn hoofd nog lang daarna op eenen staak vertoond.

Groot was de verslagenheid in den lande, toen de treurmare door de gewesten klonk: »de Prins is vermoord!" 't Was, alsof aller Vader was gedood, zoovele heete tranen werden er vergoten, en ja, de lieveling des volks, de leider en de raadsman in den bangen strijd, de vriend en verdediger van allen, hij was gevallen, en wie zou hem vervangen, wie zou nu redden! De held, die met zooveel liefde voor ons volk had gewaakt, die nog met stervende lippen voor hen had gebeden, was niet meer. Mogen ook Strada en Bentivoglio, vijanden van Oranje, in vele opzichten de geschiedenis verdraaien en in den Prins niets anders zien dan een baatzuchtig en eergierig rebel, voor allen, ook de onpartijdigen, die naar waarheid vragen, is hij een vorst, wiens zielegrootheid en geestesadel genoegzaam uitblinken in de zelfopoffering, waarmede hij de zaken dezer landen heeft geleid; een bekwaam staatsman, wel geëvenaard, maar niet overtroffen in zijnen tijd. En ons, die Oranje liefhebben met warm en oprecht gevoel der ziel, blijft hij de »Vader des Vaderlands", de Christenheld, de »roem onzer historie," de »grondlegger, naast God, onzer volksvrijheden."

De tallooze tranen, die bij den dood van den grooten Prins vergoten werden, waren dan ook de welsprekende tolken van de liefde, die ons rustig volk den grooten strijder voor de vrijheid toedroeg. Zij bewezen op afdoende wijze, hoe groot eene plaats hij in het hart der natie had ingenomen. Zelfs in het buitenland en bij de Katholieken werd 's Prinsen nagedachtenis geëerd. Zelfs Spaansche soldaten drukten hun afgrijzen uit voor den moordenaar en de schanddaad, door Parma in de hand gewerkt. Slechts op enkele plaatsen gaven felle pausgezinden en geestelijken hunne blijdschap op luidruchtige wijze te kennen. Men verhaalt dat juist toen de monniken te 's Hertogenbosch ter eere van Gerard's daad een te Deum zouden zingen, de bliksem in den toren der kerk sloeg en de monniken verjaagde.

Het lijk van den Prins werd geopend en gebalsemd, op een praalbed ten toon gesteld en op last der Staten van Holland, Zeeland en Utrecht plechtig in de Nieuwe kerk te Delft begraven. Eene ontzaglijke massa menschen was te zamen gestroomd, om bij de uitvaart van den geliefden Vorst tegenwoordig te zijn. Bij den langen en deftigen lijkstoet bevonden zich Maurits, Graaf v. Nassau, de Keurvorst van Keulen, de graaf van Hohenlohe, de graven Willem en Lodewijk van Nassau, de graaf van Solms; verder de Algemeene Staten der Nederlanden, de Raad der Staten van Holland, het hooge gewestelijke hof, de voorzitter van Holland, de stedelijke regeering van Delft, enz.

In de Nieuwe kerk werd, toen het lijk van den Prins het heiligdom was binnengedragen, door den predikant Storm van 's Gravesande eene korte lijkrede gehouden naar aanleiding van de woorden: »Zalig zijn de dooden, die in den Heere sterven, ja zegt van hen de Geest, want zij rusten van hunnen arbeid en hunne werken volgen hen na" Toen werd het lijk in den grafkelder geplaatst en thans herinnert ons een sierlijk praalgraf in het koor der nieuwe kerk aan den onvergetelijken »Willem van Oranje." Het schoone kunstgewrocht kostte 30000 gld. en werd vervaardigd door Hendrik de Keizer, een Amsterdamsch beeldhouwer. Het opschrift in het Latijn gesteld, luidt aldus:

„Ter eere van God almachtig, en ter eeuwige gedachtenis „van Willem van Nassau, Prins van Oranje, Vader des Vader- „lands, die de welvaart der Nederlanden op hoogeren prijs heeft „gesteld dan zijne eigene belangen en die van zijn geslacht; die „tweemaal grootendeels uit eigene middelen machtige legers „heeft geworven en onder het gezag der Staten te velde ge- „bracht; die Spanje's onderdrukking heeft afgeweerd, den wa- „ren godsdienst beschermd en 's lands rechten en wetten hersteld; „die de eindelijk verkregene vrijheid heeft nagelaten aan zijnen „zoon prins Maurits, de erfgenaam van zijns vaders deugden, „om dezelve te bevestigen; — een held, waarlijk godvruchtig, „voorzichtig, onoverwinnelijk; door Filips II, koning van Spanje

„en de schrik van Europa, gevreesd; niet ten onder gebracht „noch zelfs aan het wankelen, maar op zijnen last, door ge- „huurde handen, met schendig bedrog vermoord. De Vereenigde „Nederlanden hebben dit gedenkteeken, ter eeuwige gedachtenis „aan zijne verdiensten, doen oprichten."

Gedurende de dagen van rouwe, die op 's Prinsen dood en zijne begrafenis volgden, werden alle feestelijkheden gestaakt, overal werd diepe rouw gedragen. De klokken werden geluid en met smeekingen het aangezicht des Heeren gezocht om hulp te geven, nu 's lands Vader niet meer aan 't roer van den Staat stond. En werd soms ook in wanhoop de bange klacht vernomen: »Wie zal ons nu redden uit Spanje's hand?" de Heer had het antwoord gereed: Hij zou niet verlaten, wat Zijne hand begon. De strijd, door Oranje met zooveel toewijding aangevangen, zou roemrijk door zijne beide zonen, Maurits en Frederik Hendrik, worden voortgezet en voleindigd! De Oranjestam zou nog gedurende tal van jaren zijne schoone roeping vervullen: handhaver van recht en vrijheid en verdediger van het Protestantisme te zijn! Evenals de groote Vader des Vaderlands zou ook menigmaal in lateren tijd een Oranjetelg in benauwde dagen het verdrukte volk tot eenen helper wezen. Evenals Willem de Zwijger zouden zijne nakomelingen en opvolgers de liefde verwerven van het volk, dat tot hen opzag als de van God gegeven beschermers hunner rechten, hunner vrijheden, hunner heiligste overtuigingen.

En moge dan ook in onzen tijd de geest van ongeloof en revolutie de vastigheden losrukken der maatschappij, het heilige der historie met schendige hand beroeren en den heiligen band tusschen Oranje en Nederland, tusschen Koning Willem III en het Nederlandsche volk trachten te verbreken; het Christelijk Nederland, dat aan Bijbel en historie vasthoudt en in de schoone dagen van voorheen 's Heeren wondermacht opmerkt, hecht zich te vaster aan den doorluchten Vorst, die als Oranjetelg een zoon der edelen mag heeten, en bidt om een frisschen opbloei voor den ouden stam, wien in de laatste jaren de krachtigste loten ontvielen! Maar bovenal rijst het gebed om zegen en voorspoed voor Vaderland en Vorst, om een terugkeer der gansche natie tot de paden van waarheid en gerechtigheid, die zijn naar 's Heeren Woord, tot den Machtigen Jacobs, die in onze geschiedenis zoo kennelijk de sterkte Zijner Macht en de zegeningen Zijner leidende hand deed ondervinden, waar tot Hem werd geroepen en men, hoe het ook tegenliep, gestadig op Zijne goedheid hopen bleef.

Moge dan ook al het Nederland van thans niet meer deelen in den glans der oude Republiek, tòch is het zeker geen louter toeval, dat onze krachtige stamverwanten uit het Zuiden van Afrika, de gevierde Transvalers, ons juist komen bezoeken, nu de gedenkdag nadert van het kostelijkste offer, dat voor onze vrijheid viel, van den grooten Martelaar onzer Historie, om ons in hunne personen en lijdensgeschiedenis

nog eens krachtig te prediken, waarin het geheim ligt van hunne en zijne sterkte, om ons met klem de woorden van Da Costa op 't hart te binden:

't Geheim van allen zegen,
(Oranje en Neerland, hoort!)
Is in Gods vrees gelegen!
Zijn gunst, Zijn dienst, Zijn woord!

Moge, waar het mijn streven was, al is het in zwakheid, het beeld te teekenen van den grooten Oranje, liefde tot onze historie, liefde tot dien held en ons Vorstenhuis, dank aan en vertrouwen op den Potentaat der Potentaten in de ziel worden gewekt, bij de herinnering aan de groote gave, ons door 's Heeren gunst in den Prins geschonken. Dan zal, als straks 10 Juli 1584 ons brengt te Delft, in dat hofpaleis, bij die trappen, dien doorschoten wand, ons doet knielen bij die heilige asch, bij het gevoel van weemoed, dat ons het hart doortrilt, toch ook iets zijn van den geloofsroem, die Da Costa zulke schoone harptonen ingaf, waar hij luide betuigt:

Zij zullen ons niet hebben,
Zoolang de IJstad staat,
Zoolang in Neerlands adren
Een polsslag Neerlands slaat,
Zoolang er heldenzielsgloed
In Nassaus telgen blaakt,
Zoolang de geest des Zwijgers
Op 't Delftsche praalgraf waakt.

Met al hun schoone woorden,
Met al hun stout geschreeuw,
Zij zullen ons niet hebben,
De Goden dezer eeuw,
Tenzij het woord des Zwijgers
Moedwillig werd verzaakt:
»'k Heb met den Heer der Heeren
Een vast verbond gemaakt".

STAMBOOM VAN

Willem de Rijke, gehuwd met Jul

Willem van Oranje geb. 1533, stadhouder 1556—1584

Filips Willem 1554—1618	Maurits 1567—1625 stadhouder 1585—1625	Frederik Hendrik 1584—1647 stadhouder 1625—1647	en	Anna geh. met Willem Lodewijk v. Nassau

Kinderen van Frederik Hendrik:

Willem II 1626—1650, stadhouder 1647—1650	Albertine Agnes, gehuwd met Willem Frederik v. Nassau

Willem III 1650—1702, stadhouder 1672—1702 en koning van Engeland 1688—1702

kinderloos overleden.

NS VORSTENHUIS.

v. Stolberg, geb. 1484, gest. 1559.

Jan v. Nassau, geb. 1535, gest. 1606 | Lodewijk 1538—1574 | Adolf 1540—1568 | en | Hendrik 1541—1574

Villem Lodeijk v. Nassau 1560—1620 tadhouder v. Friesland 1583—1620

Ernst Casimir v. Nassau 1573—1632 stadhouder v. Friesland 1620—1632

Hendrik Casimir I 1611—1640, stadhouder v. Friesland 1632—1640

Willem Frederik geh. met Albertine Agnes 1613—1664 stadhouder v. Friesland 1640—1664

Hendrik Casimir II 1657—1696, stadhouder v. Friesland 1664—1696

Jan Willem Friso 1687—1711, stadhouder van Friesland 1696—1711

Willem Karel Hendrik Friso 1711—1751, stadhouder van Friesland 1711—1751, van 1747—1751 stadhouder over al de Nederlandsche gewesten onder den naam van Willem IV

Willem V stadh. 1751—1795 geb. 1748—1806

Koning Willem I, 1772—1843 koning van 1815—1840

Willem II, koning v. 1840—1849 geb. 1792—1849

Willem III, koning v. 1849— geb. 1817—

INHOUD.

LIBRARY OF CONGRESS
0 029 984 379 8

TYPOGRAPHIE VAN H. C. A. THIEME, TE NIJMEGEN.